

HILDE FYLLINGEN

Jåsundundersøkelsene i 2010–2011

Et innblikk i samfunnsutviklingen nord på
Tanangerhalvøya, Sola kommune 7000 f.Kr.–500 e.Kr.

AM-Profil 1

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

Redaksjon/Editorial office:

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

Redaktør av serien/*Editor of the series*: Marianne Nitter

Redaktør av dette volumet/*Editor of this volume*:

Einar Solheim Pedersen

Formgeving/*Layout*: Ingund Svendsen

Redaksjonsutvalg/Editorial board:

Marianne Nitter (leder/*Chief Editor*)

Wenche Brun

Grete Lillehammer

Einar Solheim Pedersen

Lisbeth Prøsch-Danielsen

Utgiver/Publisher:

Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

N-4036 Stavanger, Norway

Tel.: (+47) 51 83 26 00

Telefax: (+47) 51 83 26 99

E-mail: post-am@uis.no

www.arkeologiskmuseum.no

ISSN 2387-5437

ISBN 978-82-7760-164-9

Stavanger 2015

Redigert av Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Edited by Museum of Archaeology, University of Stavanger

Forsidebilde: Vespestadøks funnet på område C, lok. 1.

Foto: Terje Tveit, AM.

© Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger. Alt innhold er opphavsrettslig beskyttet. Gjengivelse eller formidling av hele eller deler av denne boken, elektronisk, mekanisk eller annen metode kjent eller senere utviklet, er ikke tillatt uten skriftlig tillatelse fra forlaget. Dette inkluderer fotokopi, opptak, lydopptak, eller i lagrings- og gjenfinningssystemer.

© *Museum of Archaeology, University of Stavanger. All rights reserved. No part of this book may be reprinted or reproduced or utilised in any form or by any electronic, mechanical, or other means, now known or hereafter invented, including photocopying and recording, or in any information storage or retrieval system, without permission in writing from the publisher.*

AM-Profil 1
Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger
Museum of Archaeology, University of Stavanger

Hilde Fyllingen

Jåsundundersøkelsene i 2010–2011

Et innblikk i samfunnsutviklingen nord på
Tanangerhalvøya, Sola kommune 7000 f.Kr.–500 e.Kr.

STAVANGER 2015

Abstract

Fyllingen, H. **The Jåsund excavations of 2010–2011. Insight into societal development on the northern part of the Tananger peninsula, Sola municipality 7000 BC–AD 500.** *AM-Profil 1*, 89 pp. Stavanger. ISSN 2387-5437, ISBN 978-82-7760-164-9

During the summers of 2010 and 2011, Museum of Archaeology, University of Stavanger, carried out excavations at the farm of Jåsund in Sola municipality, Rogaland county. Jåsund is situated at the northern tip of the Tananger peninsula, at the inlet to Hafrsfjord, and is a farm with long historical traditions. The excavations were carried out in five different areas. Several hunter-gatherer settlement sites, dating from 7000–3300 BC, were discovered along the old shoreline, 10 metres above sea level. Towards higher ground, a well-preserved two-aisled longhouse, dated to 2300–1650 BC was excavated. This longhouse is the earliest farmstead at Jåsund and was situated 200 metres from “Sothaug”, the largest Bronze Age barrow in this part of Jæren. In addition, evidence of farming in the Late Bronze Age and the Early Iron Age and remnants of a Roman Iron Age house indicate continuous settlements at Jåsund throughout the Early Iron Age.

Hilde Fyllingen, Museum of Archaeology, University of Stavanger, 4036 Stavanger, Norway. Tel.: +47 51 83 26 00. E-mail: hilde.fyllingen@uis.no

Keywords: hunter-gatherer settlements, two-aisled long-house, early farming.

Innhold

Forord	7
Sammendrag	8
Innledning	10
Stedshistorikk	10
Terrengbeskrivelse I3	
Vegetasjonshistorie og geologi.....	14
Undersøkelsen av lokalitet I	18
Metode	18
Stratigrafi og kildekritiske forhold	18
Lengdeprofiler gjennom lokaliteten.....	19
<i>Nordvestre profil</i>	19
<i>Sørøstre profil</i>	21
Naturvitenskapelige analyser av sørøstre lengdeprofil	22
Beskrivelse av anlegg og aktivitetsområder på lokalitet I	24
Aktivitetsområder/bosetningsspor fra mesolitikum og tidlig neolitikum	24
<i>Felt A</i>	24
<i>Felt B</i>	25
<i>Felt C</i>	28
<i>Felt D</i>	30
<i>Felt E</i>	34
Aktivitetsspor fra eldre og yngre bronsealder	34
<i>Kulturlag og rydningsrøyser</i>	35
<i>Stolpehull</i>	37
<i>Ildsteder/kokegroper</i>	37
Funnmaterialet fra lokalitet I	38
<i>Analyse av funnkategorier på felt A–D</i>	38
<i>Råstoff</i>	41
<i>Analyse av vannrullet materiale</i>	41
Tolkning av lokalitet I	43
<i>Lokalitetsfunksjon i eldre og yngre steinalder</i>	44
<i>Dyrking og bosetning i bronsealderen</i>	46
Undersøkelsen av lokalitet 2	48
Metode	48
Stratigrafi	48

Boplassens utbredelse og funksjon	51
Naturvitenskapelige analyser av boplassen	52
Funnmaterialet på lokalitet 2	54
<i>Det littiske materialet</i>	54
<i>Keramikk og organisk materiale</i>	57
<i>Bergkrystaller</i>	57
Tolkning av lokalitet 2	58
Undersøkelsen av lokalitet 3	59
Metode	59
Stratigrafi og kildekritiske forhold	59
Beskrivelse av anlegg og aktivitetsområder	60
<i>Mulig tuftrest fra romersk jernalder</i>	60
<i>Naturvitenskapelige analyser av tuftrest AAI1473</i>	60
<i>Kulturlag/dyrkningslag ALI1942</i>	61
<i>Kokegroper</i>	62
<i>Aktivitetsområde – graveenhetene I3431, I3435, I3439, I3443</i>	62
Funnmaterialet	63
Tolkning av lokalitet 3	63
Undersøkelsen av lokalitet 4	64
Undersøkelsen av lokalitet 5	65
To-skipet hus fra senneolitikum/eldre bronsealder	65
<i>Naturvitenskapelige analyser av det to-skipete huset</i>	71
<i>Makrofossiler og pollenanalyser</i>	72
Problematisering av ¹⁴ C-dateringene	74
Kulturlag AUI5968, ardspor AYI7284 og en to-stolpekonstruksjon	75
Kulturlagene AUI6668, I6200, I6050	77
Øvrige anlegg	78
Funnmaterialet	79
Tolkning av lokalitet 5	79
Resultatene fra utgravningene sett i et periodisk perspektiv	81
6000–3300 f.Kr. – eldre og yngre steinalder	81
2300–700 f.Kr. – senneolitikum og bronsealder	84
500 f.Kr.–500 e.Kr. – eldre jernalder	85
Oppsummering	87
Litteraturliste	88

Forord

De arkeologiske undersøkelsene på Jåsund, Sola kommune, Rogaland, fant sted i 2010 og 2011 i forbindelse med en storstilt utbygging av bolighus, skoler og kollektivfelt på nordsiden av Tanangerhalvøya. Utbyggingen var del av et større planområde som også innbefattet nabogården Myklebust. Undersøkelsene ble finansiert i sin helhet av tiltakshaver Selvaag Bolig Rogaland AS/ Jaasund AS (tidligere BO 1 AS).

Jeg vil takke alle som har vært involvert i undersøkelsene på Jåsund, både i felt og inne på museet. Takk til prosjektansvarlig Helge Sørheim og botanikerne Eli-Christine Soltvedt og Christin Jensen ved Arkeologisk museum. Takk til referansegruppen ved Håkon Glørstad (Kulturhistorisk museum, Universitetet i Oslo), Malin Aasbø (Rogaland fylkeskommune), Mads Ravn, Bitten Bakke og Mari Høgestøl (Arkeologisk museum). Takk til de kjekke og greie maskinførerne Kjartan Nevøy (Orrestad Maskiner AS) og Ingvar Myklebust (Stangeland Maskiner/TS) som gjorde en flott og effektiv jobb. Takk til fotografen vår Terje Tveit for de flotte gjenstandsfotoene.

Sist, men ikke minst, vil jeg takke alle dem som gjorde det mulig å publisere disse resultatene – alle feltarkeologene. Tusen takk Krister Eilertsen (feltleder 2010), Steinar Magnell (feltleder 2011), Astrid Bjørlo, Oliver Sørskog, Nora Pape, André Nilsen, Marius Larsen, Hildegunn Ruset og Henriette Hop.

Begrepsavklaring: For de av leserne som ikke er kjent med de siste års forvaltningsgravinger kan det vært greit med en liten begrepsavklaring.

- *Id + nummer henviser til fornminnets identifikasjonsnummer i Riksantikvarens kulturminnebase «Askeladden».*
- *S + nummer er identifikasjonsnummer for lokaliteter og gjenstander innenfor Arkeologisk museums distrikt (S = Stavanger).*
- *AS/AK/AI + tall er del av kodesystemet som brukes ved digital innmåling av anlegg. A = arkeologisk. AS = arkeologisk stolpehull, AK = arkeologisk kokegrop osv.*

Hilde Fyllingen

STAVANGER 2014

Sammendrag

I 2010 og 2011 ble det foretatt arkeologiske undersøkelser på Jåsund gnr. 1, Sola kommune, Rogaland, i forbindelse med en reguleringsplan som innebar anlegg av et kollektivfelt og nye bolighus (Fig. 1).

Fig. 1. Norgeskart som viser beliggenheten av Tanangerhalvøya med Jåsund markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

I 2010 ble det, på lokalitet 1, åpnet opp tre mål hvor det ble funnet dyrkingslag og stolpehull fra eldre og yngre bronsealder i tillegg til spor fra flere bosetningsfaser i perioden mellommesolitikum til tidlignolitikum. På samme bruk ble det åpnet et mindre areal for å lete etter rester av en gravhaug, som har ligget på stedet. På lokalitet 3 ble det undersøkt ett mål, og det ble funnet bosetningsspor fra slutten av senmesolitikum/tidlignolitikum, kokegroper fra eldre bronsealder, et dyrkingslag fra eldre jernalder og stolpehull tilhørende en mulig tuftrest fra romertid. I 2011 ble det avdekket tilsammen 7 mål på lokalitet 5 og lokalitet 4. På lokalitet 4 ble det funnet en stakketuft, enkeltstående stolpehull og kokegroper som ble datert til henholdsvis senneolitikum/eldre bronsealder, yngre bronsealder og folkevandringstid. På lokalitet 5 ble det funnet ett to-skipet hus, kulturlag og dyrkingslag datert til senneolitikum/eldre bronsealder og kokegroper, dyrkingslag og stolpehull datert til yngre bronsealder. I 2011 ble det også, på lokalitet 2,

åpnet ca. 350 m² hvor det ble funnet kulturlag fra eldre bronsealder og yngre romersk jernalder og en steinalderboplass datert til overgangen mellom tidligneoletikum og mellomneolitikum (Fig. 2).

Denne rapporten er en lett bearbeidet versjon av Oppdragsrapport 2012/22, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger (Fyllingen 2012).

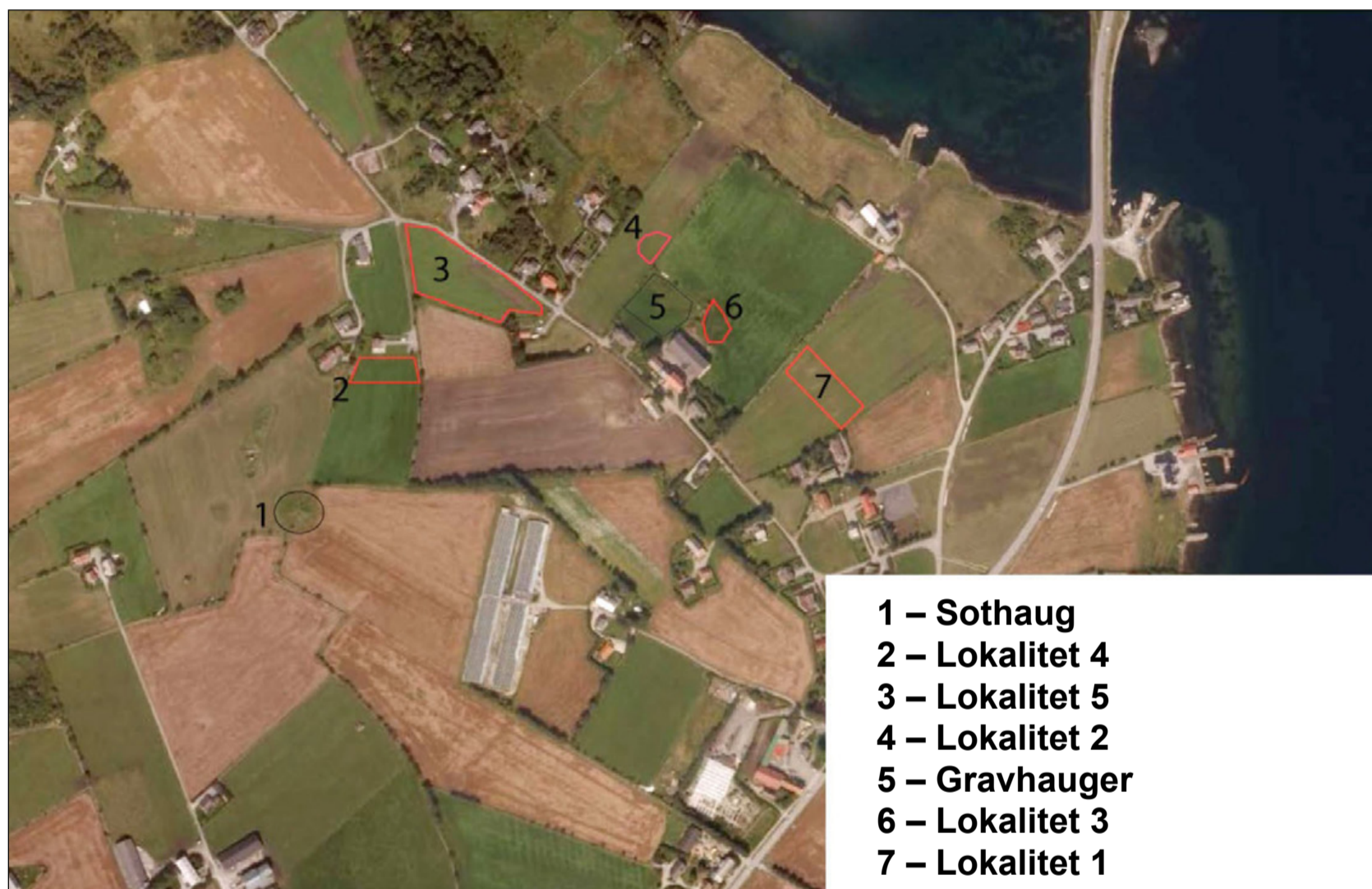

Fig. 2. Flyfoto av Jåsund med de undersøkte lokalitetene og omtalte gravhauger markert. Sett mot N.

Innledning

Stedshistorikk

Gården Jåsund, eg. «smalt sund», ligger nordøst på Tanangerhalvøya i Sola kommune like ved innseilingen til Hafrsfjord. Planområdet grenser til Krabbavik og gården Stokkavik i nord, Hafrsfjord i nordøst og Rv 509 i øst. Vestlig del av planområdet grenser opp mot Myklebusthøyden og gården Myklebust. Høydedraget ligger som et platå omkranset av kulturminner langs kanten i nordvest, nordøst, sør og sørvest, med gravhaugen «Sothaug» på det høyeste punktet i landskapet 30 moh. De påviste bosetningssporene ligger i dyrket mark i den nord- og nordøstvendte hellingen som strekker seg fra Myklebusthøyden ned til Hafrsfjord. Hellingen ned mot sjøen i nordøst brytes opp av en markant strandvoll ca. 10 moh.

I skråningen nord for «Sothaug», på høydedraget inn mot nabogården Myklebust, ble det under registreringene funnet bosetningsspor antatt å være fra bronsealderen (lokalitet 4 og 5). Langs strandvollen ble det funnet rester etter boplasser fra slutten av eldre steinalder/begynnelsen av yngre steinalder (lokalitet 1) samt gårdsbosetning fra bronse- og jernalderen (lokalitet 3) (Dahl 2008). I forbindelse med utgravningene i 2011 ble det i tillegg registrert en ny steinalderlokalitet (lokalitet 2) i den vestlige enden av strandvollen.

For identifikasjonsnummer (jfr. «Askeladden»/Riksantikvaren) på lokalitetene 1–5, henvises det til Tabell 1.

Askeladden-Id	Lokalitetsbetegnelse
Id 99912	Lokalitet 1
Id 144505	Lokalitet 2
Id 158219	Lokalitet 3
Id 112269	Lokalitet 4
Id 112268	Lokalitet 5

Tabell 1. Oversikt over lokalitetsnummer og korresponderende Id-nummer i Askeladden. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Tanangerhalvøya er svært rik på fornminner, og en stor andel ligger på Jåsund. Dersom man sammenfatter kulturminner, dokumentert av konservator Tor Helliesen, på begynnelsen av 1900-tallet (Fig. 3), med det som finnes i Riksantikvarens database «Askeladden» (Fig. 4), er det, i tillegg til de lokalitetene som ble undersøkt i 2010 og 2011, registrert to naustanlegg, en steinalderbosetning, to røysfelt (trolig rydningsrøyser), tre tufter/graver og 18 gravhauger/røyser. Dessverre er mange av kulturminnene Helliesen dokumenterte fjernet.

Blant de fremdeles eksisterende kulturminnene skal gravhaugen «Sothaug» trekkes fram (Fig. 5). «Sothaug» (id 24643), med sin diameter på 37,5 m og 5 m høyde, er Nord-Jærens største bronsealderhaug. Haugen var opprinnelig omkranset av graver, men disse er enten skadet av jordbruksaktiviteter eller helt fjernet. «Sothaug» er preget av gjentatte inngrep, men framstår ennå som markant i landskapet og fra toppen av haugen er det vid utsikt i alle retninger. Grunneier foretok i 1842 en utgravning i haugen og det ble funnet

Fig. 3. Konservator Tor Helligesens kart over registrerte kulturminner på Jåsund pr. 1900. Kilde: SMÅ 1901.

Fig. 4. Flyfoto av Jåsund, Myklebust og Sunde med registrerte kulturminner markert. Kilde: Riksantikvaren «Askeladden».

Fig. 5. Gravhaugen «Sothaug» slik den framstår i dag. Tatt mot S. Foto: S. Bang-Andersen, AM.

Fig. 6. Detaljfoto av fullgrepsverdet funnet i «Sothaug». Foto: T. Tveit, AM.

en kammerbegravelse fra mellomste del av bronsealderen (1300–1100 f.Kr.). Skjelettet av den avdøde, et fullgrepsverd i bronse (Fig. 6), to bronseknapper og fragmenter av ulltekstiler var bevart, men i dag er det kun sverdet (S7425/C1045) som fremdeles finnes i museets samlinger. Det skal også ha blitt funnet noen spenner som ble ødelagt før de ble levert til museet. I følge Tor Helliesen skal det ved en eldre graving ha blitt funnet våpenutstyr og rideutstyr i toppen av haugen, men disse funnene ble aldri bekreftet. Like øst for «Sothaug» lå det en rundhaug, hvor det ble foretatt undersøkelser på slutten av 1940-tallet. Det ble her funnet et brannlag med kleberskår, leirkarskår og brente bein, datert til førromersk jernalder (S7196) (Dahl 2008).

I 1901 registrerte konservator Tor Helliesen tre hustuffer, to rundhauger og en langrøys i den nordre delen av Jåsund, delvis inne i lokalitet 3. Han utførte en mindre undersøkelse av den ene hustuften hvor det ble funnet gjenstander som tyder

på at anlegget ikke var en tuft, men minst to graver, en hvis leirkar kunne dateres til folkevandringstid (S2347), den andre en velutstyrt kvinnegrav fra 800–900-tallet (S2346) (Helliesen 1902).

I tillegg til de faste kulturminnene er det også kjent en del løse funn fra Jåsund. Det er funnet tre flintdolker som kan dateres til slutten av yngre steinalder/eldre bronsealder (S11587, S2907, S11875), en skafthulløks fra mellom-/senneolitikum (S7989), en spissnakket trinnøks (S8660) og en korsformet kølle (S2933) fra mesolitikum. Det er også funnet en skålformet spenne (B1560), antageligvis fra yngre jernalder.

Også på gårdene på nordsiden av Hafrsfjordsundet er det tett med kulturminner. På gården Sunde nord er det registrert tre bosetninger fra steinalderen, tre bosetninger fra bronsealder/jernalder, ett naust, to bergkunstfelt og tre gravrøyser. På gården Sunde sør er det registrert ytterligere fire steinalderbosetninger, to bergkunstfelt, ett rydningsrøysfelt, to naust og fire gravhauger/røyser.

I 1979/80 ble en av boplassene, «Sunde 34», gravd ut. Boplassen, datert til ca. 6000 f.Kr., var dekket av både transgresjonsmasser og flygesand som bidro til å bevare både strukturer og kulturlag (Braathen 1985). Resultatene fra denne undersøkelsen er relevante sett i sammenheng med utgravningen av lokalitet 1 og vil bli omtalt ved flere anledninger i denne publikasjonen.

Terrengbeskrivelse

Gårdene Jåsund, Myklebust, Store Mæland og Litle Mæland utgjorde i historisk tid en liten grend nord på Tanangerhalvøya. Myklebust, eg. «den store gården», lå på toppen med den beste jordbruksjorden.

Grensen mellom Myklebust og Jåsund bestod av et utmarksområde hvis grense hadde utgangspunkt i gravhaugen «Hundshaug». I et større utmarksområde, tilhørende Jåsund, lå blant annet «Sothaug» med omliggende gravhauger og rydningsrøysfelt.

Jåsund bestod (før år 1900) av et stort areal med natureng. Gamletunet med åkermark lå i øst, omtrent der hvor Jåsundvegen i dag går over i Rv 509. Grensen mellom innmark og utmark var markert ved et langt steingjerde som fulgte strandlinjen fra Pigghella i øst til Krabbavik i nordvest og opp til «Sothaug» i sør (Rønneseth 2001:166ff).

Markene på Jåsund ble dyrket opp først på 1900-tallet. Før den tid var det hovedsakelig slåttemark og utmark. Det er god drenering langs strandvollen (ca. 7–11 moh.), men ellers er undergrunnen preget av leirblandet silt. Skråningen opp mot toppen av Jåsund, i retning «Sothaug», ble av de lokale bøndene omtalt som svært vasstrukket og det skal ha vært flere naturlige kilder i området. Det ble i disse områdene ikke funnet kulturminner under registreringen i 2006.

Da de arkeologiske undersøkelsene ble gjennomført, var det gårdsdrift på Jåsund med veksel mellom grønnsaker, korn og gress og det ble holdt griser på bnr. 19, 20. Lokalitet 1 lå under dyrket mark i skråningen nedenfor (dvs. nord for) Jåsundvegen (Fig. 7). Feltet lå 7–11 moh., på en strandvoll dannet omkring 7000 f.Kr. Strandvollen var godt synlig i terrenget, men framstod som noe utplanert/bortdyrket i den østlige enden av området. Feltet var avgrenset mot øst og vest av steingjerder, av en gårdsvei i nord og

av Jåsundvegen i sør. Lokaliteten lå på strandavsetning og jordsmonnet er kategorisert som umbrisol.

Lokalitet 2 lå under dyrket mark i en forholdsvis bratt skråning like nord for gravhaugene id 34948 og 44511 (Fig. 8). Feltet var avgrenset av et steingjerde i sør og av plangrensene for utbyggingen i vest, øst og nord. Lokaliteten lå på moreneavsatte masser helt i grensen til strandavsetningene. Jordsmonnet er kategorisert som umbrisol.

Lokalitet 3 lå under dyrket mark, 10–12 moh., i den vestlige enden av strandvollen sørøst for to eksisterende gravhauger og nord for driftsbygningen på bruket (Fig. 9). Feltet var naturlig avgrenset mot nordvest av gravhaugene og mot sør av driftsbygningen. Da feltet ikke tidligere var registrert, forelå det ingen avgrensing mot nord eller øst. Lokaliteten lå på strandavsetning og jordsmonnet er kategorisert som umbrisol.

Lokalitet 4 lå under dyrket mark i en nordvendt helling, ca. 25 moh. nedenfor gravhaugen «Sothaug». Feltet var avgrenset i øst og vest av steingjerder og av et bolighus i nord. Avgrensingen mot sør var satt av plangrensen for utbyggingen. Lokaliteten lå på moreneavsatte masser hvor jordsmonnet er kategorisert som umbrisol.

Lokalitet 5 lå under dyrket mark på en naturlig flate 18–20 moh (Fig. 10). Feltet var avgrenset mot nord av Jåsundvegen, mot vest av en gårdsvei, mot øst av en parkeringsplass med en trafostasjon og mot sør av et steingjerde. Lokaliteten lå på moreneavsatte masser hvor jordsmonnet er kategorisert som podsol.

Både podsol og umbrisol har et lavt innhold av næringsstoffer. Podsol er i tillegg et surt jordsmonn, noe som er svært ugunstig for bevaring av organisk materiale (Kilde: Norsk institutt for skog og landskap, 2014).

Vegetasjonshistorie og geologi

Botaniske undersøkelser, gjort i forbindelse med utgravningene av «Sunde 34» i 1979/80, viser at det i mellommesolitikum var en rikholdig flora, bestående av bl.a. bjørk, alm og hassel, og området har vært skogkledt. Dette skoglandskapet har holdt seg inn i neolitikum. Prøsch-Danielsen & Selsing (2009) har analysert pollenprøver fra en rekke ulike lokaliteter i Rogalands kystnære områder som viser en begynnende avskoging av området allerede i tidligneoolitikum. Det første steget i avskogingen er knyttet til introduksjonen av husdyr, og det er tegn i prøvene på at man har drevet med svibruk for å åpne land til beitemark.

I første del av senneolitikum, rundt 2500 f.Kr., finner det sted en omfattende skogrydding, noe som kan forklares både ved økt behov for beiteland og for bygningstømmer. Når det gjelder å spore denne avskogingen lokalt, er ytterkysten av Jæren delt inn i regioner basert på geologi og topografi. Jåsund ligger på grensen mellom to slike regioner; A og B. I region A startet avskogingen allerede 4000–3600 f.Kr., men det skjedde langsomt. I region B startet avskogingen først i mellomneolitikum, men gikk da forholdsvis raskt. Avskogingen fortsatte i bronsealderen og etter hvert begynte det å etablere seg lyngheier. I region B startet lyngheidannelsen rundt 900–700 f.Kr., i region A 300–Kr.f. (Prøsch-Danielsen & Simonsen 2005:7ff, Prøsch-Danielsen & Selsing 2009:14).

I disse tidlige fasene er pollen fra korn nesten fraværende i prøvene. Etter 2500 f.Kr.

Fig. 7. Lokaltet 1 før undersøkelsene startet. Strandvollen kan anes midt i bildet. Tatt mot NV. Foto: H. Fyllingen.

Fig. 8. Lokaltet 2 før undersøkelsene startet. Tatt mot VSV. Foto: H. Fyllingen.

Fig. 9. Lokalitet 5 før undersøkelsene startet. Det to-skipete huset lå ytterst på feltet i forkant av det røde bolighuset. Tatt mot NNV. Foto: H. Fyllingen.

Fig. 10. Lokalitet 3 før undersøkelsene startet. Tatt mot NV. Foto: H. Fyllingen.

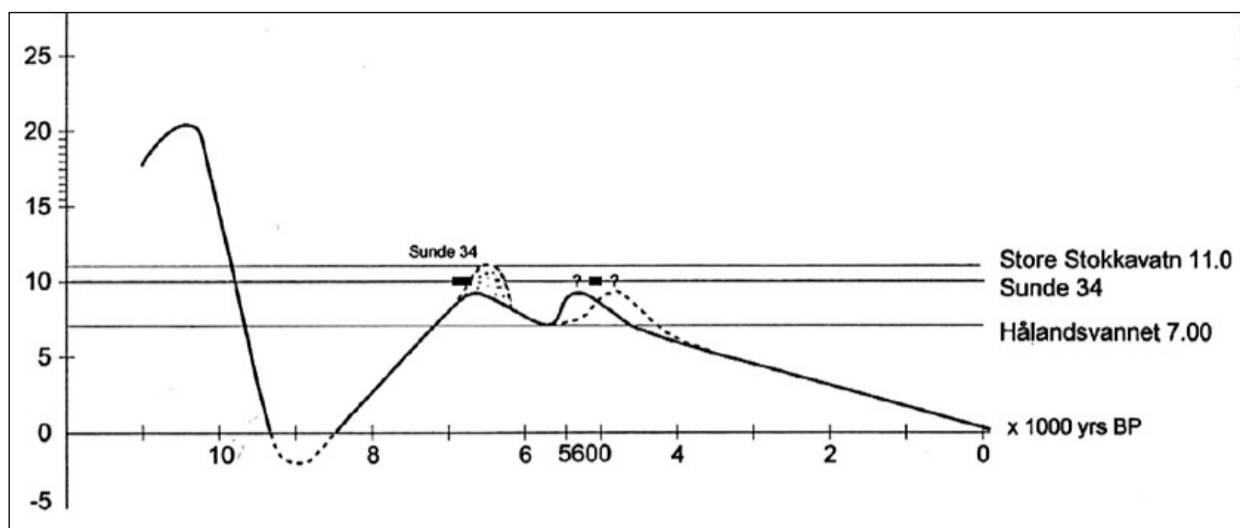

Fig. 11. Illustrasjon av strandforskyvningskurven for Solaregionen. Kilde: Prøsch-Danielsen & Selsing 2009.

viser analysene av makrofossilprøver fra ulike lokaliteter på Jæren at utviklingen av jordbruket har startet. Det var de første 300 årene kun snakk om åkerdrift i liten skala, men i perioden 2200–2000 f.Kr. ser jordbruket ut til å få sitt gjennombrudd.

Resultatene fra analysene av plantemateriale fra Jåsund er ikke entydige nok til å trekke sikre vegetasjonshistoriske konklusjoner, og en kan derfor ikke si med sikkerhet om utviklingen på Jåsund er i overensstemmelse med det som er registrert for region A eller B (Soltvedt & Jensen 2012).

Geologisk ligger Tanangerhalvøya innenfor et belte med prekambriske og kaledonske bergarter (Prøsch-Danielsen 2006:10). I den sistnevnte gruppen finner vi de vulkanske bergartene hvor dagbergartene (som basalt og porfyr) har vært mye brukt til redskapstilvirkning i steinalderen og bronsealderen. Innenfor de to gruppene finner man også kvarts og kvartsitt. Det finnes også mye strandflint i området, og denne ble deponert da isen trakk seg tilbake rundt 15000 år før vår tidsregning.

Transgresjon er en geologisk hendelse som inntraff da iskappen over Norge begynte å smelte for over 17000 år siden. Begrepet transgresjon innebærer en situasjon hvor havnivået stiger forttere enn landet hever seg. Dette fører til oversvømmelser av tidligere tørt land. Når havet etter hvert trekker seg tilbake (regresjon), dvs. landet hever seg, vil det føre til at sand, grus og stein blir lagt igjen. Prøsch-Danielsen & Selsing argumenterer for at det i området Tananger/Sunde kan ha vært to faser med transgresjon (Fig. 11). Dette er basert på studier av flere lokaliteter, blant annet av kulturlag og sandfluktlag avdekket under arkeologiske undersøkelser som ble utført ved Sola flyplass i 1985. Lokaliteten på Sola flyplass lå på 6–11 moh. og så ut til å ha to regresjonslag. Den første transgresjonen varierer i tid fra 8040–7837 til 6396–6191 cal. BP (mellom- til senmesolitikum) og har hatt en varighet på minst 1000 år. Den siste har vært mer kortvarig og fant sted rundt 5620–5540 cal. BP (tidligneolitikum) (Prøsch-Danielsen & Selsing 2009:47). Ulike data samlet fra «Sunde 34», en mellommesolittisk boplass funnet en knapp kilometer nord for Jåsund, viser også til en transgresjon som har vært yngre enn 7490 BP (ca. 6500 f.Kr.) og at havnivået må ha holdt seg på 9–10 moh. i minst 1000 år (Prøsch-Danielsen 2006:33f). Det er denne siste fasen med transgresjon/regresjon som har dannet strandvollen på Jåsund hvor hovedundersøkelsen i 2010 fant sted. Når det gjelder dateringene fra Sola flyplass, og transgresjonen som skal ha funnet sted i tidligneolitikum, kan denne ikke påvises i strandvollen på Jåsund.

Undersøkelsen av lokalitet 1

Metode

Et areal på 40 x 70 meter ble avdekket ved at matjorden ble fjernet av gravemaskin. Det ble opprettet to lengdeprofiler i ytterkantene av feltet og opprettet rutesystemer på 50 x 50 cm store ruter på fem felt (A–E) i det avdekte arealet. Det ble gravd 1028 ruter i opp til fire mekaniske lag, tilsammen omtrent 507 m² på felt A–E og i tillegg undersøkt seks stolpehull, fem kokegroper/ildsteder og fire rydningsrøyser (Fig. 12).

Det ble tatt ut to pollenserier samt makrofossil- og kullprøver av alle strukturer og lag, totalt 56 prøver. Det ble analysert 11 ¹⁴C-prøver.

Stratigrafi og kildekritiske forhold

Jeger-/sankerlokalteter mangler ofte anlegg (som for eksempel stolpehull) og organisk materiale som kan fortelle oss noe om hvordan området ble brukt. Tradisjonelt har man

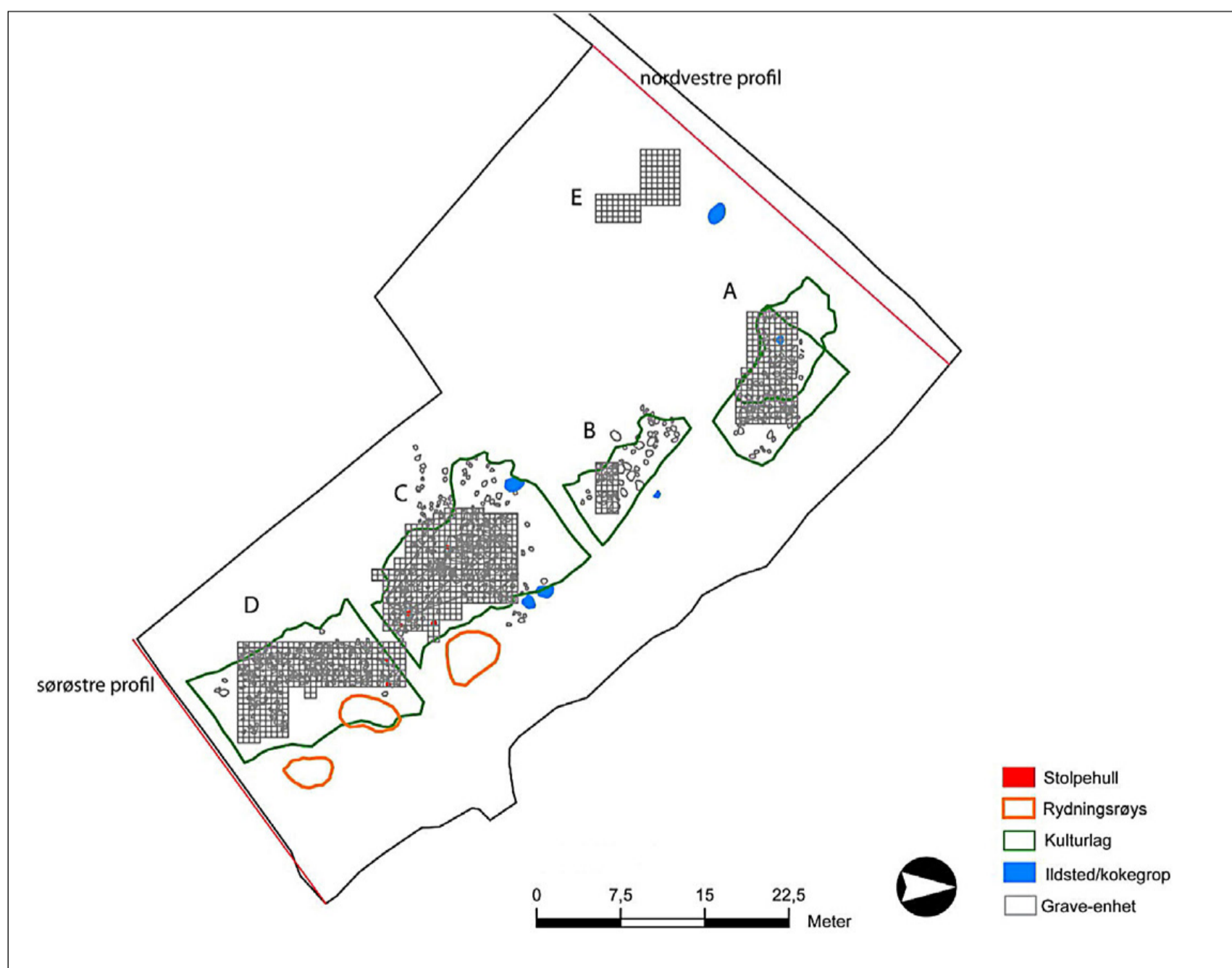

Fig. 12. Lokaltet 1. Forenklet plankart med omtalte profiler, anlegg og feltene A–E markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

tatt utgangspunkt i analyser av gjenstandenes distribusjonsmønster. En slik kvantitativ analysemodell er også brukt i denne innberetningen. Den kvantitative analysemodellen er ikke uten potensielle feilkilder da prosessene som har vært med på å danne lokaliteten, og dermed gjenstandsfordelingen, ofte er svært komplekse. Disse prosessene er av J. Boaz (1998) foreslått delt inn i tre faser: gjenstandens deponering samt den horisontale og vertikale distribusjonen av materialet. Den første deponeringen av et materiale finner sted når lokaliteten etableres. Hvor lokaliteten etableres påvirkes av både kulturelle og naturlige faktorer, eksempelvis hvilke aktiviteter som skal utføres, hvor lenge man har tenkt å oppholde seg på stedet, gruppens sammensetning og størrelse samt lokale værforhold, for eksempel vindretning. Når en gjenstand er deponert på bakken, blir den avfall, men kan potensielt brukes på nytt. Aktiviteter som kosting av boplassflaten og fottrafikk er med på å flytte gjenstanden fra dens originale deponeringssted. I hvor stor grad gjenstanden flyttes rundt, ser ut til å ha sammenheng med størrelsen. Større gjenstander er mer utsatt for menneskeskapt flytting, mens mindre gjenstander oftere blir liggende i ro eller blir tråkket ned i undergrunnen. Lokaliteten kan utsettes for to ryddeprosesser som påvirker den horisontale fordelingen ytterligere. Den ene involverer at et område blir ryddet for å få plass til en ny aktivitet, for eksempel ved at underlaget blir kostet før man setter seg ned. I denne prosessen er det stor sjanse for at større gjenstander blir kastet avgårde. Den andre ryddeprosessen finner sted ved fjerning av større mengder avfall, for eksempel skjørbrent stein. En mer systematisk avfallshåndtering er trolig mer utbredt ved lengre enn ved kortere opphold. Den horisontale gjenstandsfordelingen kan også påvirkes av naturlige prosesser som vann og erosjon. Ved slike naturlige prosesser vil små gjenstander flyttes lettere enn større gjenstander. Den vertikale funnfordelingen kan påvirkes av nedtramping, tele, dyr og insektsaktivitet, rotsystemet i planter og trær, grunnsenkning og menneskelig aktivitet som pløying (Boaz 1998:78–87).

Store deler av lokalitet 1 var dekket av et brungrått, homogent kulturlag (Fig. 13). Dette laget ble datert til bronsealderen og har bygget seg opp gjennom lange perioder med beiteland og åkerbruk. I tillegg til kulturlaget ble det også funnet stolpehull, ildsteder/kokegroper og rydningsrøyser fra denne perioden. Kulturlagets tykkelse var varierende. Nord på feltet var laget kun noen få cm, men her ser det i tillegg ut til å ha blitt deponert kokstein. Sørøst på feltet var laget opp til 20 cm. Det ble gjort funn både i kulturlaget og i underliggende strandvoll fra mellom-mesolitikum til tidlige neolitikum i tillegg til keramikkkfunn fra eldre bronsealder. Aktivitetene i bronsealderen, samt moderne dyrking, har ført til en kraftig sammenblanding av det arkeologiske materialet. Det var derfor ikke mulig å finne et vertikalt skille mellom den mesolittiske og den neolittiske fasen.

Lengdeprofiler gjennom lokaliteten

Nordvestre profil

Dette profilet (Fig. 14) ble opprettet gjennom hele den nordvestre grensen av undersøkelsesområdet før selve avdekkingen ble påbegynt. Profilet var ment som et arbeidsprofil da opplysningene om undergrunnsforholdene var noe mangelfulle i registreringsrapporten.

Fig. 13. Lokalitet I. Flyfoto med feltene A–E samt profilene markert. Det omtalte kulturlaget er godt synlig som et belte gjennom lokaliteten. Tatt mot SV. Foto: E. Torp/«Birdy».

Fig. 14. Lokalitet I. Utsnitt av nordvestre profil. Tatt mot SØ. Foto: H. Fyllingen.

Fig. 15. Lokalitet I. Utsnitt av sørøstre profil. Tatt mot SØ. Foto: A. Bjørlo.

Det kunne observeres fire stratigrafiske lag i profilet. De øverste 20–30 cm bestod av moderne matjord (lag A). Under matjorden var et 10–20 cm tykt lag (lag B) bestående av brunsvart, kullblandet organisk masse og små skjørbrente steiner, og det ble i dette laget påvist et mulig ildsted/kokegrop. Kokegropen lå i området hvor «felt A» ble opprettet. Laget hadde en avgrenset utstrekning i profilet, og dette ble utgangspunktet for den videre avdekkingen av området. Under lag B kom det fram et 50–60 cm tykt lag, med grus og til dels stor stein, dannet under den siste transgresjonen/regresjonen (lag C og D). Det kunne ikke spores kulturlagsmasser i eller under transgresjonslaget, men det ble funnet bearbeidet, vannrullet flint under opprensingen av profilet som kan tyde på at det har vært aktivitet før transgresjonen. Det ble derfor opprettet et «felt E» like ved denne delen av profilet selv om det verken var funn eller strukturer på overflaten. Under transgresjonslaget var det lys grå marin sand (lag E). Det var ikke mulig å skille ut mer enn en fase med transgresjon/regresjon i profilet. Dette ble også bekreftet av Lisbeth Prøsch-Danielsen (AM) da hun besøkte feltet og observerte profilbenken. Da profilet flere steder var forstyrret av fylkeskommunens registreringsjakter samt dreneringsgrøfter, ble det ikke tatt ut naturvitenskapelige prøver.

Sørøstre profil

Profilet (Fig. 15) ble opprettet i feltets sørøstre grense med tanke på uttak av botaniske prøver. Det ble tatt ut fire makrofossilprøver og to pollenserier. Massene etter transgresjonen

var nesten fraværende i dette profilet, noe som trolig er resultat av kulturelt betinget erosjon (bosetning og dyrking). Det kunne i det sørøstre profilet skilles ut seks stratigrafiske lag (A–F) under torven.

De øverste 50 cm (lag A+B) bestod av brungrå matjord med noe småstein. Deretter fulgte et 20–40 cm tykt lag med brungrå, sandblandet organisk masse. Dette laget (lag C) ble tolket som et eldre dyrkingslag og ble ¹⁴C-datert på kull til 3540–3360 f.Kr. (TRa-4033). Denne dateringen er eldre enn stratigrafien tilsier og har trolig sammenheng med prosesser rundt åkerbruk, pløying, påføring av masser etc.

Det fjerde laget var et ca. 20 cm tykt kulturlag med kullholdig, mørk brungrå sand- og grusblandet organisk masse (lag D). Dette laget tilsvare (visuelt sett) kulturlaget som dekket store deler av lokaliteten og som ble datert til bronsealderen (1080–900 f.Kr. i lag 1 på felt D, 1530–1400 f.Kr. i lag 2 på felt D og 910–790 f.Kr. i lag 2 på felt C). Lag D i det sørøstlige profilet ble datert på hasselnøttskall til 1640–1440 f.Kr. (TRa-4032).

Et tynt sjikt, på 4–12 cm, av lys grå grus- og steinblandet organisk masse (lag E) lå som siste lag før transgresjonlaget (lag F). Dette femte stratigrafiske laget (lag E) ble tolket som å tilsvare lag 2 på «felt D», altså den opprinnelige lokalitetsoverflaten. Laget ble ikke ¹⁴C-datert da det ikke var daterbart materiale i prøvene.

Naturvitenskapelige analyser av sørøstre lengdeprofil

Pollenprofil I (ved 4,3 m i sørøstre jordprofil)

Det er analysert åtte av 11 pollenprøver og tre av tre makrofossilprøver fra dette profilet.

Lag A (0–22 cm under overflaten): Det er analysert én prøve fra dette laget. Den har et polleninnhold som er ganske likt prøven fra lag B. Nesle kommer inn som ny urt. Det er ingen makrofossilprøve fra dette laget.

Lag B (22–38 cm under overflaten): Det er analysert en pollenprøve fra dette laget. Den har som foregående prøve en dominans av gras og urter. I tillegg til byggtipe er det registrert uspesifisert korntype-pollen, sammen med bl.a. linbendel, storarvetype, burot, melde og korsblomster. Ryllik og kløver er spesielle for denne prøven og forsterker beiteinntrykket som gis av den høye andelen gras og forekomsten av engsoleie, engsyre og smalkjempe. Makrofossilprøven ga ingen identifiserbare funn.

Lag C (38–62 cm under overflaten): Det er analysert en pollenprøve i øverste del av dette laget. Det er dominans av graspollen, urter og røsslyng. Gras og smalkjempe indikerer beitepåvirkning. Byggtipepollen registreres for første gang her, sammen med linbendel, storarvetypen (kan være vassarve som trives i åkre) og mulige åkerugras som burot, melde og korsblomster som også forekommer i underliggende lag. Makrofossilprøven ga ingen identifiserbare funn.

Lag D (62–75 cm under overflaten): Prøvene er tatt under en større stein og anses å være beskyttet mot forurensning fra overliggende lag. De to nederste prøvene har dominans av hasselpollen. Det er funnet fragmenter av hasselnøttskall i makrofossilprøven, noe som bekrefter at det har vokst hassel nær prøvestedet. Det er jevn forekomst av beiteindikerende planter som smalkjempe og engsoleie i laget, og fra nest nederste prøve kommer også engsyre og blåknapp inn sammen med ettårige ugras som linbendel

og hønsegras. De to øverste prøvene har dominans av graspollen, og røsslyngpollen forekommer kontinuerlig fra dette nivået av. Dette tyder på en åpning av landskapet.

Tilstedeværelsen av flere karsporeplanter som lusegras, stri kråkefot, dvergjamne, snelle, bregner og torvmose viser til at det finnes lokal hei- og myrvegetasjon. Noen av urtene, som mure, frøstjerne, korgplanter og mjødurt, kan også komme fra disse vegetasjonstypene.

Det er registrert pollen fra strandkjempe, som er en maritim strandplante. Dette, sammen med den strandnære lokaliseringa av prøvestedet, gjør at det må tas forbehold om at ugrasplantene og andre potensielle kulturplanter som maskeblomster og nellikplanter, kan stamme fra tangvoller eller strandenger.

Den høye andelen trekullstøv indikerer imidlertid menneskelig aktivitet på stedet. Det fins to uidentifiserte pollentyper som ikke er registrert i lagene over. Disse kan kanskje gi informasjon om maritim kontra antropogen påvirkning hvis de ved en annen anledning kan identifiseres.

Lag E ble ikke registrert i pollenprofil I.

Lag F (øvre grense mot lag D ved 75 cm under overflaten): Det er registrert pollen fra bjørk, furu, hassel, gras, smalkjempe, høgstauder (tungekrona korgplanter og mjødurt) og starr, samt bregnesporer og en nokså høy andel trekullstøv. Det er ikke tatt makrofossilprøve fra dette laget.

Pollenprofil II (ved 10,2 m i sørøstre jordprofil)

Det er analysert fem av 12 pollenprøver, og en av en makrofossilprøve fra lag D (Soltvedt & Jensen, 2012).

Lag A, B, C: Pollenprøvene er ikke analysert.

Lag D (64–77 cm under overflaten): Hassel, bjørk, gras og bregner er dominerende. Pollensammensetningen er sammenliknbar med lag D i pollenprofil I, men med færre pollentaxa. Det er ikke registrert typiske åkerindikatorer i polleninnholdet, men gras og engsyre kan komme fra beitepåvirkning. Makrofossilprøven har imidlertid et funn av uspesifisert korn, bringebær og frø av smalkjempe.

Lag E (77–80 cm under overflaten): Pollenprøven er ikke analysert.

Lag F (øvre grense mot lag E ved 80 cm under overflaten): Det er bare registrert litt trekullstøv i prøven fra dette laget (alt materiale analysert).

Det er en åpning av lokal hasselskog, muligens ved avsviing, midt i jordlag D, ca. 65 cm under overflata. Det er spor etter beitepåvirkning og mulig åkerbruk fra dette nivået og fram til moderne tid. Det ble funnet lite makrofossiler i profilet. Det er for store usikkerheter med hensyn til kronologi i pollenprofilene til at man kan trekke konklusjoner med hensyn til den generelle vegetasjonsutviklingen i området (Soltvedt & Jensen 2012)

Makrofossilprøven fra lag D, tatt 60–70 cm under overflaten, ble datert på hasselnøttskall til 1640–1440 f.Kr. (TRa-4032). Dette laget i profilet ble i felt vurdert som å tilsvare kulturlaget over felt D som ble datert til 1530–1400 og 1080–900 f.Kr. Kull fra makrofossilprøven i lag C, tatt 40–60 cm under overflaten, ble datert til 3540–3360 f.Kr. (TRa-4033). Denne dateringen er for gammel i forhold til stratigrafien og må tilskrives omroting av masser.

Beskrivelse av anlegg og aktivitetsområder på lokalitet I

På lokaliteten ble det avdekket et stort kulturlag, fire rydningsrøyser, seks ildsteder/kokegroper, seks stolpehull og fire flerfasede aktivitets-/bosetningsområder.

Aktivitetsområdene kunne typologisk dateres til mellom-mesolitikum og senmesolitikum/tidligneolitikum. Kulturlaget og de øvrige anleggene ble ^{14}C -datert til senneolitikum og bronsealderen.

Aktivitetsområder/bosetningsspor fra mesolitikum og tidlig neolitikum

Det ble opprettet fem arealer med rutesystemer (felt A–E) innenfor undersøkelsesområdet. Felt A, B, C og D ble anlagt i kulturlaget som dekket store deler av området i strandvollens helling, mens felt E ble anlagt i uberørte masser på topp av strandvollen (jfr. Fig. 13). Funndistribusjonen på de ulike feltene viser at der var ett hovedaktivitetsområde på felt C og ett på felt D og trolig et mindre aktivitetsområde på felt A og B. Det ble funnet noe vannrullet flint på felt E, men det ble ikke påvist strukturer eller funnkonsentrasjoner som kunne antyde aktivitetsområder.

Felt A

Stratigrafiske forhold

Feltet ble opprettet i den nordlige enden av lokaliteten, 8,2–9,2 moh. Feltet lå inneklemt mellom registreringssjakter og dreneringsgrøfter. I plan var arealet 7 meter N-S og 18 meter Ø-V. Basert på funntettheten i plan ble det lagt ut 198 ruter. En profilkant ble etablert i den nordlige feltgrensen, og en profilbenk ble satt opp over et mindre areal i sørøst. I mekanisk lag 1 ble det gravd 107 ruter, i mekanisk lag 2 50 ruter og i mekanisk lag 3 14 ruter. Denne kraftige reduksjonen var basert på manglende funn i mekanisk lag 1, og det faktum at man i mekanisk lag 2 stort sett kom ned på urørte masser.

Feltet bestod av tre stratigrafiske lag. Det øverste stratigrafiske laget bestod av matjordrester som dekket deler av felt A. Dette laget var til stede i mekanisk lag 1 i noen ruter, men ble etter hvert rensert bort før videre graving. Det mellomste stratigrafiske laget bestod av et 20 cm tykt mørkt gråbrunt, kullspettet kulturlag iblandet om lag 50 % skjørbrente steiner. Bunnen av dette laget var del av mekanisk lag 1, resten av laget tilsvarer mekanisk lag 2. Laget var tettpakket og anlagt i et område av strandvollen hvor det lå mye stein. Det ble i opprensingen av laget funnet en prikkhogget trinnøks samt en del flint.

Det nederste stratigrafiske laget bestod av grov grus og stein svakt iblandet kulturlagsrester og kull, tolket som å være vasket ut fra de øverste lagene. Det ble i dette laget gravd ett mekanisk lag 3, og det ble her påvist den største funnkonsentrasjonen og to av feltets tre pilspisser. Mekanisk lag 2 og 3 tilsvarer kulturlaget (lag B) som ble observert i det nordvestre profilet.

Naturvitenskapelige analyser

Det ble ikke analysert jordprøver fra felt A. Kullprøve ble tatt av AI5893 og fra profilet gjennom lokaliteten. Sistnevnte er ikke datert. AI5893 er ^{14}C -datert på kull til 760–400 f.Kr. (Beta-284204).

Tabell 2. Lokalitet 1. Tabell over funn på felt B. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Gjenstandstype	Antall
Øks	1
A1-pilspiss	2
A2-pilspiss	1
Avslag m. bruksspor	1
Smalflekk m. retusj	2
Kjernefragment	2
Bipolar kjerne	2
Sylindrisk kjerne	1
Konisk kjerne	1
Kjernesideavslag	1
Ryggflekker	2
Flekker	5
Smalflekker	13
Mikroflekker	8
Avslag, makroavslag, splint	832
Slagstein	3

men feltet framstod som mer ryddet enn felt A. I profil viste det seg å være tykkere avsetninger med moderne masser enn på de andre feltene.

Feltet bestod av tre stratigrafiske lag. Det øverste stratigrafiske laget bestod av 10 cm med matjord og utgjorde mekanisk lag 1. Det mellomste stratigrafiske laget bestod av 15 cm med mørk brun, steinblandet organisk masse med spredte kullbiter. Dette laget var visuelt likt kulturlaget (det øverste stratigrafiske laget) på felt C og D. Det ble gravd mekanisk lag 2 og delvis 3 i dette laget. Det nederste stratigrafiske laget bestod av 3–10 cm med lys til mørk grå steinblandet grus med noe kull. Det ble gravd den gjenstående delen av mekanisk lag 3 samt et tynt mekanisk lag 4.

Funn og tolkning av funnfordelingen

Det ble gjort til sammen 877 funn på felt A (Tabell 2).

Gjenstandsmaterialet fra felt A antas å være samtidig med felt B–D, dvs. senmesolitikum/tidligneolitikum (4500–3500 f.Kr.). I den vestlige del av feltet ble det i mekanisk lag 2 funnet et ildsted/kokegroprest (AI5893), som ble datert til siste halvdel av yngre bronsealder. Kulturlaget (mekanisk lag 1) tolkes som en utkastsoner for skjørbrent stein fra en bronsealderbosetning, og noe av flinten kan ha blitt deponert som følge av aktiviteten i denne perioden.

Det var ikke mulig å påvise strukturer som kunne knyttes til steinalderaktiviteten. Basert på funnfordelingen kan det ha vært et mindre aktivitetsområde innenfor omtrent 6 m² nordøst på felt A (Fig. 16 og 17).

Felt B

Stratigrafiske forhold

Felt B ble opprettet 9 moh., mellom felt A og felt C. Det ble satt ut 36 ruter, hvorav 30 ruter ble gravd i mekanisk lag 1 og 2, 29 i mekanisk lag 3 og ti i mekanisk lag 4.

I plan var det betydelig færre flintartefakter enn i de andre områdene. Det ble likevel lagt ut et lite rutenett i et område som virket noe ryddet. Også på felt B var det en del større stein i undergrunnen,

Fig. 16. Lokaltet I. Bunnlag i felt A. Målestokken ligger der funnkonsentrasjonen var størst. Tatt mot V. Foto: H. Fyllingen.

Fig. 17. Lokaltet I. Felt A. Samlet funnfordeling. Illustrasjon: H. Fyllingen.

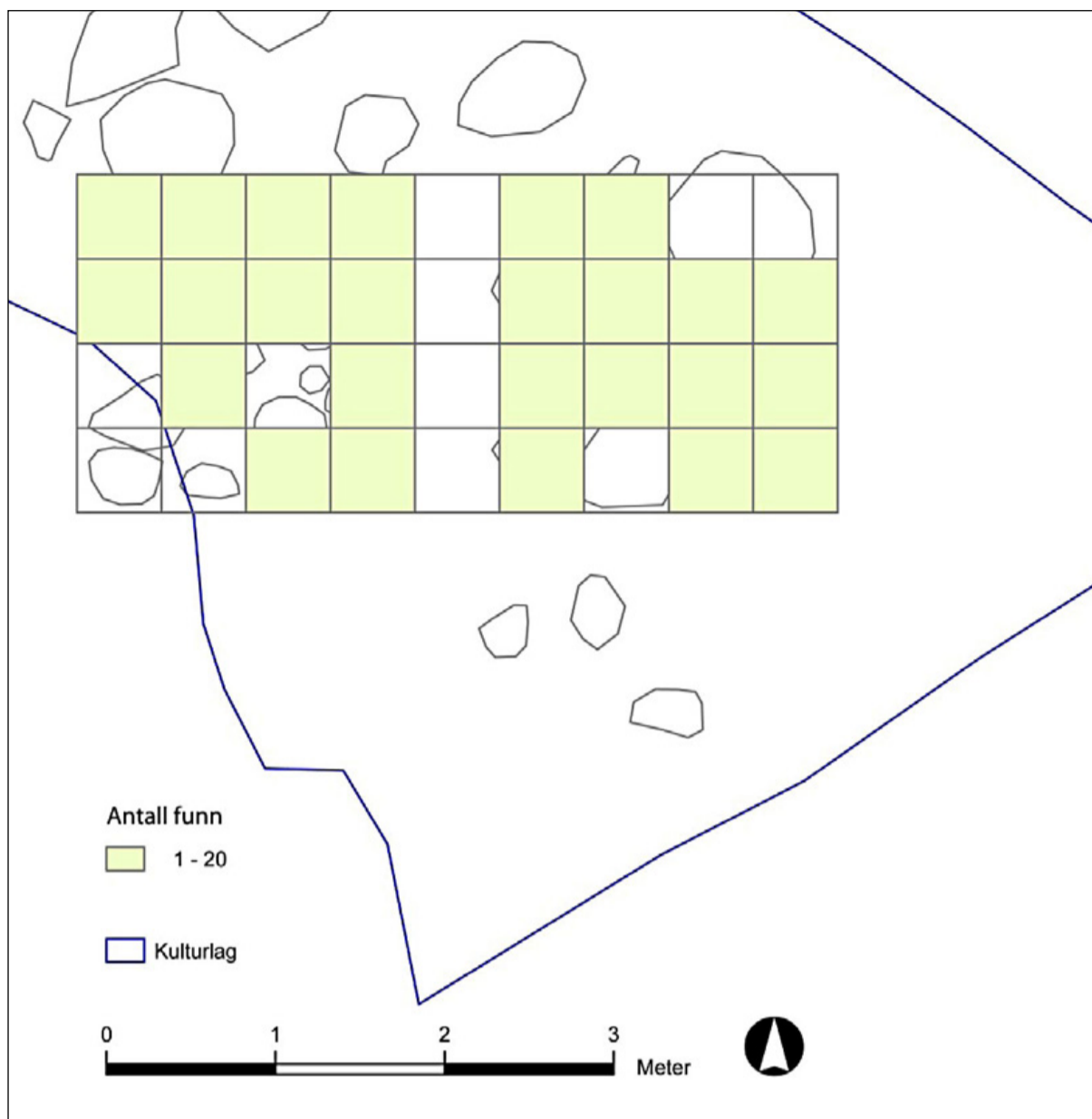

Fig. 18. Lokalitet I. Felt B. Samlet funnfordeling. Illustrasjon: H. Fyllingen.

Tabell 3. Lokalitet I. Tabell over funn på felt C. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Gjenstandstype	Antall
A1-pilspiss	2
A2-pilspiss	2
Flekk m/retusj	1
Skraper	2
Kjernefragment	1
Bipolar kjerne	2
Sylindrisk kjerne	2
Konisk kjerne	1
Kjernesideavslag	1
Flekker	5
Smalflekker	3
Mikroflekker	15
Avslag, makroavslag, splint	408
Slagstein	2
Slipestein	2

Det øverste stratigrafiske laget er trolig et yngre dyrkingslag (jfr. kulturlagene på felt C og D), mens det nederste trolig representerer bosetningsfasen. Det kunne ikke spores strukturer av noe slag, men det ble gjort forholdsvis mange funn i de nederste mekaniske lagene. Det er sannsynlig at det også her var et større aktivitetsområde, men det var ikke tid til å undersøke mer av arealet (Fig. 18).

Naturvitenskapelige analyser

Det ble analysert to makrofossilprøver fra felt B. Prøvene ble tatt i mekaniske lag 1 og 2. Prøven fra mekanisk lag 2 inneholdt to frø fra hønsegras, som er et vanlig ugress (Soltvedt & Jensen 2012). Felt B ble ikke ¹⁴C-datert.

Funn

Blant feltets 449 funn var to slagsteiner, to skrapere, to A1- og to A2-piler og en stor bergartsblokk brukt som råstoff (med store negative avspaltninger) og som slipestein (Tabell 3). Pilspissene hadde spesielt fint utformede tanger og var tilvirket fra smalflekker og kun en av spissene synes brukt. Funnmaterialet kan periodemessig plasseres i senmesolitikum/tidligneolitikum (4500–3500 f.Kr.).

Felt C

Stratigrafiske forhold

Felt C ble opprettet på 7,6–8,9 moh. i den sørlige halvdel av lokaliteten. Det ble satt ut 416 ruter, hvorav 383 ble gravd i mekanisk lag 1, 200 i mekanisk lag 2 (reduksjonen skyldes at mekanisk lag 2 kun ble gravd enkelte steder på feltet), 248 i mekanisk lag 3 og 53 i mekanisk lag 4. Fra lag 2 ble det opprettet profilbenker i bredde og lengderetningen (nord-sør og øst-vest). Disse ble fjernet til slutt.

Feltet bestod av tre stratigrafiske lag. Det øverste stratigrafiske laget bestod av brungrå, sandblandet organisk masse spettet med brent hasselnøttskall, kull og fragmenter av skjørbrønt stein. Det ble gravd mekanisk lag 1 og 2 i dette laget. Da mekanisk lag 1 var gravd, ble det påtruffet et tettpakket lag med nevestore stein hvor det lå to områder, på henholdsvis 2,5 x 4 m og 3,7 x 4,2 m, igjen med brungrå masse

Fig. 19. Lokalitet I. Felt C. Topp av det nedlagte steinlaget. Tatt mot N. Foto: K. Eilertsen.

Tabell 4. Lokalitet I. Tabell over funn på felt C.
Utarbeidet av H. Fyllingen.

Gjenstandstype	Antall
Leirkarskår	45
Øks/øksefragment/ økseemne	3
A1-pilspiss	16
A2-pilspiss	3
A3-pilspiss	3
Pilspissfragment	1
Tverrpil	2
Bor	2
Kombinasjonstype	3
Skramer	27
Flekkekniv	1
Flekk m. retusj	3
Avslag m. retusj	5
Flekk m. bruksspor	8
Smalflekk m. bruksspor	9
Avslag m. bruksspor	7
Makroavslag m. bruksspor	2
Kjernefragment	18
Bipolar kjerne	33
Uregelmessig kjerne	35
Kjerne m. en plattform	27
Kjerne m. to plattformer	6
Sylindrisk kjerne	5
Konisk kjerne	8
Kjernesideavslag	10
Plattformavslag	3
Ryggflekker	13
Flekker	49
Smalflekker	96
Mikroflekker	320
Avslag, makroavslag, splint	10507
Slagstein	14
Slipestein	1
Slipeplate	1

som i lag 1. I disse to arealene ble det lagt kryssprofiler og laget (mekanisk lag 2) ble formgravd. Dette ble gjort da vi først trodde det representerte et gulvlag. Mekanisk lag 1 og 2 tolkes som et kulturlag hvor lag 2 har lagt seg på et areal som har vært planert og steinlagt i eldre perioder. Dette kulturlaget dekket store deler av lokaliteten.

Det mellomste stratigrafiske laget bestod av mørk brungrå, kullholdig organisk masse iblandet 50 % stein i størrelsesorden ca. 5–15 cm. 1/3 av steinen var skjørbrent og laget virket intensjonelt nedlagt. Det var svært stabilt å gå på og dannet en ca. 3 meter bred avsats i NV-SØ-retning i strandvollens skråning (Fig. 19). Det ble gravd ett mekanisk lag (mekanisk lag 3) i denne massen.

Det nederste stratigrafiske laget ble kun påvist i den nordvestre og midtre delen av felt C. Dette laget bestod av grå, grusblandet sand, ikke ulik massene i det nederste stratigrafiske laget på felt D. Det ble gravd ett mekanisk lag (mekanisk lag 4) i massene.

Naturvitenskapelige analyser

Det ble tatt ut fire jordprøver fra profilbenkene gjennom felt C. Det ble tatt ut kullprøve fra mekanisk lag 2 og denne ble datert til 910–790 f.Kr. (Beta-284206). Det var dessverre ikke datérbart materiale i mekanisk lag 3 og 4.

Alle makrofossilprøvene ble analysert. I to av prøvene var det hasselnøttskall og i en prøve et frø fra gress og et fra leppeblomstfamilien. I en prøve tatt i mekanisk lag 3 var det et korn og et kornfragment (kunne ikke identifiseres). I samme prøve ble det funnet frø fra maure og ugress (Soltvedt & Jensen 2012).

Funn og tolkning av funnfordelingen

Det ble gjort til sammen 11300 funn på felt C (Tabell 4). Dersom man ser på funnfordelingen innenfor hvert stratigrafiske lag, danner det

seg et klarere bilde av lokalitetsflaten. Mens funnfordelingen er mer eller mindre jevn horisontalt i det øverste stratigrafiske laget (tilsvarer mekanisk lag 1 og 2), finner det sted en fortetting i de nederste to stratigrafiske lagene (tilsvarer mekanisk lag 3 og 4). Innenfor et areal på 4–6 m² nordvest i feltet, i forkant av en stor, flat stein, ble det påvist en knakkeplass (i mekanisk lag 3). I én av rutene her ble det gjort 229 funn, en uregelmessig kjerne, en kjerne med to plattformer, ett kjernesideavslag, en mikroflekk, en smalflekk, en ryggflekk, 125 splint og 98 avslag. Dette er påfallende med tanke på at gjennomsnittlig antall funn per rute var maksimalt 20 (jfr. kapittel om funnmaterialet). Funnfordelingen for øvrig antyder et hovedaktivitetsområdet nord på felt C (Fig. 20 og 21) og knakkeplassen har vært del av denne.

I mekanisk lag 1 og 2 ble det funnet 49 leirkarskår, både asbestmagret og kvartsmagret. Den asbestmagrete er avgrenset til den vestlige delen av feltet, med en klar konsentrasjon i sørvest. Det er trolig snakk om ett knust kar hvis biter har fordelt seg i vifteform i terrengets helling. Skårene ble funnet i et lag som er ¹⁴C-datert til yngre bronsealder, men dette kan kun betraktes som en indirekte datering av keramikken. I mekanisk lag 3, i feltets østlige ytterkant, ble det funnet fem skår av kvartsmagret, porøst gods.

Av prosjektiler ble det funnet 16 A1-piler, tre A2-piler, tre A3-piler, to tverrpiler og spissen av en pil. Det ble funnet skjære- og skraperedskaper i form av 27 skrapere, en flekkekniv og åtte flekker/avslag med retusj. I tillegg ble det funnet en Vespestadøks, ett øksefragment (midtfragment, trolig Vespestad), ett økseemne i grønnstein og 14 slagsteiner. Dette utgjør en redskapsandel på 0,57 %. Materialet kunne dateres typologisk til senneolitikum/tidligneolitikum, men det var også innslag av vannrullet materiale fra bosetning før transgresjonen.

Brent materiale fulgte den generelle funndistribusjonen, men det kunne spores en svak økning innenfor steinlaget sentralt på feltet. Det tettpakkete steinlaget tolkes som å ha forbindelse med et telt- eller en hyttekonstruksjon, enten ved å utgjøre et gulvlag eller en platting. Det ble ikke påvist anlegg som kunne knyttes til hytte eller teltkonstruksjoner.

Felt D

Stratigrafiske forhold

Felt D ble opprettet i den sørøstre enden av lokaliteten, 7,4–8,4 moh. Det ble satt ut 329 ruter hvorav 298 ble gravd i mekanisk lag 1, 247 i mekanisk lag 2 og 41 i mekanisk lag 3. Det ble anlagt en profilbenk i lengderetningen (nord-sør) samt profilbenker hver tredje meter i bredderetningen. Profilbenkene, med unntak av et lite stykke helt i nord, ble fjernet til slutt.

Feltet bestod av to stratigrafiske lag. Det øverste stratigrafiske laget bestod av et 10–15 cm tykt kulturlag, tolket som dyrkningslag. Laget var tykkest i øst, hvor terrenget skråner, noe som må sies å være et naturlig resultat av pløying. Laget bestod av fast, homogen brungrå, svakt sandblandet, kullspettet organisk masse med innslag av små skjørbrente steiner. Laget var likt det øverste stratigrafiske laget på felt C. Det ble funnet keramikk i mekanisk lag 1 av samme kvartsmagrete type som ble funnet på felt C. Det ble gravd mekaniske lag 1 og 2 i kulturlaget på felt D.

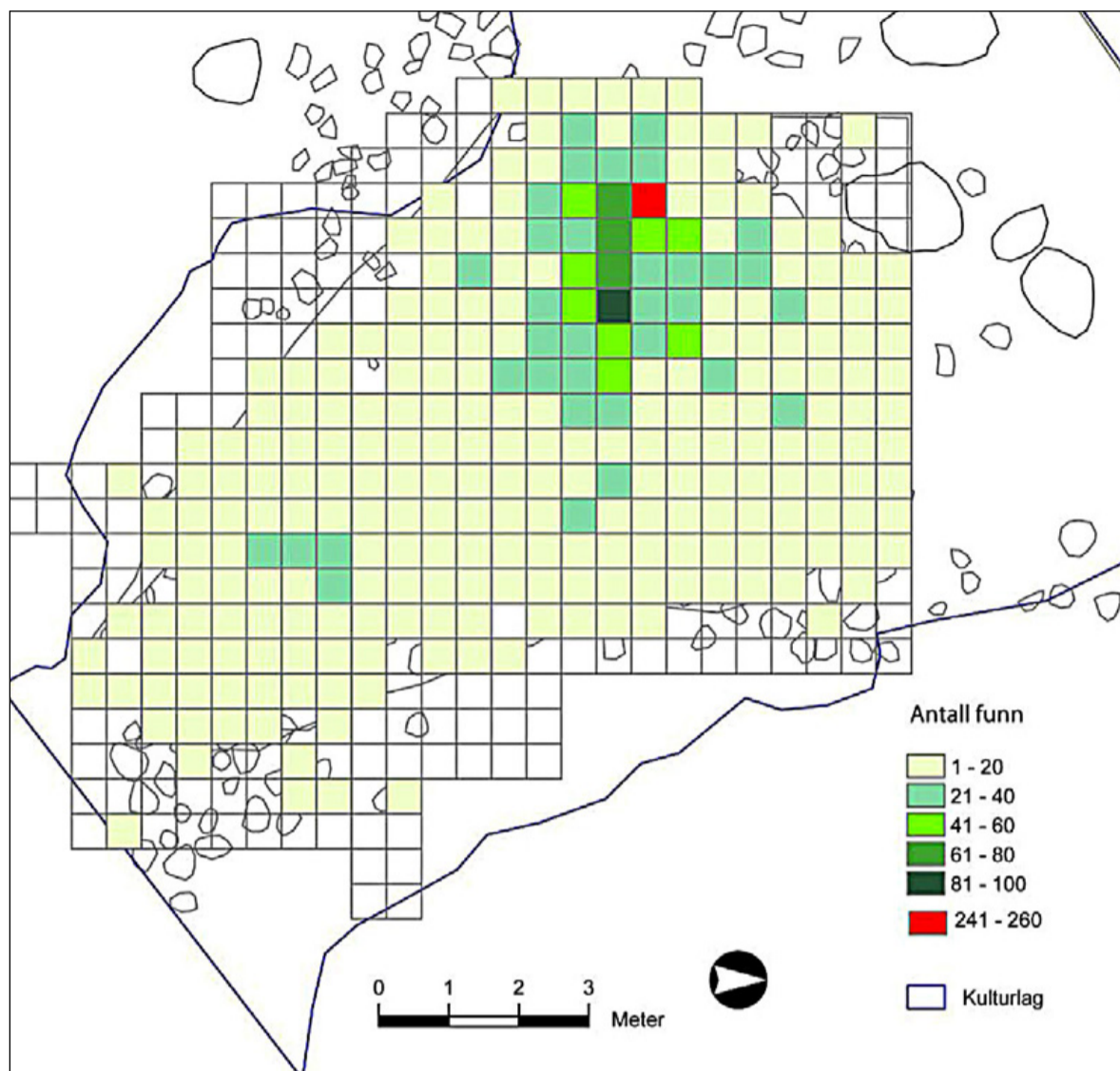

Fig. 20. Lokalitet I. Felt C. Samlet funnfordeling. Illustrasjon: H. Fyllingen.

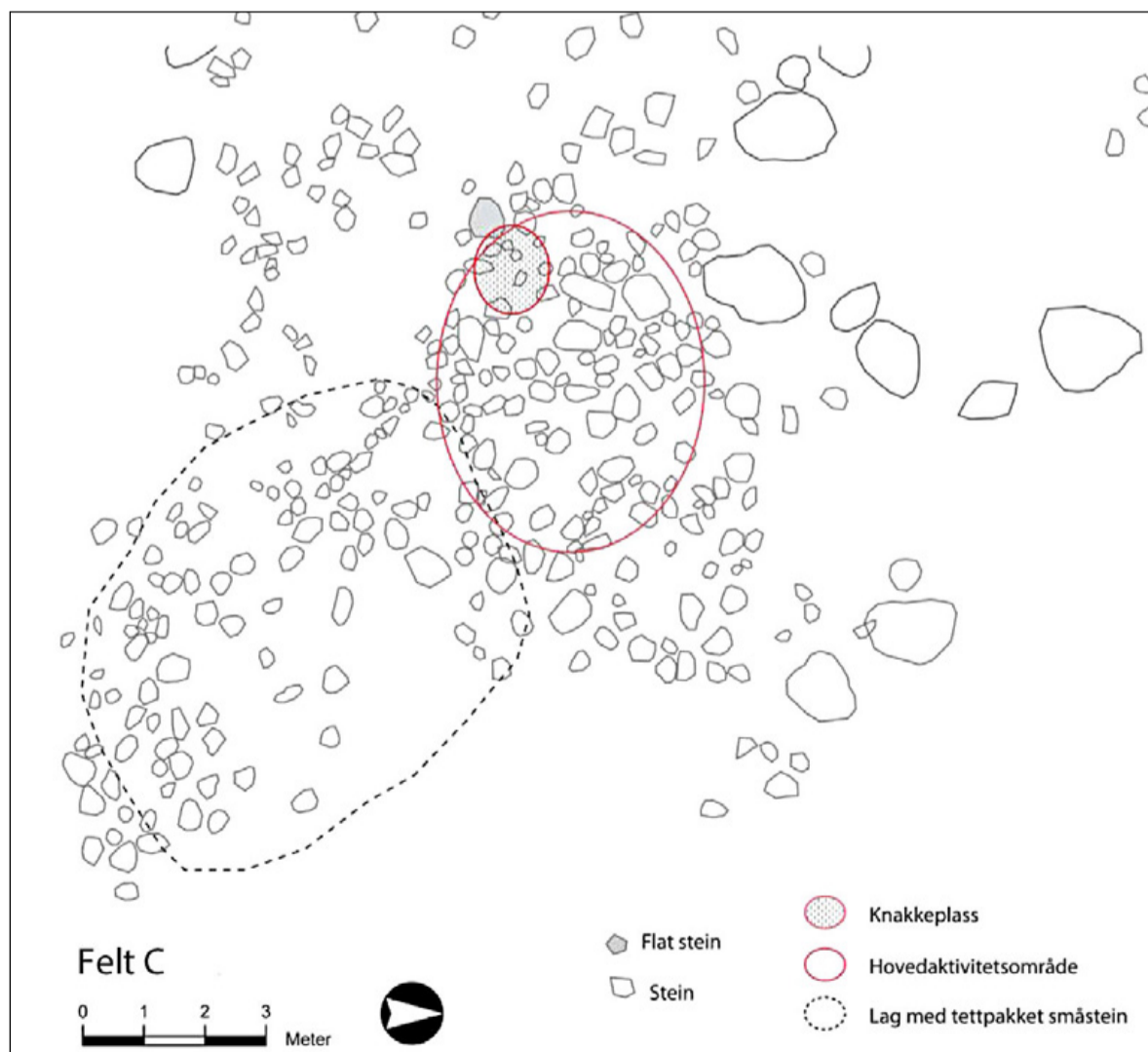

Fig. 21. Lokalitet I. Felt C. Plan-tegning av utbredelsen av steinlaget, hovedaktivitetsområdet og knakkeklassen. Illustrasjon: H. Fyllingen.

Det nederste stratigrafiske laget var 10–16 cm tykt med løs gråbrun, kraftig sand og grusblandet organisk masse, svakt spettet med kull. Dette laget utgjør steinalderens bosetningsfase. Det ble gravd mekanisk lag 2 og 3 i dette laget. I profilet er det tydelig at dette stratigrafiske laget begrenser seg til den vestlige delen av feltet og at overflaten her er noe utflatet. På hele feltet lå det mye stein ned i urørte masser, og man kan ikke med sikkerhet peke ut teltringer i disse formasjonene, men basert på funnfordeling blir den sørlige enden tolket som et hovedaktivitetsområde (Fig. 22–24).

Naturvitenskapelige analyser

Det ble tatt ut fem jordprøver fra lengdeprofilet gjennom felt D. Mekanisk lag 1 og mekanisk lag 2 (begge utgjorde visuelt sett samme stratigrafiske lag) ble ¹⁴C-datert på kull til henholdsvis 1080–900 og 1530–1400 f.Kr. (Beta-284205, TRa-2356). Dette laget tilsvare lag D i det sørøstre profilet (datert til 1640–1440 f.Kr.) og er omtalt tidligere.

Det ble analysert fem makrofossilprøver fra felt D. I tre av prøvene var det hasselnøttskall, i en av prøvene frø av leppeblomstfamilien og i to av prøvene frø fra smalkjempe (Soltvedt & Jensen 2012).

Funn og tolkning av funnfordelingen

Det ble gjort 10300 funn (Tabell 5). Av prosjektiler er 11 A1-piler, seks A2-piler, to A3-piler og en tverrpil. Det ble funnet ett økseemne i flint og to Vespestadmeisler i grønnstein.

Av skjære- og skraperedskaper er det hele 40 skrapere, en flekkekniv og 13 flekker/

Fig. 22. Lokalitet I. Felt D. Foto av hovedaktivitetsområdet. Tatt mot SØ. Foto: H. Fyllingen.

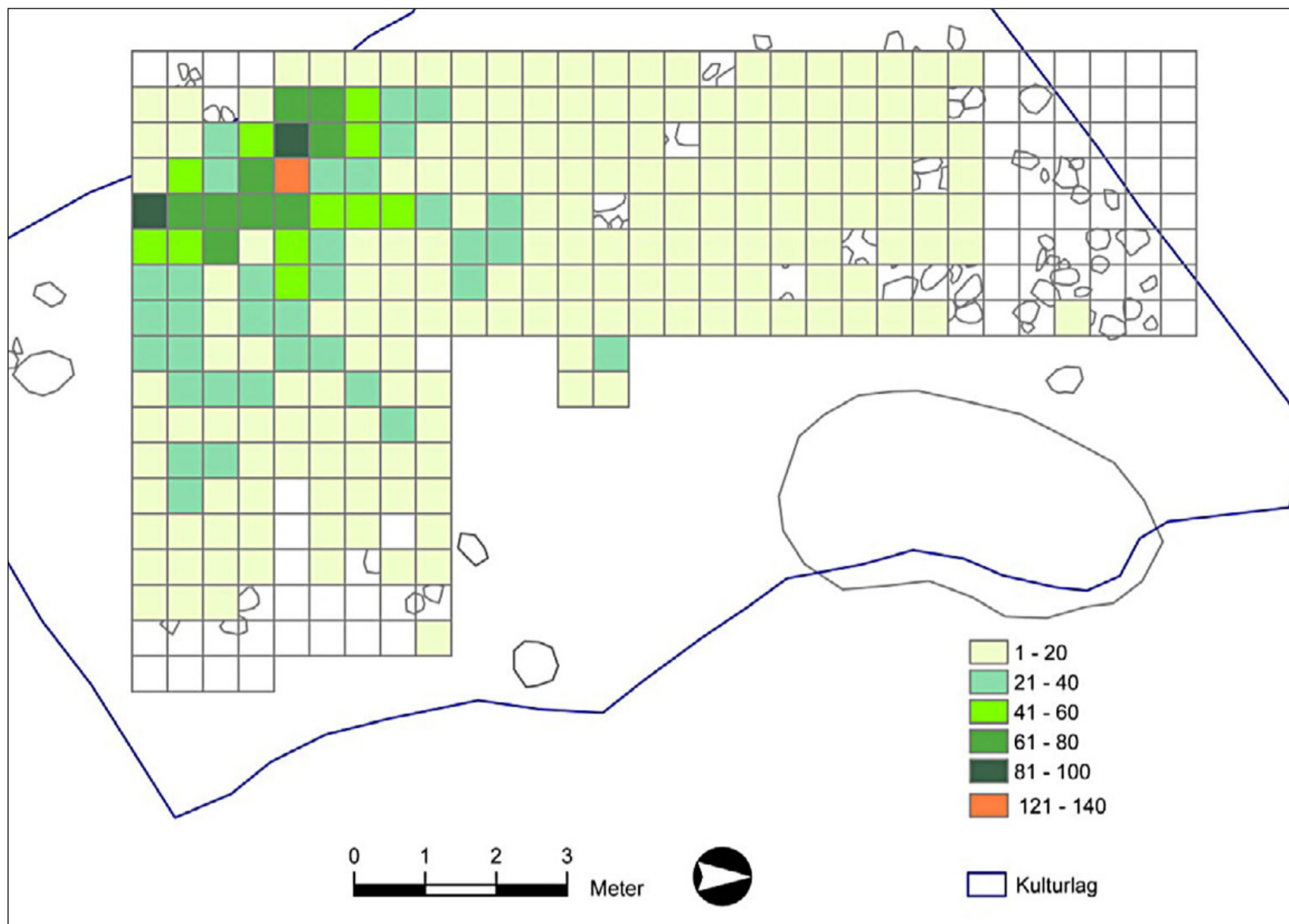

Fig. 23. Lokalitet I. Felt D. Samlet funnfordeling. Illustrasjon: H. Fyllingen.

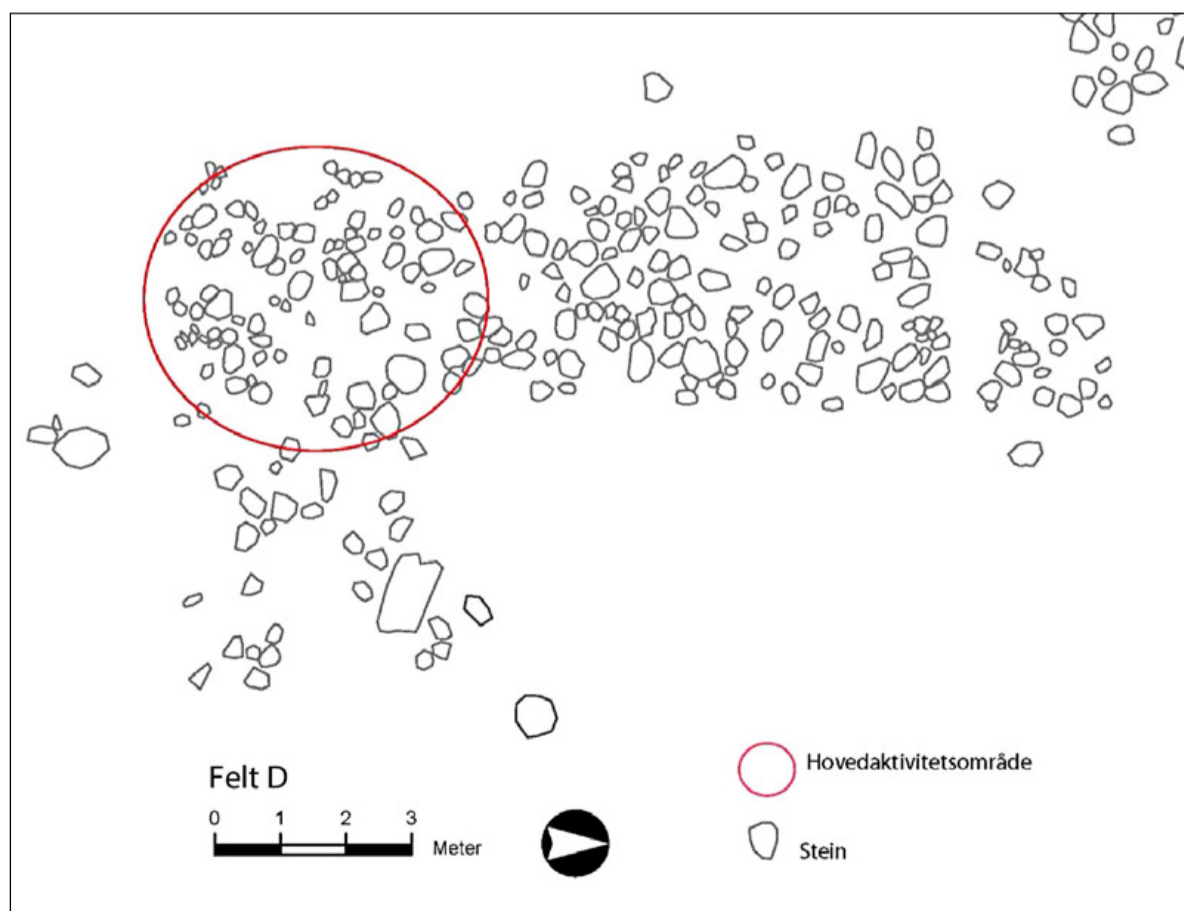

Fig. 24. Lokalitet I. Felt D. Plantegning med hovedaktivetsområdet markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

Tabell 5. Lokalitet 1. Tabell over funn på felt D.
Utarbeidet av H. Fyllingen.

Gjenstandstype	Antall
Leirkarskår	9
Øks/øksefragment/ økseemne	1
Meisel	2
A1-pilspiss	11
A2-pilspiss	6
A3-pilspiss	2
Tverrpil	1
Bor	4
Kombinasjonstype	1
Skraper	40
Flekkekniv	1
Flekk m. retusj	8
Smalflekk m. retusj	4
Avslag m. retusj	1
Flekk m. bruksspor	5
Smalflekk m. bruksspor	7
Kjernefragment	23
Bipolar kjerne	48
Uregelmessig kjerne	21
Kjerne m. en plattform	4
Sylindrisk kjerne	9
Konisk kjerne	4
Håndtakskjerne	1
Kjernesideavslag	30
Plattformavslag	2
Ryggflekker	39
Flekker	82
Smalflekker	180
Mikroflekker	232
Avslag, makroavslag, splint	9495
Slagstein	6
Slipestein	1
Slipeplate	3

avslag med retusj. Dette utgjør en redskapsandel på 0,75 %. I motsetning til felt C ble det her kun funnet seks slagsteiner. Avfallsmaterialet og flekker fordeler seg jevnt over hele feltet. I sørenden, innenfor et areal på 5 x 5 meter, er det konsentrasjon av pilspisser, skrapere, bor, slagsteiner, makroavslag og slipestein/slipeplate. En av meislene er også funnet innenfor dette arealet. Brent flint ble funnet over hele feltet, men det var en klar konsentrasjon i sør, innenfor arealet tolket som hovedaktivitetsområdet. Materialet kunne dateres typologisk til senneolitikum/tidligneolitikum, men det var også et tydelig innslag av vannrullet materiale fra bosetning før transgresjonen.

Felt E

Feltet ble anlagt 9,5 moh. på bakgrunn av funn gjort i profilkanten (nordvestre profil) like nord for felt E (Fig. 25). Da det ikke ble observert kulturlag eller strukturer i plan, ble det fjernet ytterligere 15–20 cm masse med gravemaskin. 110 ruter ble satt ut. Samtlige ruter ble gravd i mekanisk lag 1, 70 ruter ble gravd i mekanisk lag 2, 62 i mekanisk lag 3 og 46 i mekanisk lag 4. Det var ingen stratigrafiske lag, og massene bestod utelukkende av sand og grus. Det ble gjort 48 funn av vannrullet flint jevnt fordelt horisontalt og vertikalt. Disse er uten diagnostiske kjennetegn og da det heller ikke ble påtruffet teltringer av stein, kulturlagsrester eller andre strukturer, viser funnene kun til den aktiviteten vi vet har funnet sted før transgresjonen.

Aktivitetsspor fra eldre og yngre bronsealder

Det ble funnet ett kulturlag dannet av åker- og beitevirksomhet, fire rydningsrøyser, seks kokegroper/ildsteder og seks stolpehull datert til bronsealderen (Fig. 26).

Fig. 25. Lokalitet I. Felt E. Flyfoto etter utgravning. Tatt mot NØ. Foto: E. Torp«Birdy».

Kulturlag og rydningsrøyser

I den sørøstlige delen av feltet, i strandvollens helling var det et areal på ca. 10 x 33 meter som framstod som ryddet. Massene var mørkt gråbrune, svakt sandblandet organisk og tettpakket i konsistensen. Det ble funnet mye flint i plan, og det ble derfor satt ut rutenett på to steder, omtalt som felt C og D (jfr. foregående kapittel). I nedkant av dette kulturlaget lå det tre små røyser, AR4868, AR4894 og AR10650 (Fig. 27). De tre røysene varierte i størrelse fra ca. 2 til 5 meter. I det sørøstre profilet ble det i tillegg observert en steinansamling tolket som en rydningsrøys. De tre rydningsrøysene, i nedkant av feltet, lå delvis under kulturlagsmassene, noe som kan forklares både ved naturlig erosjon eller som resultat av arding i skrånende terreng. To av røysene, AR4868 og AR4894, ble undersøkt. Begge disse røysene var 40 cm høye i profil med masser som var iblandet kull, mye skjørbrent stein og en del flintgjenstander.

Det ble sendt ^{14}C -prøve av kull fra røys 4868 som daterer bunnen av denne til eldre bronsealder (1390–1210 f.Kr.) (TRa-2354). Selve kulturlaget varierte i tykkelse fra 10–20 cm og ble i felt tolket som et dyrkingslag, noe som til en viss grad støttes av de botaniske analysene som tyder på at det har vært vekslning mellom beiteland og mulig åker hvor det har vært dyrket bygg. Det ble funnet mye hasselnøttskall i lagene, og pollenanalysene viser at det blant annet har vært hasselskog i området (Soltvedt & Jensen 2012). ^{14}C -dateringer plasserer toppen av kulturlaget på felt D i yngre bronsealder (1080–900 f.Kr.), bunnen i

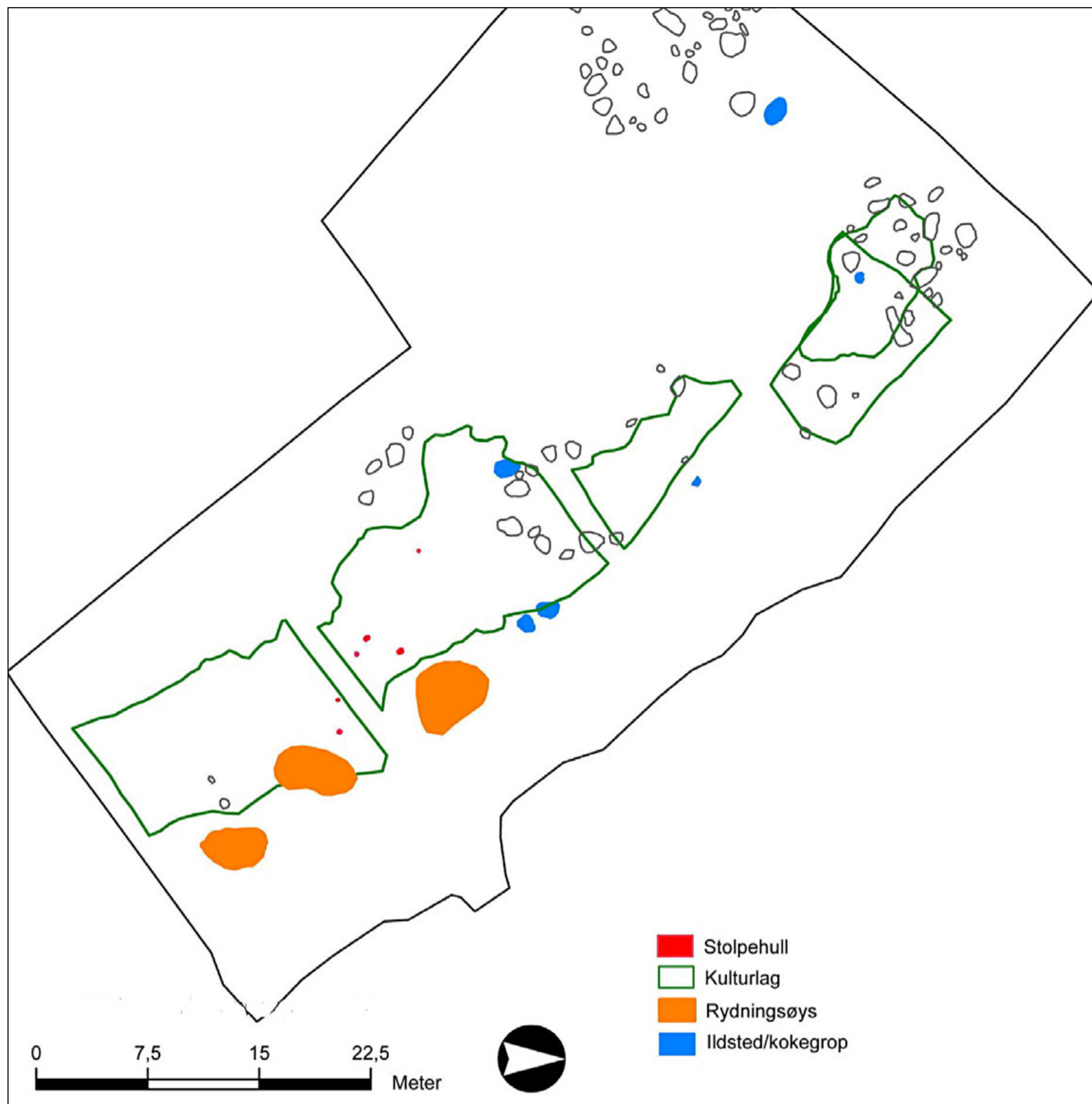

Fig. 26. Lokaltet I. Plankart over anlegg datert til bronsealderen. Illustrasjon: H. Fyllingen.

eldre bronsealder (1530–1400 f.Kr.) og kulturlaget på felt C i yngre bronsealder (910–790 f.Kr.).

Samlet viser analysene av plantematerialet og ^{14}C -dateringene at området ble ryddet for åkerbruk/beiteland i eldre bronsealder, og at det var kontinuerlig bruk av området gjennom hele bronsealderen.

Kulturlaget ble også påvist i nordre halvdel av lokaliteten (felt A og B), men var her betydelig mer steinblandet. Helt nord på lokaliteten, over felt A, var kulturlaget iblandet en god del skjørbrent stein og ble tolket som et utkastlag. Det ble ikke analysert

Fig. 27. Lokaltet I. N. Pape og A. Bjørlo mellom felt C og D. Rydningsrøyser i forgrunnen. Tatt mot SV. Foto: H. Fyllingen.

nok naturvitenskapelige prøver fra denne delen av lokaliteten til å konkludere med samme bruk som ved felt C og D. Den visuelle homogeniteten i laget, samt dateringen av ildstedet på felt A (760–400 f.Kr.), antyder likevel en kontinuerlig bruk gjennom hele bronsealderen.

Stolpehull

Det ble funnet seks stolpehull på felt C og D. Stolpehullene AS8959, AS8949 og AS8985 ble ¹⁴C-datert på kull til henholdsvis 1690–1500, 1310–1040 og 1890–1680 f.Kr. (Beta-284208, Beta-284207, TRa-2356). Det var ikke mulig å se noen klar sammenheng mellom stolpenes form og plassering eller deres datering. Det ble ikke funnet spor etter dyrkede planter i jordprøvene fra stolpehullene. Spor etter kulturplanter finnes stort sett alltid i bolighus fra senneolitikum og eldre bronsealder, noe som bidrar til slutningen om at disse stolpene ikke har tilhørt en bygning for boligformål (Soltvedt & Jensen 2012). Dateringen av stolpehullene korresponderer forholdsvis bra med dateringen av kulturlaget og rydningsrøysene. Stolpehullene vurderes som for kraftige til å være gjerdestolper, men kan godt ha tilhørt mindre konstruksjoner i forbindelse med åkerdrift og beite som enkle bygningskonstruksjoner eller levegger.

Ildsteder/kokegroper

Det ble funnet fire ildsteder/bunn av kokegroper (AI5893, 4741, 4917 og 4698) og en sikker kokegrop (AK1355/4641). Alle ble undersøkt. Med unntak av AK1355/4641 var alle ildstedene/kokegropene kun bunnrester. Ildstedet AI5893 på felt A, ble ¹⁴C-datert til

760–680 og 670–400 f.Kr. (Beta-284204). Ildstedet AI4917, like inntil felt C, ble datert til 800–510 f.Kr. (TRa-2355) Dateringen av ildstedene/kokegropene korresponderer med den yngste dateringen av kulturlaget de ligger i og viser til bruk av området i yngre bronsealder.

Funnmaterialet fra lokalitet I

Det ble gjort til sammen 22737 funn (S12664). 22252 av funnene er gjort innenfor rute-systemene, de resterende er løsfunn gjort under opprensing av lag 1 samt matjordsfunn. Den største funnmengden ble gjort på felt C og D med henholdsvis ca. 11300 og 10300 funn. Gjennomsnittlig antall pr. rute i mekanisk lag 1 er ca. 20 stk. for begge områdene. I mekanisk lag 3 endrer situasjonen seg med henholdsvis ni funn pr. rute i felt C og 12 funn pr. rute i felt D.

Analyse av funnkategorier på felt A–D

Med bortimot 23 000 littiske funn er det på Jåsund spor etter bosetninger fra ca. 7000 til 3500 f.Kr. I tillegg ble det funnet 54 leirkarskår trolig fra bronsealderen. Aktiviteter knyttet til fedyrhold og åkerbruk i perioden 1800–700 f.Kr. har ødelagt muligheten for en vertikal, periodespesifikk funnfordeling av steinaldermaterialet. Det blir derfor ikke gjort forsøk internt på felt A–D på å se om feltene har vært i bruk i ulike perioder. Den horisontale funnspredningen indikerer hovedaktivitetsområder både på felt C og D, men det var kun på felt C at det er mulig å skille ut en definerbar aktivitetssone (i form av en knakkeplass). Redskapsandelen var på 1,05 %. Med redskaper menes det økser, meisler, pilspisser, kniver, bor, skrapere, kombinasjonstyper og avslag/flekker med retusj og bruksspor.

Følgende er en generell gjennomgang av deler av funnmaterialet og hvordan dette kan plasseres periodemessig. Kategoriseringen er basert på Helskog, Indrelid & Mikkelsen (1976), Bruen Olsen (1992), Vang Petersen (2008) og Skjelstad (2011).

A) 79 pilspisser. Tangespissene (produsert både på avslag og flekker) er vanlige gjennom hele steinalderen, men har sin mest omfattende bruk i neolitikum. Tangespissene var alle av piler av A-type og produsert på flekker. Det ble funnet 54 piler av A1-type (Fig. 28), 16 av A2 og fire av A3. Tverrpiler (produsert på flekker) kan dateres til både senmesolitikum og tidligneolitikum. Det ble i tillegg funnet tre tverrpiler. Ubrukte pilspisser viser at spissene trolig ble laget på stedet. De brukne og til dels brente spissene viser at ødelagte piler ble tatt med tilbake til lokaliteten, enten for reparasjon eller fordi de satt fast i jaktbyttet.

B) Ni økser/meisler/fragment/emne (Fig. 29). Trinnøksen, funnet på felt A, ble introdusert i mellom-mesolitikum og var i omfattende bruk i senmesolitikum. Slipte økser og meisler som øksen og meiselen av Vespestadtype, funnet på felt C og D, kom i bruk i tidligneolittisk tid. Øksene ble brukt blant annet til felling av trær, mens meislene nok har vært brukt til finere arbeid i tre. Avslag, makroavslag, emner og slipesteiner viser at øksene trolig ble laget på stedet. Råstoffet har både vært lokalt tilgjengelig (basalt) og innført fra grunnsteinsbruddet på Hespriholmen i Bømlo kommune, Hordaland.

C) 75 skrapere. Skrapere er en gjenstandskategori som finnes gjennom hele stein- og

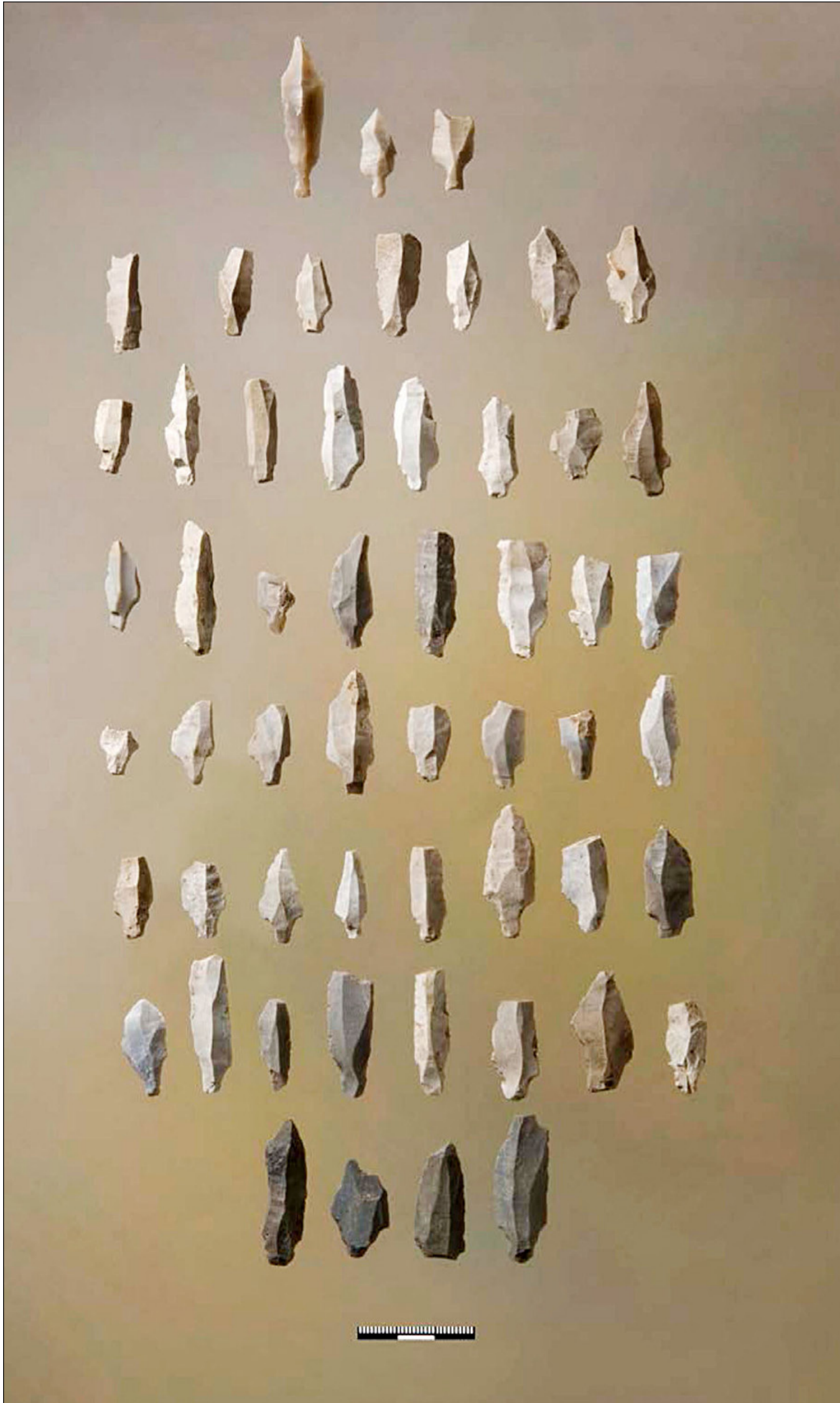

Fig. 28. Tangespisser av A1-type funnet på lokalitet I. Foto: T. Tveit, AM.

Fig. 29. Vespestadmeisel, Vespestadøks og økseemne i grønnstein. Funnet på lokalitet I. Foto: T. Tveit, AM.

bronsealderen og som derfor ikke kan dateres til en bestemt periode. Det ble funnet 30 skrapere produsert av flekker, 35 av avslag, seks dobbelskrapere og fire fragmenter av skrapere. Skrapere har en viktig rolle i rensing og preparering av dyreskinn og er en av de vanligste gjenstandskategoriene fra fangstboplasser.

D) 282 kjerner/kjernefragment. Noe av kjernematerialet viser til aktivitet i ulike perioder. Dette gjelder de koniske, de bipolare og de sylindriske kjernene. Det ble funnet 98 bipolare, 15 koniske og 19 sylindriske kjerner. Den bipolare teknikken var dominerende i senmesolitikum, mens de sylindriske kjernene først opptrer i neolitikum. Spesielt de bipolare flintkjernene var små og viser en maksimal utnyttelse av råstoffet.

De koniske kjernene, over halvparten av dem vannrullet, kan dateres til mellommesolitikum (før og etter transgresjonen) og senmesolitikum.

E) 1221 flekker. Flekketeknologi var vanlig gjennom hele steinalderen og kan ikke dateres spesifikt. Men det sees en tendens til at mikroflekketeknologi er mer utbredt i senmesolitikum og at smalflekker dominerer i tidligneolitikum. Mikroflekkene ble anvendt i produksjonen av flinteggspisser og kunne brukes til en rekke typer jakt.

Både flekker og smalflekker ble anvendt som utgangspunkt for produksjon av pilspisser, skrapere og skjærerredskap.

F) 24 flekker/avslag med retusj. Det ble funnet flekker, smalflekker og avslag med retusj. Flekker med ryggretusj kategoriseres som kniver, men alle typer avslag og flekker med side- og enderetusj har vært brukt som skjære- og skraperedskaper. Gjenstandene kunne brukes som de var eller skjeftes i bein/tre.

G) 54 skår keramikk. Det ble funnet to typer keramikk. Den ene var asbestmagret

(27 skår fra minst to kar), den andre kvartsmagret (27 skår fra minst to kar). Ingen av skårene hadde dekor. Basert på liknende keramikk fra andre lokaliteter i Rogaland kan begge kartypene dateres til eldre bronsealder (Skjølsvold 1977, Høgestøl 1995).

Råstoff

Flint utgjorde hele 98,5 % av råstoffmaterialet. Av andre råstofftyper ble det funnet rhyolitt (0,16 %), mylonitt (0,05 %), kvartsitt (0,48 %), kvarts (0,16 %), bergkrystall (0,07 %) og ulike bergarter (0,08 % grønnstein, 0,40 % uspesifisert/basalt). Det ble funnet svært lite rhyolitt/mylonitt og denne er trolig innført fra Siggjo på Bømlo (rhyolitt) og fra Ryfylke (mylonitt). Dette understøttes av at det ble funnet økser, økseemner og avslag av grønnstein, hvis karakteristika viser at de var fra bruddet på Hespriholmen i Bømlo kommune. Bergkrystall kan finnes i kvartsårer i lavlandet, men større krystaller har blitt hentet på høyfjellet. Kvartsitten var av spesiell god kvalitet. Det ble funnet to ulike typer, en lys beige med striper i grått og rosa og en koksferget type. Det ble også funnet makroavslag og råstoffemner, avslag og økser av ulike vulkanske bergarter. Morfologisk kan disse trolig plasseres lokalt. Flinten var utelukkende strandflint av ulik kvalitet. Fargemessig varierte den fra lys gul gjennomskinnelig til mørk grå melert og 50–75 % av flintavfallet hadde cortex. Dette ble derfor ikke notert i katalogiseringsprosessen. Det ble i utgravningens forløp funnet mange små, ubearbejdede, knoller av flint, men disse ble ikke samlet inn.

Analyse av vannrullet materiale

En av problemstillingene i prosjektet var å se etter boplasser fra før transgresjonen. Det ble ikke funnet bevarte kulturlag fra denne perioden på Jåsund, men det ble gjort gjenstandsfunn som trolig kan knyttes til en mellommesolittisk bosetningsfase. Noe av materialet på en boplass som ligger helt i strandkanten, vil nødvendigvis bli vannrullet og sandblåst. Skal en kunne si noe om bosetningen før den siste transgresjonen, må en ta for seg det gjenstandsmaterialet som er mest periodespesifikt. Typologisk er det i denne sammenhengen best å se på kjernematerialet. Mens de sylindriske kjernene er yngre enn siste transgresjon, har konisk mikroflekketeknologi og bipolar teknologi vært i bruk fra slutten av mellom-mesolitikum (ca. 7000 f.Kr.). Koniske kjerner og mikroflekker som er vannrullet, kan derfor godt stamme fra bosetning før siste transgresjon. For å underbygge dette argumentet var det nødvendig å vurdere prosentandelen vannrullet materiale i de enkelte gjenstandskategoriene opp mot den totale andelen vannrullet materiale. Av i alt 22252 funn (matjordfunn ikke iberegnet) ble det påvist 6,24 % vannrullet materiale.

Flekker med kantretusjering, avslag med bruksspor, uregelmessige kjerner, koniske kjerner og kombinasjonstype (skraper/bor) skiller seg alle ut med at 20–60 % av materialet er vannrullet (Tabell 6). Da prosentandelen innenfor disse gjenstandskategoriene er betydelig høyere enn gjennomsnittet på lokalitet 1, er det stor sannsynlighet for at disse gjenstandene representerer den eldste fasen med bosetning på Jåsund.

Det ble funnet betydelig mer vannrullet flint på felt D enn på de andre feltene. I den østlige enden av utgravningsfeltet, hvor felt D er plassert, viste det sørøstlige profilet at laget med transgresjonsmasser var betydelig tynnere enn i den vestlige enden av

Tabell 6. Lokalitet 1. Oversikt over gjenstandskategorier hvor det ble påvist vannrullet materiale, fordelingen per mekaniske lag og prosentmessig fordeling av gjenstandskategorier hvor vannrullet materiale ble påvist. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Gjenstand	% vannrullet av total funnmengde innenfor spesifikke gjenstandskategorier	Antall i lag 1	Antall i lag 2	Antall i lag 3	Antall i lag 4
Konisk kjerne	60 %	6		3	
Kombinasjonstype	50 %	1	1		
Avslag m. bruksspor	50 %	1	1	2	
Flekk m. kantretusj	42,86 %	1	2		
Uregelmessig kjerne	20 %	7	3	2	
Skraper (alle typer)	18,31 %	8	3	2	
Kjernefragment	18,18 %	4	6		
Flekk m. bruksspor	15,38 %			2	
Kjernesideavslag	13,04 %	6			
Bipolar kjerne	10,75 %	4	5	1	
Makroavslag	9,63 %	6	10	2	
Avslag	9,40 %	562	353	96	9
Kjerne m. to plattformer	8,33 %	1			
Flekk	5,67 %	7		1	
Sylindrisk kjerne	5,26 %	1			
Smalflekk	4,40 %	8	7		
Kjerne m. en plattform	3,03 %			1	
Mikroflekk	2,79 %	13	3	3	
Splint	2,27 %	113	84	32	4
A1- pil	1,85 %	1			
Ryggflekk	1,75 %			1	

feltet. Dette kan forklares ved aktiviteten som har vært i periodene etter transgresjonen; massene er regelrett erodert bort som følge av menneskelig aktivitet. Dette har trolig ført til at gjenstander, deponert før transgresjonen, har forflyttet seg vertikalt og blitt sammenblandet med et yngre gjenstandsmateriale. En kan derfor si, med en viss grad av sannsynlighet, at det var bosetning i sørøstre del av undersøkelsesområdet, før siste transgresjon.

Tolkning av lokalitet 1

Selv om materialet mangler et klart stratigrafisk distribusjonsmønster, kan lokaliteten deles opp i fire faser. Fase 1 var bosetning i eldre steinalder før den siste transgresjonen, fase 2 bosetning i eldre steinalder etter transgresjonen, fase 3 bosetning i yngre steinalder og fase 4 som var aktivitet i bronsealderen. Fasene 2 og 3 utgjør den mest intensive og funnrrike perioden. Fasene 1–3 er vurdert på bakgrunn av steinartefaktenes morfologiske trekk, fase 4 på bakgrunn av ¹⁴C-dateringer.

Fase 1 har vi kun spor etter gjennom vannrullede flintartefakter, men det er svært sannsynlig at det på Jåsund har ligget minst en boplass lik den som ble funnet på «Sunde 34». På «Sunde 34» ble det under transgresjonslaget undersøkt et areal på omtrent 29 m² hvor det ble funnet kulturlag, stolpehull som kunne knyttes til en teltkonstruksjon og flere ildsteder. Under det ene ildstedet ble det funnet en buttnakket, prikkhogd trinnøks. Det øvrige gjenstandsmaterialet bestod av skrapere, kjerner og avfallsmateriale som kan plasseres i mellom- til senmesolitikum (bl.a. koniske mikroflekkekjerner). Det ble tatt ut ¹⁴C-prøver fra kulturlaget som ble datert til 5650–5250 f.Kr., noe som korresponderer både med det arkeologiske materialet og de stratigrafiske forholdene. De øvrige funnene fra utgravningen på «Sunde 34» er fra perioden etter transgresjonen og er typologisk like funnene fra fasene 2 og 3 på Jåsund. Det er blant annet snakk om tangespisser av type A1, A2 og A3 samt tverrpiler. Råstoffene er også som på Jåsund med innslag av rhyolitt og kvartsitt (Braathen 1985).

Selv om «Sunde 34» er en mindre lokalitet enn lokalitet 1 på Jåsund, ser de to boplassområdene ut til å følge den samme utviklingen. Det er spor etter bosetning i mellom-/senmesolitikum før den siste transgresjonen og igjen i senmesolitikum/tidligneolitikum umiddelbart etter transgresjonen.

Lokalitetene på Jåsund har en funnfordeling som er svært lik den man finner på tilsvarende kystnære fangstboplasser fra perioden (jfr. Skjølsvold 1977, 1980a, b; Olsen 1992; Bergsvik 2002). Analysen av funnmaterialet viser at det har vært noe aktivitet før havet steg (ca. 7000–6000 f.Kr.), men den mest intensive bosetningen var i perioden 5000–3500 f.Kr. Langvarig bruk av området har ført til en kraftig sammenblanding av materialet, og det var derfor ikke mulig å skille ut klare faser innenfor disse tidsperiodene.

Fordelingen av gjenstandskategorier skiller seg på ingen måte ut fra andre undersøkelser av boplasser med mange (og langvarige?) bosetningsfaser. Det kan spores visse regionale forskjeller i bruk av råstoff. For eksempel er bruken av rhyolitt mer utbredt på Nordvestlandet enn i sørvest. Knut Andreas Bergsvik (2006) har foreslått at forskjell i råstoffdistribusjon kan være en etnisk markør. Han gjorde sine analyser i

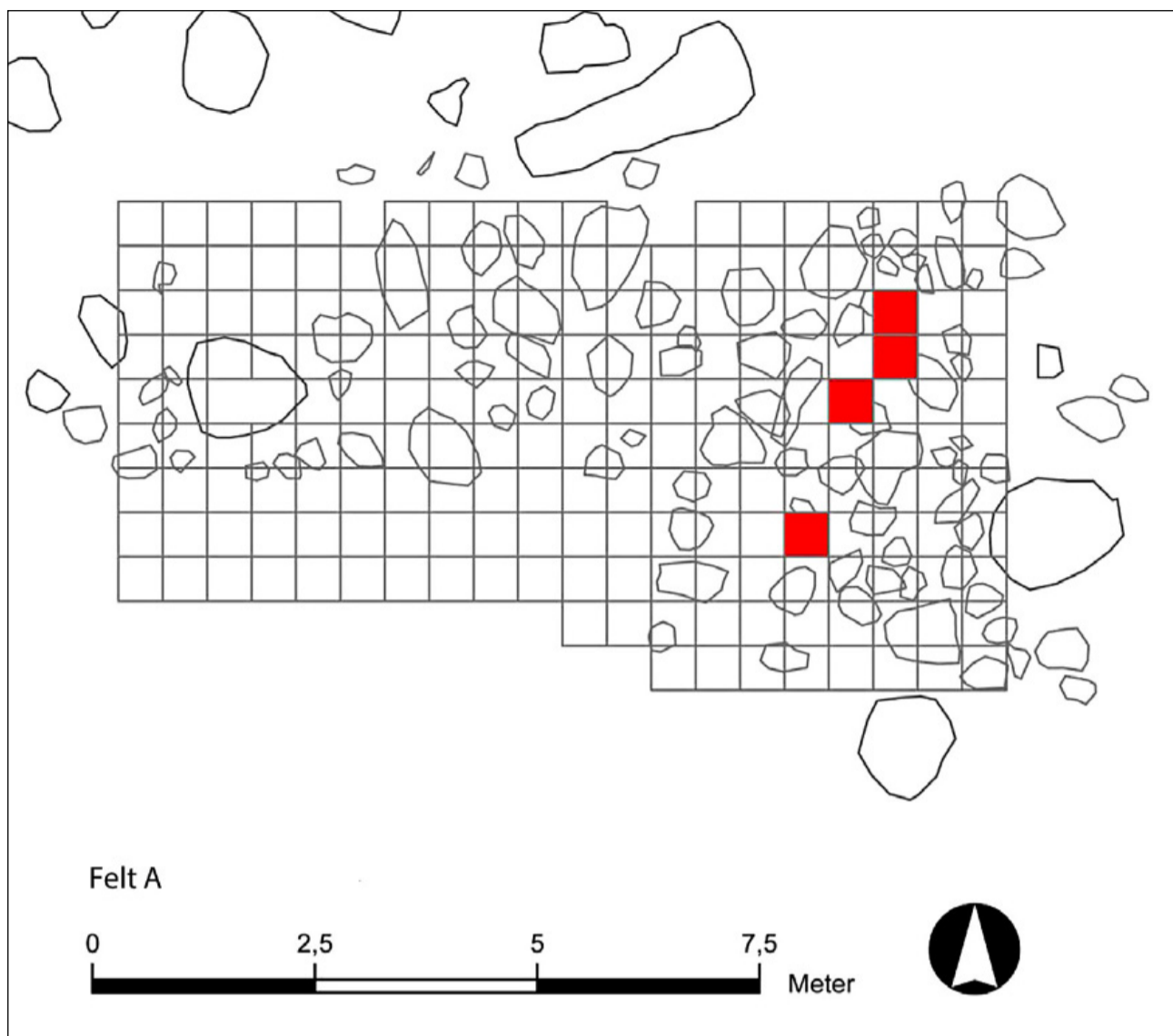

Fig. 30. Lokalitet I. Hovedaktivitetsområdet på felt A markert ved ruter som inneholdt mer enn 30 funn. Illustrasjon: H. Fyllingen.

regionen Sogn og Fjordane til Sunnhordland. Hans ideer er videreført til Jæren og Lista av Steinar Solheim (2007). På de fleste lokalitetene fra senmesolitikum/tidligneolitikum på Jæren er flint dominerende råstoff, for eksempel på lokalitetene Slettabø, Oгна og Holeheia (Skjølsvold 1977, 1980a, b). Etter siste istid lå det mye flint igjen langs ytterkysten i Rogaland. Tilgangen på strandflint var derfor mye bedre i denne regionen enn lenger nord. Det er derfor ingen grunn til å tro at flintdominerte boplasser som Jåsund representerer en egen etnisk gruppe.

Lokalitetsfunksjon i eldre og yngre steinalder

Felt A tolkes som å ha klar periodisk sammenheng med C og D. Stratigrafisk lag 1, laget med 50 % skjørbrent stein, kan trolig knyttes til aktiviteter i bronsealderen, og steinen stammer muligens fra en gårdsbosetning. Det littiske materialet har forbindelse til en senmesolittisk/tidligneolittisk bosetningsfase. Det var ingen informasjon i verken den horisontale eller den vertikale funnfordelingen som kunne bidra til tolkningen av feltet. Det begrensede omfanget av materialet antyder et mindre aktivitetsområde (Fig. 30), men kan like gjerne være resultat av redeponering i forbindelse med aktiviteter i bronsealderen.

Felt B hadde i utgangspunktet betydelig færre funn enn de andre feltene i plan, men da det lå innenfor det store kulturlaget, ble det likevel bestemt at det skulle graves noen få ruter. Materialet som da kom fram, flere ubrukte og brukte piler, skrapere og

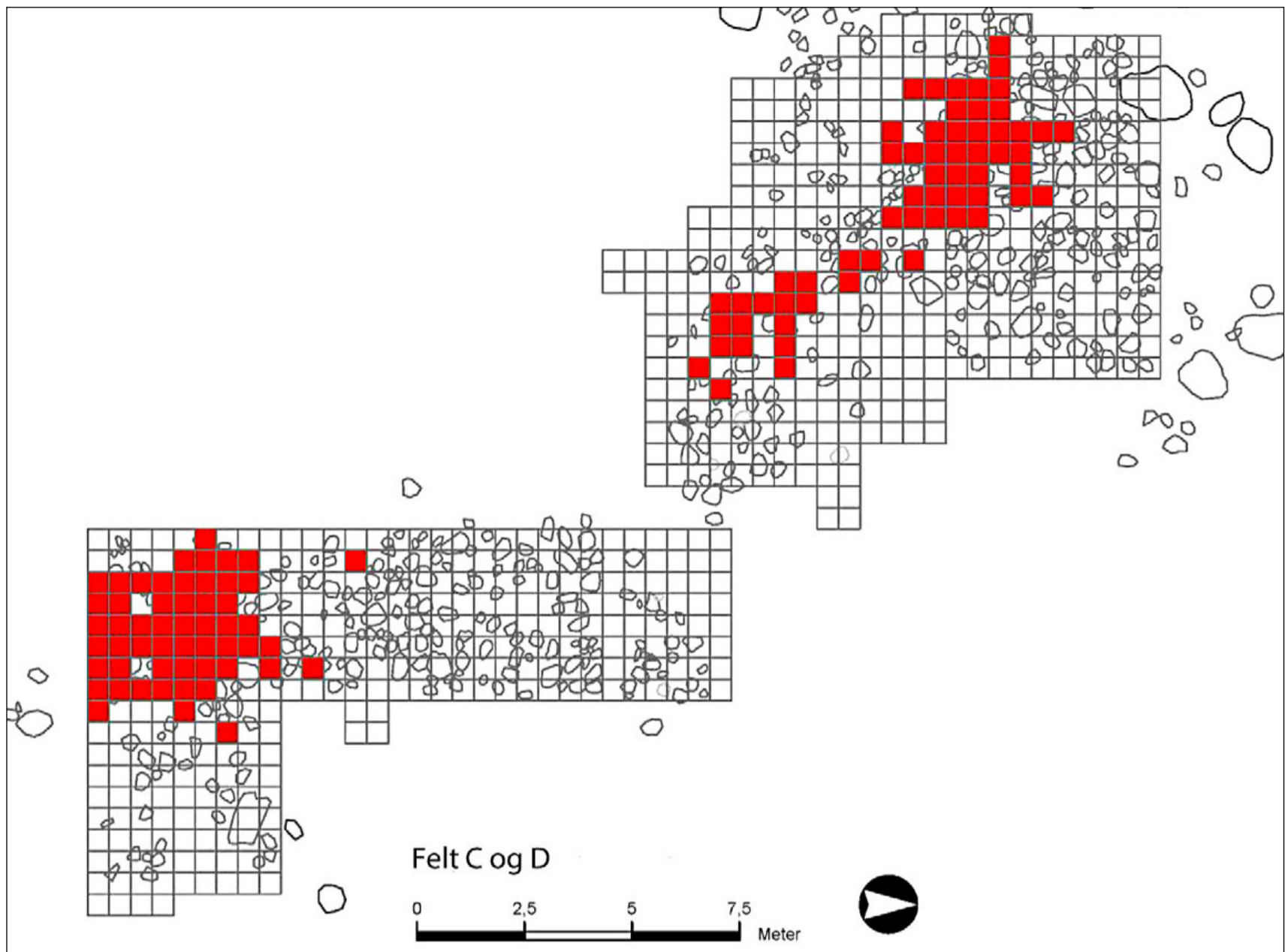

Fig. 31. Lokaltet I. Hovedaktivitetsområdene på felt C og D markert ved ruter som inneholdt mer enn 50 funn. Illustrasjon: H. Fyllingen.

en steinblokk brukt til sliping og som råstoff, var svært interessant med tanke på hvor lite areal som ble undersøkt. Tiden tillot dessverre ikke at dette feltet ble utvidet. Det er interessant å merke seg at det på felt C ble det funnet en pilspiss hvis utforming og flinttype er helt lik pilspisser på felt B. Det kan derfor med stor sannsynlighet hevdes at de to områdene var i bruk til samme tid.

Funnfordelingen viser at det har vært et hovedaktivitetsområde nord på felt C, og det ble påvist en knakkeplass nordvest på feltet i forbindelse med hovedaktivitetsområdet (Fig. 31). I skråningen mellom aktivitetsområdet og den opprinnelige strandkanten ble det påvist et tettpakket lag med småstein tolket som intensjonelt nedlagt. Steinlaget bestod av ca. 50 % skjørbrent stein og grus, det ble påvist større mengder brent flint innenfor lagets horisontale utbredelse enn ellers på feltet. Det er blitt gravd ut en rekke boplasser fra senmesolitikum til mellom-neolitikum hvor det er blitt funnet steinpakninger svært lik den på felt C. Disse er alle tettpakket, inneholder en del skjørbrent stein og er tolket både som gulv, fundament eller brolagt vei mellom boplass og sjø. Eksempler kjennes fra ulike deler av Norge, men det kan nevnes undersøkelser på «Ormen Lange» (lokalitet 54 og 68), «Troll-prosjektet» på Kollsnes (lokalitet 5), «Kotedalen», «Dobbelspor/E6»

(Gjølstad R-33), «Eigerøy», «Slettabø» (Skjølvold 1977, Bang-Andersen 1981, Olsen 1992, Nærøy 1994, Berg 1995, Åstveit 2008a, b). Det anes en større variasjon i råstofftyper på felt C, men ellers skiller det littiske materialet seg ikke nevneverdig fra det som ble funnet på de andre feltene. Sett under ett viser materialet at felt C har vært i bruk fra senmesolitikum til tidligneutolitikum.

Det littiske materialet på felt D skilte seg ikke nevneverdig fra felt C, men en kan merke seg at andelen pilspisser av A2-type er større på felt D enn på felt C. Det er nok også her snakk om en bosetning i overgangsfasen mellom senmesolitikum og tidligneutolitikum. Undergrunnsforholdene og mangelen på ildsteder gjør det vanskelig å påvise sikre teltringer, men funntettheten kan tyde på at det var et aktivitetsområde helt sør i det åpne arealet på felt D (Fig. 31). Det ble her funnet en samling makroavslag av flint, trolig fra øksetilvirkning, og en vesentlig mengde tangepiler og bruksgjenstander som kan sees i sammenheng med bearbeiding av skinn og tre (skrapere, kniver, meisel, økseavslag). Den største mengden vannrullet materiale ble påvist i sørenden av felt D. Analyser av det vannrullede materialet antyder at det har vært en bosetning på plassen før siste transgresjon (i mellommesolitikum).

Da det littiske materialet fra de ulike periodene ikke lar seg skille vertikalt, er det ikke mulig å si om feltene A–D har vært samtidige eller avløst hverandre. Det er et uttalt innslag av vannrullet materiale på felt D som stammer fra bosetning før siste endring i havnivå 7000 f.Kr. Det øvrige littiske materialet tyder på flere faser med bosetning i senmesolitikum og tidligneutolitikum. Feltene C og D kan ha vært i bruk samtidig, men det er også mulig at disse boplassene har avløst hverandre da det horisontalt kan spores en viss forskjell i råstoffdistribusjonen og distribusjonen av pilspisstyper mellom de to feltene.

Dyrking og bosetning i bronsealderen

Dateringene fra kulturlagene på felt C og D, rydningsrøysen ved felt C, ildstedene på felt C og A, samt stolpehullene på felt C, viser at det har vært aktivitet fra overgangen mellom yngre steinalder/eldre bronsealder til slutten av yngre bronsealder. Eldste del av kulturlaget på felt D, en av rydningsrøysene samt stolpehullene på felt C, er datert til eldre bronsealder. Her kan det ha stått mindre bygninger/konstruksjoner som har hatt forbindelse med åkerdriften. I yngre bronsealder er kulturlaget utvidet til også å innbefatte felt C. De botaniske analysene viser at området fra slutten av eldre bronsealder og gjennom hele yngre bronsealder har vært brukt vekselvis som beitemark og åker. Det er sterke beiteindikatorer i pollenmaterialet, men også spor etter dyrking i form av byggpollen (Soltvedt & Jensen 2012). Dateringen av anlegg AR4868 viser at rydningsrøysene trolig kan knyttes til en eller flere faser med åkerbruk.

På feltene C og D ble det funnet skår av asbestmagret keramikk fra minst to kar og kvartsmagret keramikk fra minst to kar. Asbestkeramikk fra bronsealderen kjennes kun fra fem andre lokaliteter i Rogaland. På gården Voll i Rennesøy kommune ble det i 1988–1990 gjort arkeologiske undersøkelser hvor det ble funnet flintgjenstander fra senneolitikum/eldre bronsealder og et stort depotfunn av keramikk (S10394). Til sammen ble det funnet skår fra minst 14 leirkar hvorav fire av karene er asbestmagret.

Det ble også funnet biter med rå-asbest. De asbestmagrete leirkarskårene ble funnet i et kulturlag datert til 2000–1100 f.Kr. (Høgestøl 1995). På Håvik gård i Karmøy kommune ble det undersøkt en lokalitet som på mange måter er lik Jåsund idet det ble funnet en anseelig mengde flint fra senmesolitikum/tidligneolitikum samt seks skår med asbestmagret keramikk datert til 1700–1000 f.Kr. (S9281) (Espedal 1964). Nærmere Stavangerregionen ble det under arkeologiske registreringer på Lunde (Hundvåg) funnet asbestmagret keramikk hvis type trolig er fra bronsealderen, men nærmere datering mangler (S12641) (Idsøe 2003). Det eldste funnet er fra Røyneberg i Sola kommune hvor det ble funnet 38 skår med asbestmagret keramikk på en boplass datert til 2300–1500 f. Kr (S2485, S2487) (Helliesen 1902). I forhold til keramikkkfunnene på Jåsund er den mest interessante lokaliteten på Søre Sunde gnr. 40, på andre siden av Harfsfjordsundet. Her hadde Tor Helliesen i 1900 en utgravning av bunnen på en ødelagt gravhaug hvor det ble funnet både asbest- og kvartsmagret keramikk (S2283), tolket som gravurner og av Helliesen datert til 1800–500 f.Kr. (Helliesen 1901). Ved gjennomgang av dette materialet viste den asbestmagrete keramikken seg å være helt lik den funnet på Jåsund. Likhetene mellom skårene fra Jåsund og Søre Sunde er så påfallende at de trolig har samme proveniens.

Undersøkelsen av lokalitet 2

Fig. 32. Lokalitet 2. Lokaliteten etter at matjorden er fjernet. Legg merke til kulturlaget som dekker store deler av flaten. Tatt mot S. Foto: H. Fyllingen.

Metode

Et areal på 17 x 20 meter ble avdekket ved at matjorden ble fjernet av gravemaskin. I likhet med lokalitet 1 var også lokalitet 2 til dels dekket av et funnførende kulturlag (Fig. 32). For å dokumentere dette laget ble det opprettet et profil (profil B) under steingjerdet mellom lokalitet 2 og 3. I det arealet som hadde flest overflatefunn ble det satt ut et rutesystem på 50 x 50 cm store ruter (Fig. 33). Det ble lagt ut 175 ruter som ble gravd i opp til syv lag – totalt 154 m². Det ble tatt ut makrofossil- og kullprøver fra en profilbenk lagt gjennom lokalitetsflaten (profil A), og profilet (profil B) som ble opprettet under steingjerdet.

Det ble tatt ut syv makro- og kullprøver av profil A og B og det ble datert fem ¹⁴C-prøver.

Stratigrafi

Innenfor arealet som ble rutegravd kunne det skilles ut tre stratigrafiske lag på (Fig. 34 og 35). Over boplassen var det et 15–30 cm tykt gråbrunt kulturlag (tilsvarer mekaniske lag 1–3). Dette laget inneholdt funn, men ingen strukturer. Laget framsto som svært homogent og ble i felt tolket som et dyrkingslag. Bunnen av dette laget var til tider

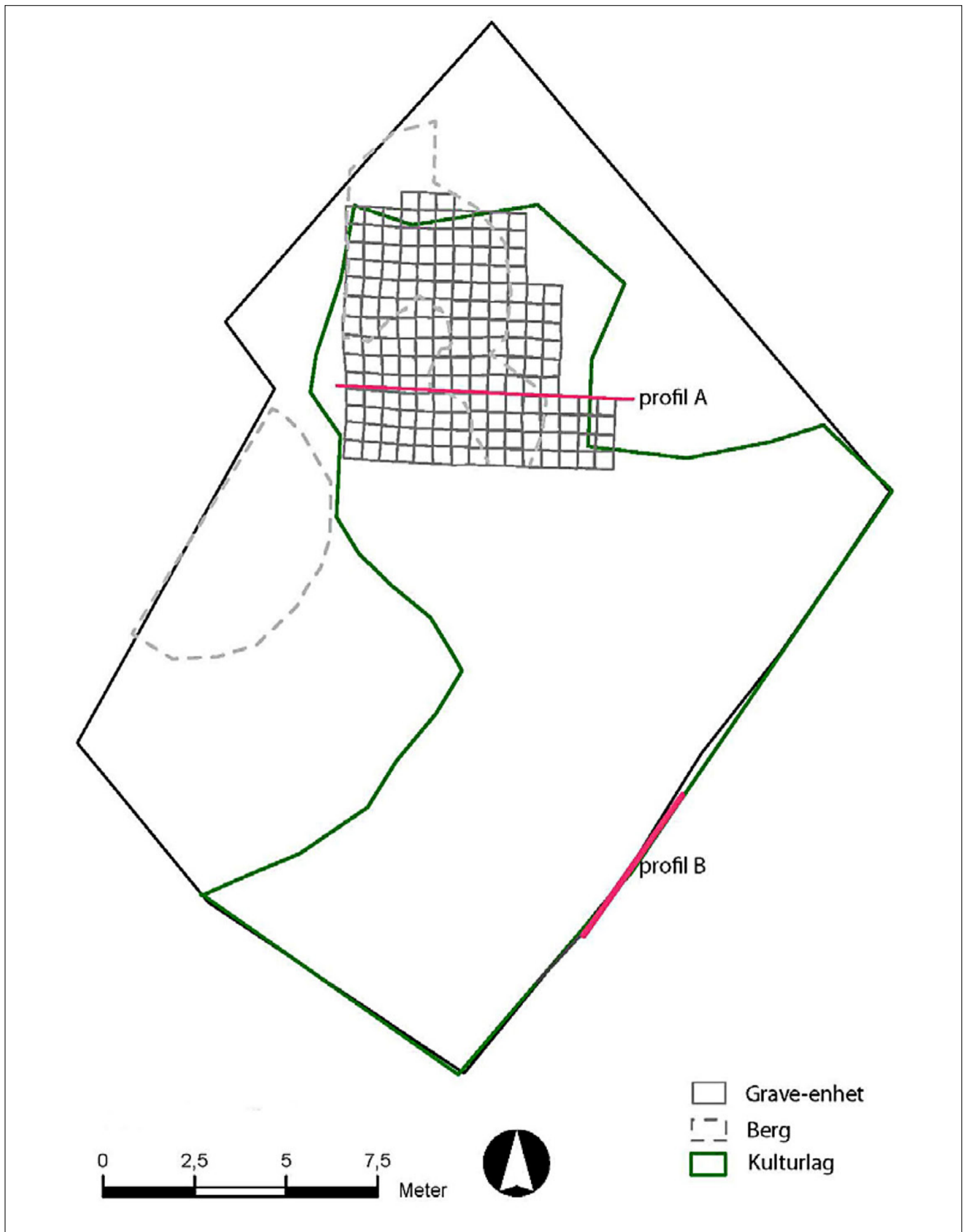

Fig. 33. Lokalitet 2. Forenklet plankart med ruter, lag og profiler markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

Fig. 34. Lokalitet 2. Profil i nordvestre del av lokaliteten med de omtalte lagene markert. Tatt mot V. Foto: H. Fyllingen.

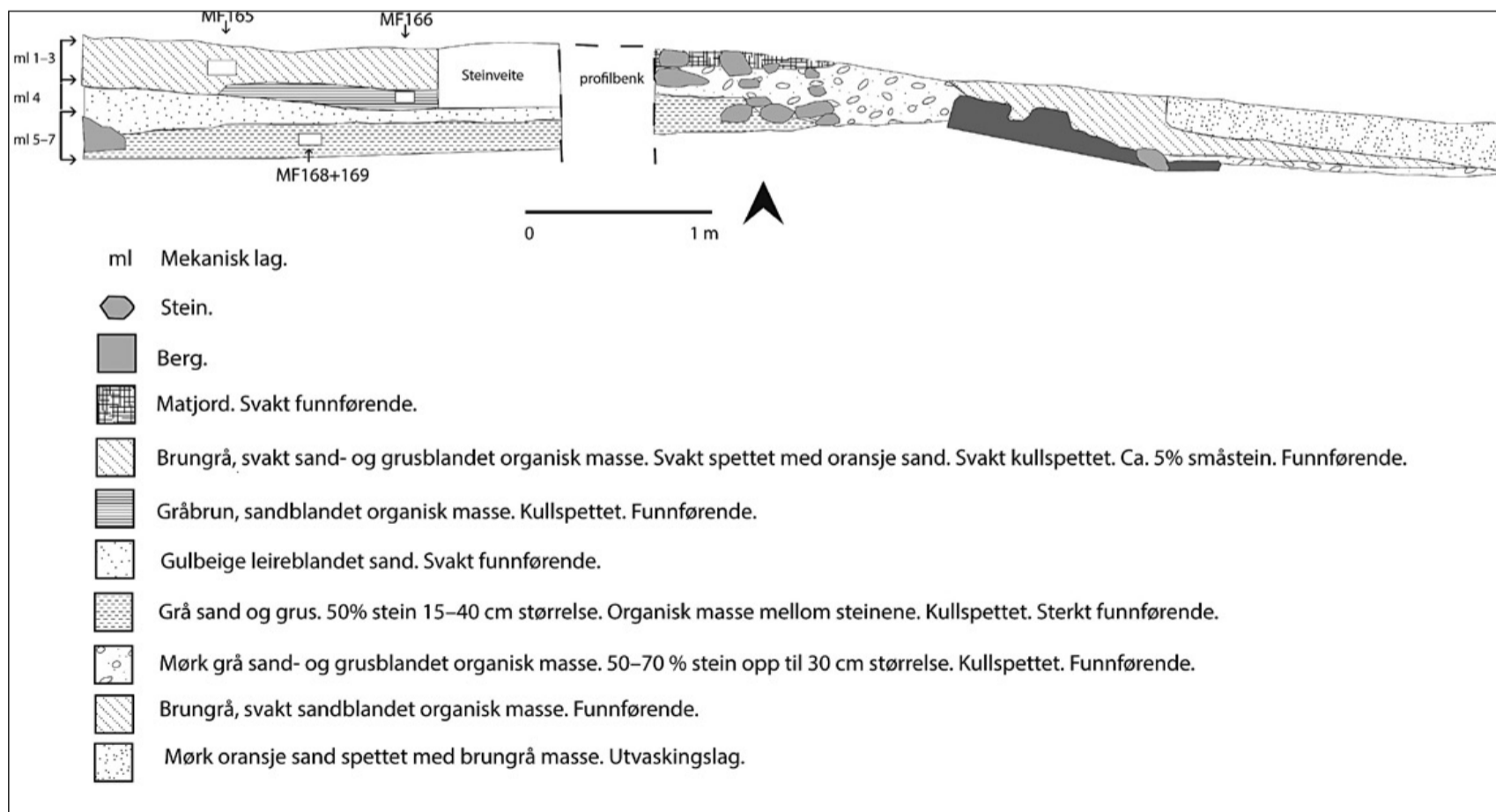

Fig. 35. Lokalitet 2. Tegning av tverrprofilen A gjennom lokaliteten, med prøveuttakene markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

forholdsvis kullholdig, men dette tolkes som resultat av naturlige prosesser hvor kull er vasket nedover i laget. Det ble datert to kullprøver. Kullprøve tatt i mekanisk lag 3 ble datert til senneolitikum/eldre bronsealder (1870–1680 f.Kr.) (Beta-312920). Resultatet fra prøve tatt i mekanisk lag 2 ble 5890–5720 f.Kr. (Beta-312919). Denne dateringen er ikke forenlig med stratigrafien og er trolig resultat av naturlig innblanding av et eldre materiale.

I den vestlige halvdel av rutene, over et areal på 9 m², var et 25 cm lag med sand og stein/knust berg. Laget (mekanisk lag 4 og deler av mekanisk lag 5) var svakt funnførende. Dette laget er et resultat av utvasking av sand og frostsprengt berg og har overleiret deler av boplassen. Sandlaget lå direkte på et lag bestående av stein og marin grus. Dette laget hadde en utstrekning på ca. 4 x 5,5 meter (bunn av mekanisk lag 5 og mekanisk lag 6–7), var kraftig funnførende og utgjør den ¹⁴C-daterte, neolittiske boplassen. Materialet, funnet under overleiringslaget, var i svært liten grad patinert, noe som kan antyde at boplassen ikke har ligget åpen lenge før overleiringen fant sted. Kull og hasselnøttskall fra mekanisk lag 6 ble datert til 3500–3350 f.Kr. (Beta-306553 og 312921). Basert på ¹⁴C-dateringer i lagene over og under, må overleiringen av boplassen ha funnet sted mellom 3300 og 1800 f.Kr.

I den østlige halvdel av rutene gikk kulturlaget over til våtere torvmasser som i bunnen inneholdt større stein og til dels gikk ned på berg. Den vestlige og den østlige delen av rutene var separert av berg, og det er ikke påvist marine masser øst for bergflaten. Basert på stratigrafien er det usannsynlig at gjenstandsfunn gjort i lagene over overleiringen kommer fra lokaliteten i bunnen. Dette støttes også ved at funnene i mekaniske lag 1–3 er mer senmesolittisk av karakter med flere mikroflekker og avslag/flekker i bergkrystall enn i de nederste tre mekaniske lagene. Funnene gjort i mekaniske lag 1–3 kommer trolig fra en boplass som er ødelagt/forstyrret av dyrking i forhistorisk og moderne tid.

Lokaliteten grenser i sør til bnr. 19, 20 (lokalitet 3), og det går her et kraftig steingjerde. Det ble opprettet et profil (B) under dette steingjerdet. Flere steder viste profilet seg å være forstyrret av kryssende steinveiter, men en seksjon på litt over 2 meter lot seg dokumentere (Fig. 36). Det ble observert et kraftig mørk gråbrunt kulturlag liggende direkte på et humuslag. Laget ble i felt tolket som et dyrkingslag og var dekket av et tynt utvaskingslag av sand. Det ble tatt ut prøver både under og over sandlaget. Prøve tatt 55–60 cm under markoverflaten, under sandlaget, ble ¹⁴C-datert på kull til 250–410 e.Kr. (Beta-312922). Resultatet viser til aktivitet i yngre romersk jernalder og må sees i sammenheng med resultatene fra 2010-undersøkelsene på lokalitet 3. Det ble ikke funnet identifiserbare planter i prøvene (Soltvedt & Jensen 2012).

Boplassens utbredelse og funksjon

Boplassen var anlagt på en øst- og sørvendt bergflate, 10 moh., hvor strandkanten var da boplassen var i bruk (Fig. 37). Den undersøkte delen av boplassarealet utgjør ca. 4 meter i øst-vestlig retning og 5,5 meter i nord-sørlig retning (Fig. 38). Boplassen er vurdert som avgrenset mot nord og øst, men fortsetter trolig minst 2 meter mot vest og 3 meter

Fig. 36. Lokalitet 2. Profil B under steingjerdet mellom bnr. 10 og bnr. 19, 20. Tatt mot S. Foto: H. Fyllingen.

mot sør. Denne antagelsen er basert på synlig berg og sondering med jordbor. Innenfor et areal på ca. 1 m² i den sørvestlige delen av det utgravde arealet ble det funnet en konsentrasjon av brente bein. Det ble også funnet kull og brente hasselnøttskall i disse rutene. Denne konsentrasjonen av brente bein og hasselnøttskall tolkes som å være rester etter et ildsted, men på grunn av vannsig var det ikke mulig å dokumentere dette (Fig. 39).

Det kunne ikke skilles ut faser i bunnlaget, verken stratigrafisk eller teknologisk. Tangespissene og skraperne viser tydelig at dette har vært en jakt-/fangstboplass. Materialet i bunnlagene var i liten grad patinert, flinten var usedvanlig skarp og boplassflaten ble tolket som uforstyrret. Det skal nevnes at det ikke ble funnet noe vannrullet materiale på lokaliteten.

Naturvitenskapelige analyser av boplassen

Prøvene ble tatt fra et tverrprofil (profil A) gjennom lokaliteten. I prøve tatt ut fra mekanisk lag 2 var det et dårlig bevart kornfragment og to fragmenter av hasselnøttskall. Ingen makrofossiler er dokumentert fra prøven tatt i mekanisk lag 3. Det ble analysert to prøver fra mekanisk lag 6 og disse to prøvene ble også ¹⁴C-datert. Prøvene er tatt fra rutene hvor det ble påvist en mulig ildstedsrest. Begge prøvene inneholdt mange fragmenter av hasselnøttskall. I den ene prøven var et forkullet frø av maure. Maure er en art som

Fig. 37. Lokalitet 2. Lokaliteten etter utgravning. Stikkstangen ligger midt i boplassområdet. Tatt mot S. Foto: H. Fyllingen.

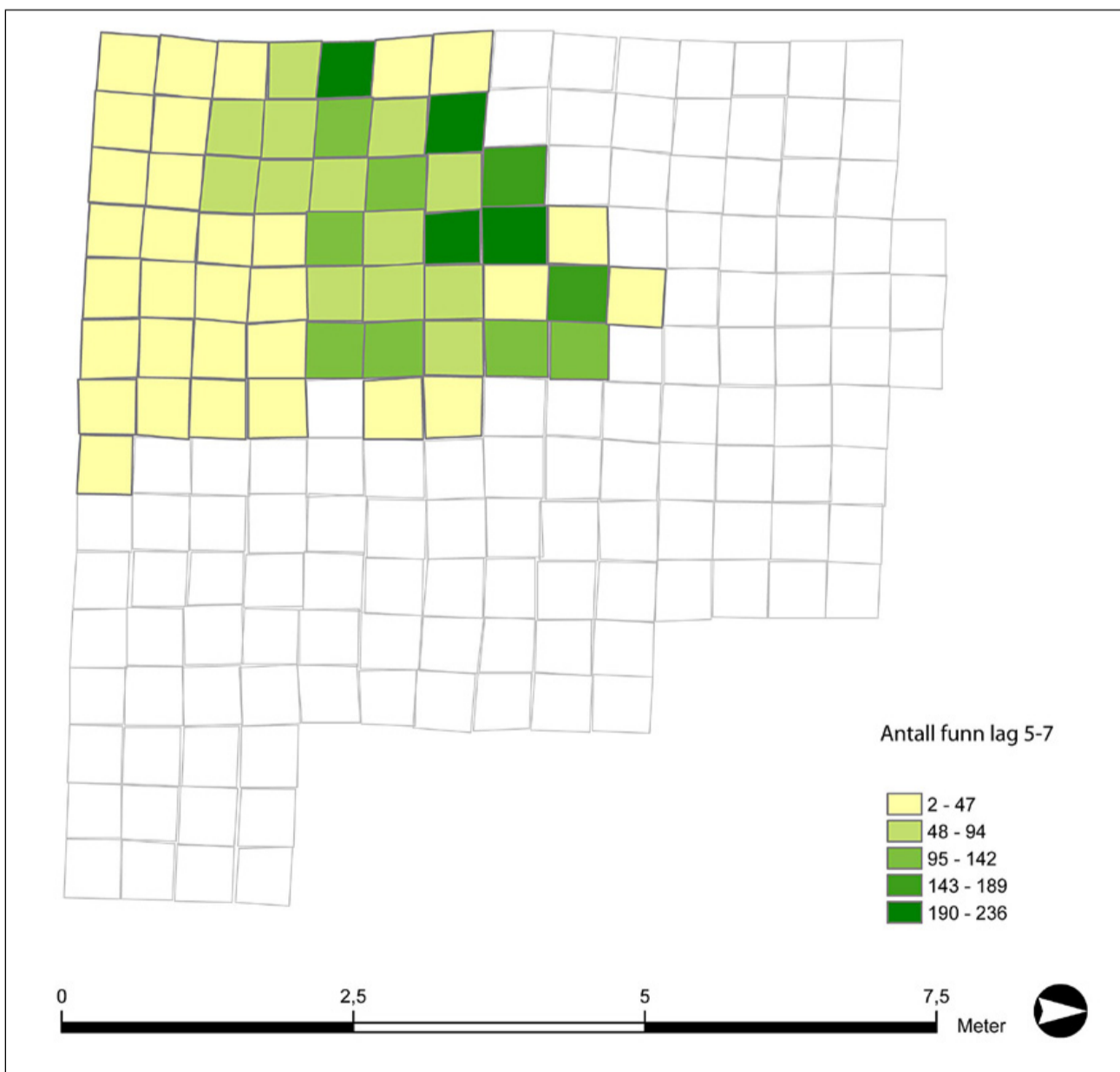

Fig. 38. Lokalitet 2. Boplassflaten illustrert ved funnfrekvens i mekaniske lag 5 til 7. Illustrasjon: H. Fyllingen. Hovedaktivitetsområdet på felt A markert ved ruter som inneholdt mer enn 30 funn. Illustrasjon: H. Fyllingen.

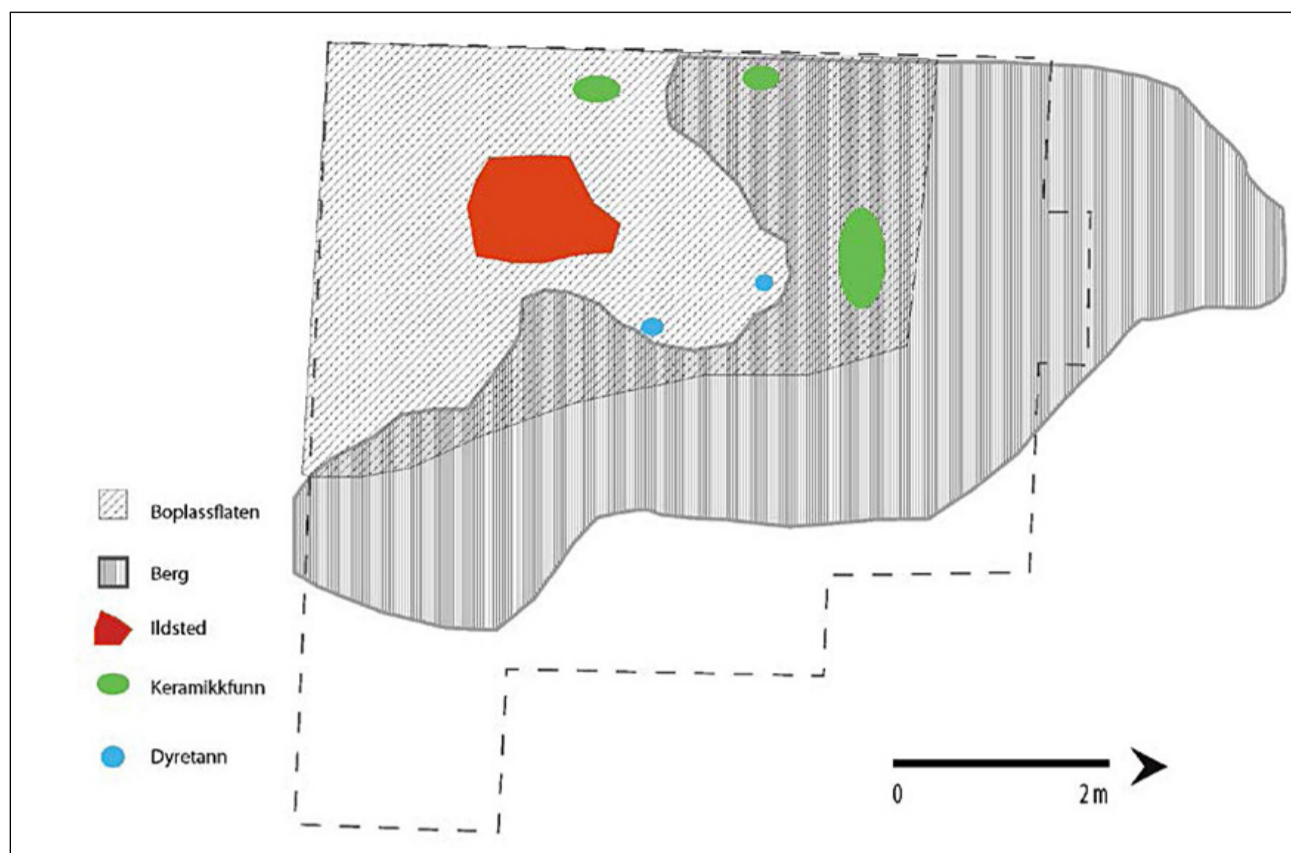

Fig. 39. Lokalitet 2.
Forenklet plantegning
av lokaliteten datert
til 3500–3300 f.Kr.
Illustrasjon: H. Fyllingen.

finnes naturlig i strandsonen og som er blitt benyttet som matplante. Frøet kan være avsatt naturlig, men da det var forkullet sammen med hasselnøttskall og funnet i en mulig ildstedrest, er det mest sannsynlig deponert ved menneskelig aktivitet (Soltvedt & Jensen 2012).

Hasselnøttskall og kull fra ildstedetsresten i mekanisk lag 6 ble ^{14}C -datert til henholdsvis 3510–3410 og 3390–3340 f.Kr. (Beta-306553) og 3500–3430 og 3380–3350 f.Kr. (Beta-312921).

Funnmaterialet på lokalitet 2

Det ble gjort 13191 funn (S12761) fordelt på følgende vis: 2869 i mekanisk lag 1, 2587 i mekanisk lag 2, 2207 i mekanisk lag 3, 2073 i mekanisk lag 4, 1973 i mekanisk lag 5, 1283 i mekanisk lag 6 og 199 i mekanisk lag 7 (Tabell 7). Reduksjonen skyldes varierende tykkelse på lagene over lokaliteten/antall ruter gravd.

Gjennomsnittlig antall funn pr rute var 18 i mekanisk lag 1 og 2, 19 i mekanisk lag 3, 24 i mekanisk lag 4, 36 i mekanisk lag 5, 27 i mekanisk lag 6 og 20 i mekanisk lag 7. Redskapsandelen var på 0,89 %. Med redskaper menes det økser, meisler, pilspisser, kniver, bor, skrapere, kombinasjonstyper og avslag/flekker med retusj og bruksspør.

Det ble ikke påvist vannrullet materiale på lokaliteten.

Det littiske materialet

Med unntak av en flateretusjert pilspiss (trolig en bortskutt pil) kan de littiske funnene, gjort under overleiringslaget, plasseres i tidlig- til mellom-neolitikum (overgangen TN/MNA), mens funnene i laget over overleiringen ser ut til å være senmesolittiske/tidligneolittiske. Flint dominerer som råstoff (over 99 %), men det ble også funnet kvarts (0,02 %), kvartsitt (0,31 %), bergkrystall (0,21 %) og bergart (0,11 %).

Tabell 7, side 1. Lokalitet 2. Tabell over gjenstandsfunn i mekaniske lag 1–7. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Gjenstand	Totalt	Funnfordeling per mekaniske lag						
		Lag 1	Lag 2	Lag 3	Lag 4	Lag 5	Lag 6	Lag 7
Keramikk	17	2	13	1	0	0	1	0
Øks	2	0	0	1	0	1	0	0
Meisel	1	1	0	0	0	0	0	0
Flateretusjert pilspiss	1	0	1	0	0	0	0	0
Skiferpil	1	0	0	0	1	0	0	0
A1-pil	16	3	2	4	3	3	1	0
A2-pil	14	3	2	0	3	1	5	1
A3-pil	8	0	0	0	1	3	2	1
Bor	4	2	0	0	0	2	0	0
Kombinasjonstype	3	2	0	0	0	0	0	1
Flekkekniv	2	2	0	0	0	0	0	0
Flekk m. kantretusj	3	0	0	1	2	0	0	0
Flekk m. enderetusj	3	0	0	1	1	0	1	0
Smalflekk m. kantretusj	4	0	0	0	0	2	1	1
Smalflekk m. enderetusj	3	1	0	0	2	0	0	0
Mikroflekk m. kantretusj	2	0	0	0	1	0	1	0
Mikroflekk m. enderetusj	1	1	0	0	0	0	0	0
Avslag m. kantretusj	12	1	2	1	1	4	3	0
Makroavslag m. kantretusj	2	0	0	1	0	0	0	1
Sideskraper på avslag	10	0	1	3	1	5	0	0
Endeskraper på avslag	12	4	2	0	2	3	1	0
Dobbelskraper på avslag	1	0	0	0	0	1	0	0
Endeskraper på flekke	10	0	1	0	2	3	4	0
Dobbelskraper på flekke	1	0	1	0	0	0	0	0

Tabell 7, side 2. Lokalitet 2. Tabell over gjenstandsfunn i mekaniske lag 1–7. Utarbeidet av H. Fyllingen.

Eggfragment av skraper	3	1	1	0	0	0	0	1
Skiveskraper	1	0	0	0	1	0	0	0
Kjernefragment	35	11	6	4	7	4	3	0
Uregelmessig kjerne	7	3	0	1	2	0	1	0
Kjerne m. en plattform	27	8	6	3	2	5	3	0
Kjerne m. to plattformer	4	0	0	2	2	0	0	0
Sylindrisk kjerne	13	3	1	2	4	3	0	0
Bipolar kjerne	8	2	1	2	0	2	0	1
Kjerneside-avslag	2	0	0	1	0	1	0	0
Plattformavslag	9	2	2	0	5	0	0	0
Ryggflekke	40	2	6	4	11	10	7	0
Flekke	53	9	7	10	13	5	11	0
Smalflekke	245	30	14	26	27	19	26	3
Mikroflekke	302	72	69	51	31	27	43	9
Avslag	7052	1394	1286	1108	1177	1237	749	101
Makroavslag	51	1	16	5	18	10	1	0
Splint	5246	1304	1141	970	752	621	382	75
Slagstein	5	1	0	2	1	1	0	0
Slipestein	3	0	1	1	0	0	1	0
Pilskaftglatte	1	0	1	0	0	0	0	0
Harpiks	1	0	0	0	0	0	0	1
Bergkrystaller	10	4	4	2	0	0	0	0
Brente bein	39	0	0	0	0	0	36	3
Dyretann	3	1	0	0	0	1	1	0

I likhet med lokalitet 1, utgjorde kvartsitt og bergart den største råstoffandelen utenom flint. Basert på de stratigrafiske forholdene, nærmere bestemt den nevnte overleiringen av boplassen, antas det at funn fra kulturlaget, i sørlige halvdel av lokaliteten, i de øverste 10–30 cm ikke stammer fra hovedlokaliteten. Trolig er det flere lokaliteter i området som er forstyrret av senere tiders jordbruksaktivitet. Ved gjennomgang av distribusjonen av råstoff er det to klare tendenser. 2/3-deler av kvartsitten ble funnet i

mekaniske lag 4–7, og bergkrystall ble stort sett bare funnet i mekaniske lag 1–3 (det ble funnet en mikroflekk i lag 4). Bergkrystall er således fraværende i bunnlaget som utgjør TN/MNA-lokaliteten. Dette gjelder også for knakkesteiner. Det ble kun funnet seks knakkesteiner (to av disse ble funnet under registreringen) og ingen av knakkesteinene ble funnet på lokalitetsflaten.

Funndistribusjonene viser en klar konsentrasjon innenfor de rutene tolket som boplassarealet. Redskapsmaterialet har en klart vekt på A-spisser (38 stk.), skrapere (35 stk.) og flekker/avslag med retusj. Disse gjenstandskategoriene er typiske for en jakt-/fangst-boplass. Prosentmessig er gjenstandsfordelingen på lokalitet 2 svært lik lokalitet 1, men funnfrekvensen på lokalitet 2 er mye større, med 86 funn pr. m² mot 44 funn pr. m² på lokalitet 1.

Keramikk og organisk materiale

Det ble funnet 17 små og skadde skår av neolittisk keramikk, og det ble observert snorstempeldekor på tre av skårene. Alle skårene ble funnet i samme stratigrafiske lag (under overleiringslaget) som er datert til overgangen mellom tidlig- og mellom-neolitikum (3500–3300 f.Kr.). Laget var preget av kraftig vannsig, noe som forklarer hvorfor keramikken var så dårlig bevart. Snorstempeldekor forekommer ofte på nordisk steinalderkeramikk, og i Rogaland finnes det en rekke fangstboplasser hvor det er funnet snorkeramikk. Noen av de mest kjente er Slettabø og Holeheia hvor keramikken er datert til mellom 3800 og 3000 f.Kr. (Skjølsvold 1977, 1980b). Det littiske materialet fra disse boplassene er for øvrig likt det som ble funnet på lokalitet 2.

I samme stratigrafiske lag ble det funnet brente dyrebein og ubrente tenner av gressetende art (trolig hjort) og villsvin (Denham pers. meddelelse). Det er ikke vanlig å finne bevart organisk materiale på åpne boplasser, men ved undersøkelsene ved Sola flyplass i 1985 ble det funnet et rikholdig fauna- og floramateriale. I kulturlagene på Sola, datert til mellomneolitikum, var hjort og villsvin de artene som var sterkest representert (Lathipera 1987). Dette antyder at disse artene var vanlige i skogene i området.

På boplassflaten, i mekanisk lag 7, ble det i tillegg funnet en liten klump med et organisk materiale som ser ut til å være harpiks. Harpiks ble benyttet som lim og brukt blant annet til å feste pilspissen til pilskaftet.

Bergkrystaller

Innenfor et areal på seks ruter ble det funnet åtte ubearbeidete bergkrystaller. Disse ble funnet rundt en mellomstor (ikke jordfast) stein i mekaniske lag 1–3 helt sør-øst på utgravningsfeltet og tilhører (stratigrafisk) kulturlaget datert til eldre bronsealder.

Ytterligere to krystaller ble funnet i to ruter et par meter lengre mot nord. I størrelsesorden varierer krystallene fra 1,1 til 3,5 cm og kvaliteten er ujevn. Alle krystallene var i rå form, men av ti stykker ble det observert knusespor på åtte av krystallene. Majoriteten av de observerte knusesporene sitter på tuppen av krystallet, og det er mulig disse har vært slått mot steinen de ble funnet ved, med det formål å lage gnister. Vi kjenner til at bergkrystaller har vært gjennomboret og anvendt

som smykkesteiner i jernalderen, men det var ingen tegn til forsøk på å lage hull i de krystallene som ble funnet på Jåsund. Bergkrystall dannes i kvartsårer dypt under overflaten og finnes regionalt, men hele krystaller oppstår bare i kvartsårer i høyfjellet. Det er svært uvanlig å finne konsentrasjoner av ubearbeidete bergkrystaller i lavlandet, og funnene kan tolkes som å ha hatt en rituell betydning. En annen tolkningsmulighet er at det er et råstoffdeponi.

Tolkning av lokalitet 2

Undersøkelsene på lokaliteten har gitt dateringer som spenner seg fra ca. 3500 f.Kr. til 400 e.Kr. Det ble funnet en godt bevart steinalderlokalitet som har ligget på en liten bergflate like i vannkanten. Det ble gravd ut et areal på ca. 7 x 7 meter, og det ble påvist en overleiret boplass innenfor ca. 4 x 5,5 meter av det undersøkte arealet. Boplassarealet ble ikke avgrenset ved undersøkelsen. Funn av pilspisser og skrapere viser at dette har vært en jakt-/fangstboplass, og hasselnøttskall, tann av villsvin og hjort kan indikere et opphold på høsten. Det ble gjort ca. 13 000 funn, hvorav flint utgjør over 99 %, men det ble også funnet skår av keramikk med snorstempeldekor samt en skiferpil. Funnene gjort i mekaniske lag 1–3, det vil si i kulturlaget datert til bronsealderen, kan periodebestemmes til å være samtidig med bosetningen på lokalitet 1 (senmesolitikum/tidligneolitikum). Når det gjelder dateringene og funnene fra mekaniske lag 5–7, tilhører disse en yngre fase (overgangen tidlig-/mellom-neolitikum) enn det som ble påvist på lokalitet 1.

Over den sørlige delen av feltet lå et kulturlag som et belte fra vest mot øst, dvs. i områdets helling. Kulturlaget fortsatte inn under steingjerdet mellom lokalitet 2 og lokalitet 3. Kullprøver fra profilet under steingjerdet har datert dette laget til romertid. Det gikk også et bredt kulturlag i retning sør til nord, og det ble gjort en del overflatefunn i den nordlige delen av dette laget. Det var ikke mulig å skille lagene visuelt i felt, men det sør-nord-gående kulturlaget er eldre og er datert til eldre bronsealder. Disse lagene representerer ulike faser med dyrking/beiteaktivitet i skråningen og kan knyttes opp til daterte anlegg og kulturlag på lokalitetene 1, 3 og 5. I laget, datert til eldre bronsealder, ble det funnet littisk materiale som typologisk kan plasseres i senmesolitikum/tidligneolitikum. Disse funnene blir tolket som å stamme fra en, eller flere, boplasser som er blitt forstyrret av bronsealderaktiviteten og har ikke sammenheng med boplassen funnet under overleiringslaget (se ovenfor).

Undersøkelsen av lokalitet 3

Metode

Lokaliteten var i utgangspunktet ikke registrert i Riksantikvarens database «Askeladden» og lokalitetsidentifikasjonen ble derfor opprettet i etterkant av undersøkelsene. Med Tor Helligens kart fra 1901 som utgangspunkt ble matjorden fjernet ved gravemaskin over et areal på 27 x 43 meter. Det ble undersøkt 30 strukturer i form av en mulig tuftrest, fem stolpehull og 22 kokegroper, samt ett kulturlag. I tillegg ble det gravd fire ruter da det ble påtruffet littisk materiale (Fig. 40).

Det ble tatt ut 13 makrofossil- og kullprøver av et utvalg anlegg og lag. Fem ^{14}C -prøver ble analysert.

Stratigrafi og kildekritiske forhold

Det var på forhånd kjent at det var foretatt en del gravearbeid i området i forbindelse med nedleggelse av vann- og kloakkrør og muligens i forbindelse med Tor Helligens undersøkelse i 1901. Deler av det åpnete arealet framstod som omrotet og da de stratigrafiske forholdene var usikre, ble disse områdene registrert som moderne forstyrrelser. Disse forstyrrelsene så ut til å være forholdsvis avgrenset og berører ikke

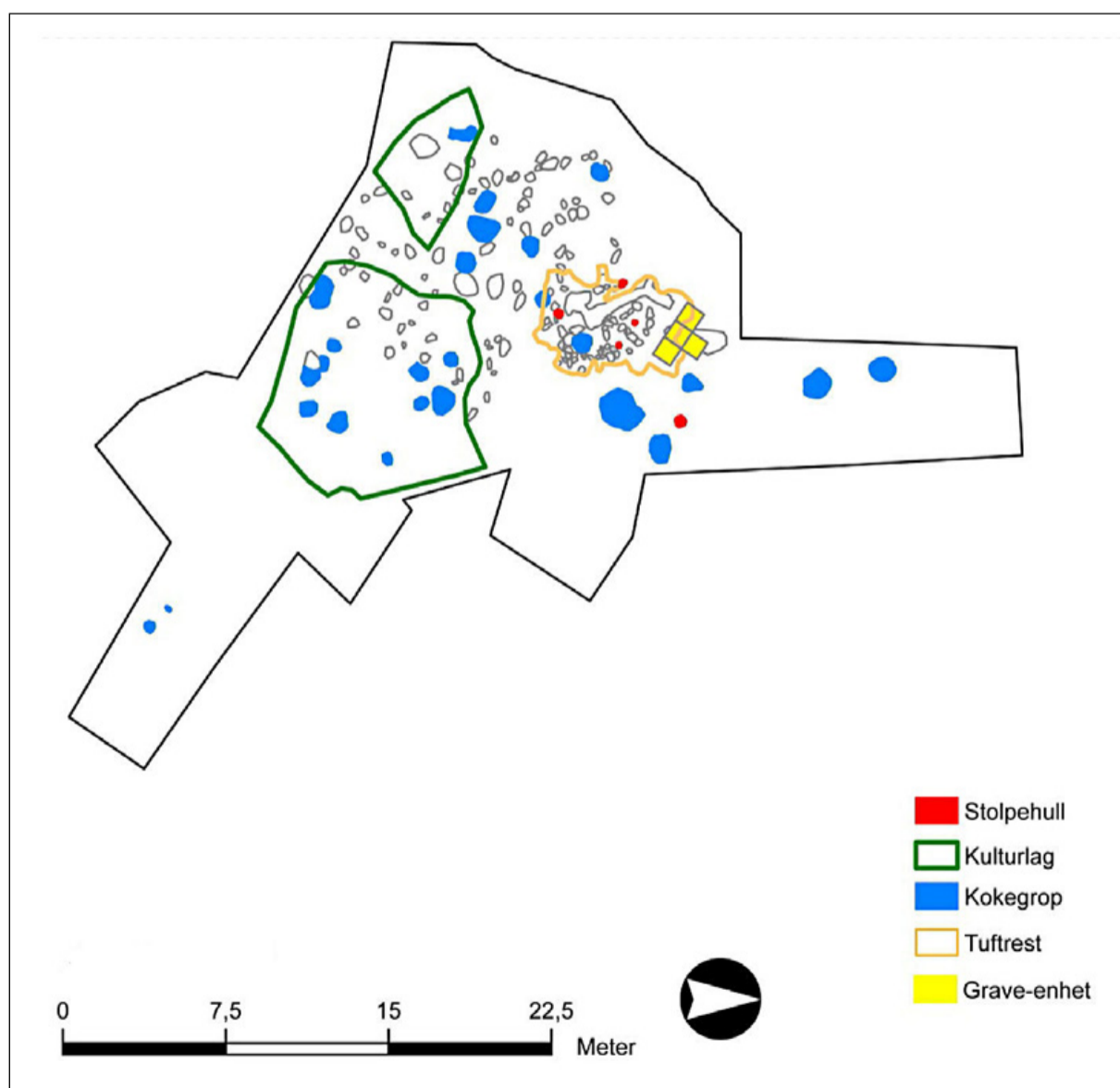

Fig. 40. Lokaltet 3. Forenklet plankart med anlegg og lag markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

direkte de bevarte forhistoriske anleggene. Det var vanskelig, basert på Helliesens kart, å vurdere om vi var på rett område (i forhold til Helliesens nr. 13). Like sør for nr. 13 registrerte Helliesen to gravhauger (nr. 11 og 12). Det ble i felt tolket som om gravhaug (id 34948) var Helliesen nr. 11, og at nr. 12 var gått tapt ved oppføringen av driftsbygningen på bruket. Det skal understrekes at det er usikkert om det var rester av Helliesens undersøkte anlegg som ble påvist under utgravningene i 2010.

Beskrivelse av anlegg og aktivitetsområder

I det åpnete arealet ble det avdekket rester etter en tuft, fem stolpehull, 26 kokegroper, ett kulturlag og funnet gjenstander som tyder på aktivitet i senmesolitikum/tidligneolitikum.

¹⁴C-dateringer av kokegroper viser aktivitet tilbake til eldre bronsealder (periode II og III). Dyrkingslag datert til førromersk jernalder, stolpehull i en mulig tuftrest datert til romertid samt løsfunn av leirkarskår, viser bosetning i eldre jernalder. De botaniske analysene viser at det har vært dyrket korn, bl.a. havre, men det botaniske materialet herfra er svært sparsomt.

Mulig tuftrest fra romersk jernalder

Kulturminnet (AA11473) ble først antatt å være rester etter en gravrøys, men ble etter hvert tolket som mulige rester etter en tuft. Anlegget var i plan ca. 5 x 6 meter. Det var tettpakket med stein i den østlige delen og noe mer utflytende i den vestlige (Fig. 41). Det var vanskelig å vurdere om hele anlegget var bevart og representerer en liten bygning, eller om det er en tuftrest som står igjen etter Helliesens utgravning i 1901. Det var et skarpt skille i massene, med en markant kant inn til tuften, som under utgravning ble tolket som mulige spor etter tidligere undersøkelser, men beskrivelsene av utgravningen til Tor Helliesen i 1901 er dessverre for diffuse til å kunne si med sikkerhet om det er rester etter hans undersøkelser. Under opprensing av tuften ble det funnet ett lite fragment av jern, ti leirkarskår av jernaldertype (bl.a. ett skår av spannformet keramikk) og tre flintavslag.

I det sørøstlige hjørnet av anlegget lå flere heller, noe som kan indikere at det her har vært et inngangsparti. Da hellene ble fjernet, dukket det opp en kokegrop (AK13448) som sannsynligvis er eldre enn tuften. Steinlaget i anlegget var iblandet kulturlagsmasser, og det var under bortrensing at disse at funnene ble gjort. Da steinlaget var fjernet, dukket det opp fire stolpehull (AS13357, 13322, 13313 og 13331). Stolpehullene varierte i plan fra 26–40 cm. De var alle runde i plan og forholdsvis like i profil. Det ble også påvist en steinstreng, AJ13369, tolket som deler av en steinvegg. Denne mulige veggen lå i flukt med steinene, tolket som del av et inngangsparti.

Naturvitenskapelige analyser av tuftrest AA11473

I to av de fire stolpehullene var det rester etter agnekledd bygg og havre (Soltvedt & Jensen 2012). Det var ikke makrofossiler i steinstrengen AJ13369. AS13357 ble datert på kull til 130–260 e.Kr. (TRa-2361) og AS13322 ble datert på havre til 240–400 e.Kr. (TRa-2362).

Fig. 41. Lokaltet 3. Topplag av mulig tuftrest. Tatt mot NV. Foto: H. Fyllingen.

Kulturlag/dyrkningslag AL11942

Kulturlaget AL11942 lå i skråningen sør for tuften, dekket delvis sørenden av tuften, (før opprensing og innmåling), og ble i felt tolket som et dyrkningslag. Basert på de stratigrafiske forholdene antas det at toppen av dyrkningslaget er yngre enn tuften. Dette ble bekreftet ved at det i topp av kulturlaget ble funnet skår av spanntformet keramikk (400–500-tallet e.Kr.), mens stolpehull i tuften er datert til 200–400-tallet e.Kr. 14 av feltets 26 kokegrop var anlagt i dyrkningslaget. Det ble lagt et profil i AL11942 for å ta ut makrofossilprøver, og det ble da oppdaget et eldre kulturlag hvor det også var anlagt en kokegrop (AK11851) (Fig. 42). I profil kunne det visuelt skilles ut to lag. Det øverste laget var 40 cm tykt med brun til rødbrun, svakt sandblandet og kullspettet organisk masse. Under dette laget var 4–6 cm tykt, gråbrunt til lyst grått sandblandet organisk masse. Under det nederste laget var det en kokegrop.

Det ble tatt ut en jordprøve fra laget. I prøven ble det funnet ett korn av havre og forholdsvis mange greinfragmenter av røsslyng (Soltvedt & Jensen 2012).

Det ble tatt ut datering av lyng fra profilet i laget AL11942 som viser til førromersk jernalder; 180–10 f.Kr. (TRa-2360). Kokegropen AK12516, i bunn av profilet, ble datert på hasselnøttskall til eldre bronsealder (1440–1290 f.Kr.) (TRa-2359).

Fig. 42. Lokalitet 3. Profil gjennom dyrkingslag med eldre og yngre kokegroper. Tatt mot VSV. Foto: K. Eilertsen.

Kokegroper

Det ble funnet 26 kokegroper og to av disse (AK13257 og 13448) lå under tuft 11473. Et utvalgt av kokegropene ble undersøkt og prøver tatt ut. Kokegropene var alle forholdsvis like i form og var på størrelse med en diameter på 0,5–2 meter. Det ble funnet ett skår keramikk i AK11868 av en type brukskar som det ikke er mulig å datere basert på form. AK12516 ble datert til 1440–1290 f.Kr. og AK 11187 til 1300–1040 f.Kr. (TRa-2358). Basert på dateringen av AL11942 antas det at kokegropene (AK12534, 11808, 11829, 11818, 11843, 11851, 11859, 11868, 11891, 11902 og 12492) anlagt i dette laget, er fra eldre jernalder.

Aktivitetsområde – graveenhetene I3431, I3435, I3439, I3443

Da tuften ble rensert fram, dukket det opp en del flint mellom nordenden av tuften og en stor jordfast stein. Det ble satt ut et lite rutenett på 4 m² som ble gravd i totalt 10 cm dybde. Det ble funnet 11 avslag (flint), 15 splint (flint), to mikroflekker av bergkrystall, ett smalflukkefragment (flint), to flekkefragmenter (flint) og to kjernefragmenter i flint (en med én plattform og en konisk). Dette er lite å basere en datering på, men det har trolig vært en mindre boplass/et aktivitetsområde her i senmesolitikum/tidligneolitikum. Boplassen kan ha vært i bruk samtidig med boplassen på lokalitet 1 eller være resultat av at man har hatt tilhold ulike steder langs strandvollen ved hvert (sesongmessige) besøk.

Funnmaterialet

Det ble gjort forholdsvis få funn (S12665) i området. Det ble påvist funn fra ulike perioder i dyrkingslaget AL11942 hvis bunn er datert til førromersk jernalder. I topplaget, som løsfunn delvis knyttet til dyrkingslag AL11942, ble det funnet en halv bergartsøks med spiss nakke, en flintskraper og fire leirkarskår, hvorav det ene stammer fra et spannformet kar. Det ble funnet ett leirkarskår i en kokegrop (AK11686). I anlegg 11473, tolket som rester etter en tuft, ble det funnet en liten bit jern, tre avslag i flint og ti leirkarskår, hvorav ett dekorert skår av spannformet leirkar. De øvrige leirkarskårene tyder alle på eldre jernalder. I nordvestenden av tuften ble det gravd fire ruter på 10 cm dybde og funnet 40 avslag i flint, tre avslag i kvarts, 15 splint, to mikroflekker i bergkrystall, en smal flekke, to flekker og to kjernefragmenter (kjerne med én plattform og konisk mikroflekkekjerne).

Tolkning av lokalitet 3

På lokaliteten ble det funnet materiale fra flere arkeologiske perioder. Det ble funnet rester etter en liten senmesolittisk/tidligneolittisk lokalitet, men hovedparten av de forhistoriske anleggene kan knyttes til jordbrukende tid. Enkelte av kokegropene ble datert til eldre bronsealder (1400–1100 f.Kr.). Kokegropene finnes ofte i grensen mellom gårdsbosetningen og dyrket mark og må sees i sammenheng med kulturlaget på lokalitet 1, samt kulturlagsrester på lokalitet 5. En kan derfor anta at det kan ligge bronsealderbosetning i nærheten. Dateringen på kokegropene på lokalitet 3 sammenfaller for øvrig med dateringen av primærgraven i «Sothaug».

Feltet ligger 20 meter fra to bevarte gravhauger, som antas å være anlagt i jernalderen. Det ble funnet stolpehull datert til romertid i forbindelse med en steinansamling som tolkes som rester etter en tuft, og i sørenden av feltet var et kulturlag (dyrkingslag) hvis bunnlag ble datert til førromersk jernalder. Disse dateringene må sees i sammenheng med dateringen av dyrkingslaget under steingjerdet mellom lokalitet 2 og 3. Undersøkelsene i 2010 ga ikke svar på om tuften var benyttet til boligformål.

Dyrkingslagene og kokegropene tyder på at det må ha vært gårdsbosetning i umiddelbar nærhet i hele eldre jernalder.

Undersøkelsen av lokalitet 4

I et område inntil Jåsundvegen 68, 100 m nord for «Sothaug», ble det avdekket omtrent ett mål hvor det ble påvist en stakketuft med ett stolpehull omtrent i midten, tre kokegrop/ildsteder, begynnelsen på en (mulig) veggrøft liggende over en grop med ukjent funksjon, fire stolpehull og en liten grøft. Ingen av stolpehullene kunne knyttes til en bygning. En av kokegropene (AK14957) ble datert til folkevandringstid (Beta-312914). Massen i stakketuften ble datert til senneolitikum/eldre bronsealder (Beta-312915). Datering av stakketufter er noe omdiskutert da disse kan være gravd gjennom eldre masser slik at dateringen ikke nødvendigvis representerer perioden de ble etablert. Det ble også sendt inn kull til datering fra stolpen (AS14764) inne i stakketuften. Denne ble datert til 970–830 f.Kr., altså yngre bronsealder (Beta-315576). Stolpehullet har trolig sammenheng med rester av en veggrøft funnet like ved, og det er stor sannsynlighet for at det finnes ytterligere bosetningsspor mot nord. Dette arealet er i dag en privat hage, beliggende utenfor planområdet, og kunne derfor ikke undersøkes.

Det ble ikke funnet makrofossiler i stolpehullet (AS14764) inne i stakketuften. Grøften i stakketuften inneholdt et korn, et frø fra meldestokk, et frø fra starrfamilien, syv gressfrø og 11 frø fra smalkjempe i tillegg til mange uidentifiserbare frø. I kokegropen AK14957 var det ni frø fra starrfamilien og i kokegropen AK14895 et fragment av hasselnøttskall. Alle frøene som ble funnet, er planter som favoriseres ved menneskelig aktivitet (Soltvedt & Jensen 2012).

Undersøkelsen av lokalitet 5

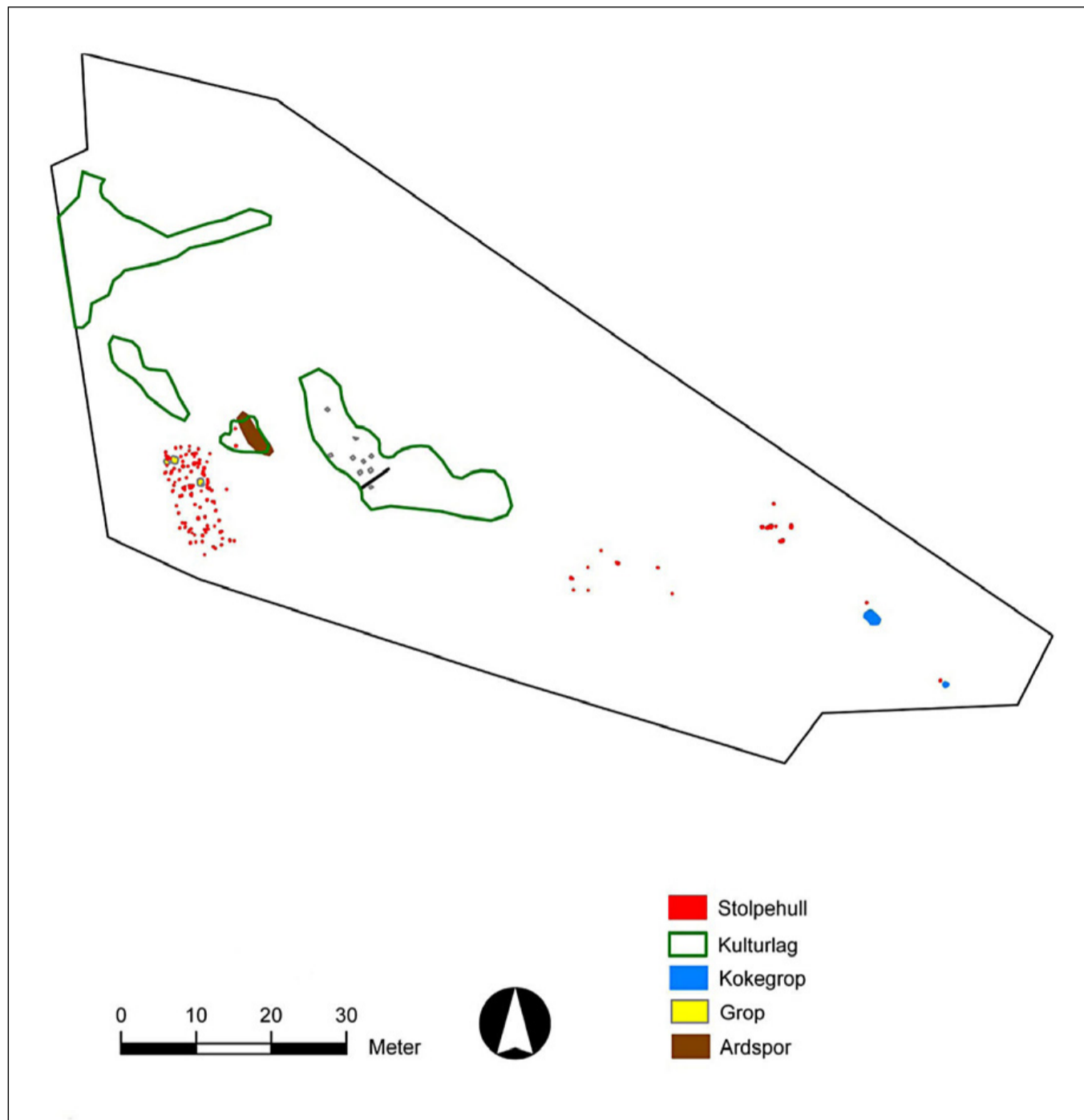

Fig. 43. Lokalitet 5. Forenklet plankart med anlegg og lag markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

Et areal på ca. 7800 m² ble åpnet ved hjelp av gravemaskin. Det ble påvist tre store områder med kulturlag tolket som utvaskede dyrkingslag, to kokegrop/ildsteder, ett funnførende kulturlag, ett areal med ardspor, staurhull, tre groper og 117 stolpehull (Fig. 43). Blant stolpehullene kunne det skilles ut et to-skipet langhus med to bruksfaser.

Det ble tatt ut makrofossilprøver av samtlige anlegg i den to-skipete bygningen samt et uvalgt av de øvrige anleggene: totalt 88 prøver. Det ble datert 19 ¹⁴C-prøver.

To-skipet hus fra senneolitikum/eldre bronsealder

Det ble, i det sørvestlige hjørnet av lokaliteten, påvist ett to-skipet langhus som kunne dateres til 2300–1600 f.Kr. Fire meter fra det nordøstre hjørnet av huset lå et kulturlag som er tolket som et avfallslag (mødding) tilhørende huset. Under dette kulturlaget var det to stolpehull, tolket som del av en eldre to-stolpekonstruksjon.

I Norge dukker de første langhusene opp rundt 2300 f.Kr. Med langhus menes bygninger hvor lengden er minst to ganger bredden. De første langhusene er såkalt to-skipete. Begrepet to-skipet anvendes om hus med en midtsulekonstruksjon, dvs. at taket støttes på en enkelt rekke stolper langs husets midtakse (i lengderetningen). De takbærende stolpene deler huset i to like lange deler, to «skip», i lengderetningen. Veggene kan ha vært sleppverkskonstruksjon, dvs. at planker/stokker er lagt horisontalt ned i spor i stående stokk eller vært en flettverkskonstruksjon med leirklining. Tolkningen av veggkonstruksjonen avhenger av mellomrommet mellom veggstolpene, noe som kan være vanskelig å argumentere for i den ene eller andre retningen idet mange, og tettstilte, veggstolper kan forklares både som flettverksvegger og som resultat av mange utskiftninger i en sleppverkskonstruksjon. Både på Jåsund, og i andre to-skipete hus fra Rogaland, ser det ut til at det har vært brukt runde stokker både i tak og vegger, og disse stukkene har sjelden en diameter over 30 cm. De to-skipete husene ser ut til å ha hatt lang brukstid med kontinuerlig utskiftning av stolpene. Dette byr på utfordringer når det gjelder å spore ulike bruksfaser.

Bygningen på lokalitet 5 bestod av 101 stolpehull, 11 staurhull og tre aktivitets-/avfallsgroper (Fig. 44). 18 stolper er tolket som takbærende. Det var 21 stolper i den vestlige veggen og 35 i den østlige. Dette er et forholdsvis høyt antall og skyldes lang brukstid med mange utskiftninger. Alle utskiftningene ser ut til å ha funnet sted innenfor samme grunnareal. Ved utskifting av stolpene er samme nedgravning noen ganger benyttet, i andre tilfeller er den nye stolpen plassert rett ved siden av den gamle. Avstanden mellom de takbærende stolpene ser ut til å ha vært 2–2,2 meter og det har vært omtrent 2,5 meter mellom takrekken og veggene. Huset var 15 meter langt, 5,2–5,5 meter bredt, orientert i retning nordnordvest-sørsørøst, og har hatt en boplassflate på ca. 82 m². Huset har spor etter et inntrukket inngangsparti i den østre langveggen og kan i tillegg ha hatt et inngangsparti parallelt i den vestre veggen idet det her er et opphold mellom veggstolpene (Fig. 45 og 46).

Stolpene varierte fra lys beige/grå til mørk brungrå i plan. Mange av stolpene dukket først opp etter at undergrunnen hadde blitt fuktig, og i de fleste tilfellene var det kun selve stolpeavtrykket som var synlige i plan. Med unntak av et par svært utvaskede stolpehull inneholdt alle kull i større eller mindre grad. Undergrunnen var derimot ikke varmepåvirket, det er derfor ingenting som tyder på at huset har brent. Snarere er det stolpene som er blitt svidd i enden slik at treverket lukket seg og stolpene ikke råtnet like fort. Samtlige stolper bestod av runde stokker som var satt ned vertikalt. Stolpeavtrykkene var svært like i størrelse, varierende fra 14 til 24 cm i diameter, og sirkulære i form. Av de takbærende stolpene var det skoning i fire stolpehull. Dybden på nedgravningen til de takbærende stolpene varierte fra 13 til 47 cm. Størrelsen på nedgravningen er forholdsvis liten i forhold til stolpeavtrykket, dvs. at stolpeavtrykket fyller mesteparten av stolpehullet. Stolpene i den vestre langveggen varierte i dybde fra 8 til 36 cm. Det ble påvist skoning i seks stolpehull. Stolpene i den østre langveggen hadde en dybde på 8–30 cm. Åtte stolper i den østre veggen hadde skoning. Det ble gjort forholdsvis få funn i strukturene i huset. I stolpehullene ble det funnet fire avslag i flint, ett i kvartsitt og 22 leirkarskår. I avfallsgrop 15551 ble det funnet tre avslag og et

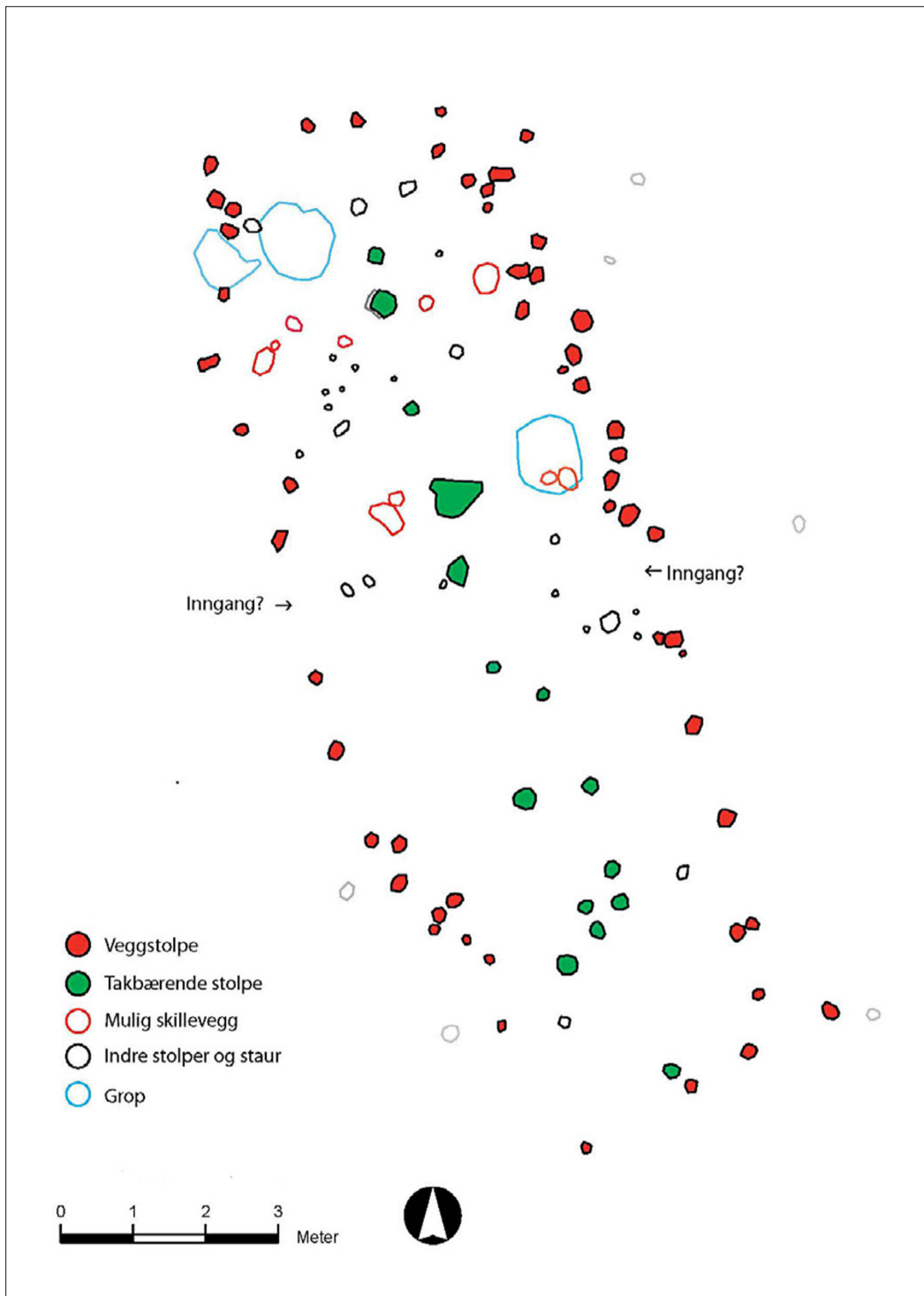

Fig. 44. Lokaltet 5. Plankart av to-skipet hus med tolkning av de ulike anleggene markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

Fig. 45. Lokalitet 5. To-skipet hus før utgravning. Tatt mot SØ. Foto: H. Fyllingen.

Fig. 46. Lokalitet 5. To-skipet hus etter utgravning. Tatt mot SØ. Foto: H. Fyllingen.

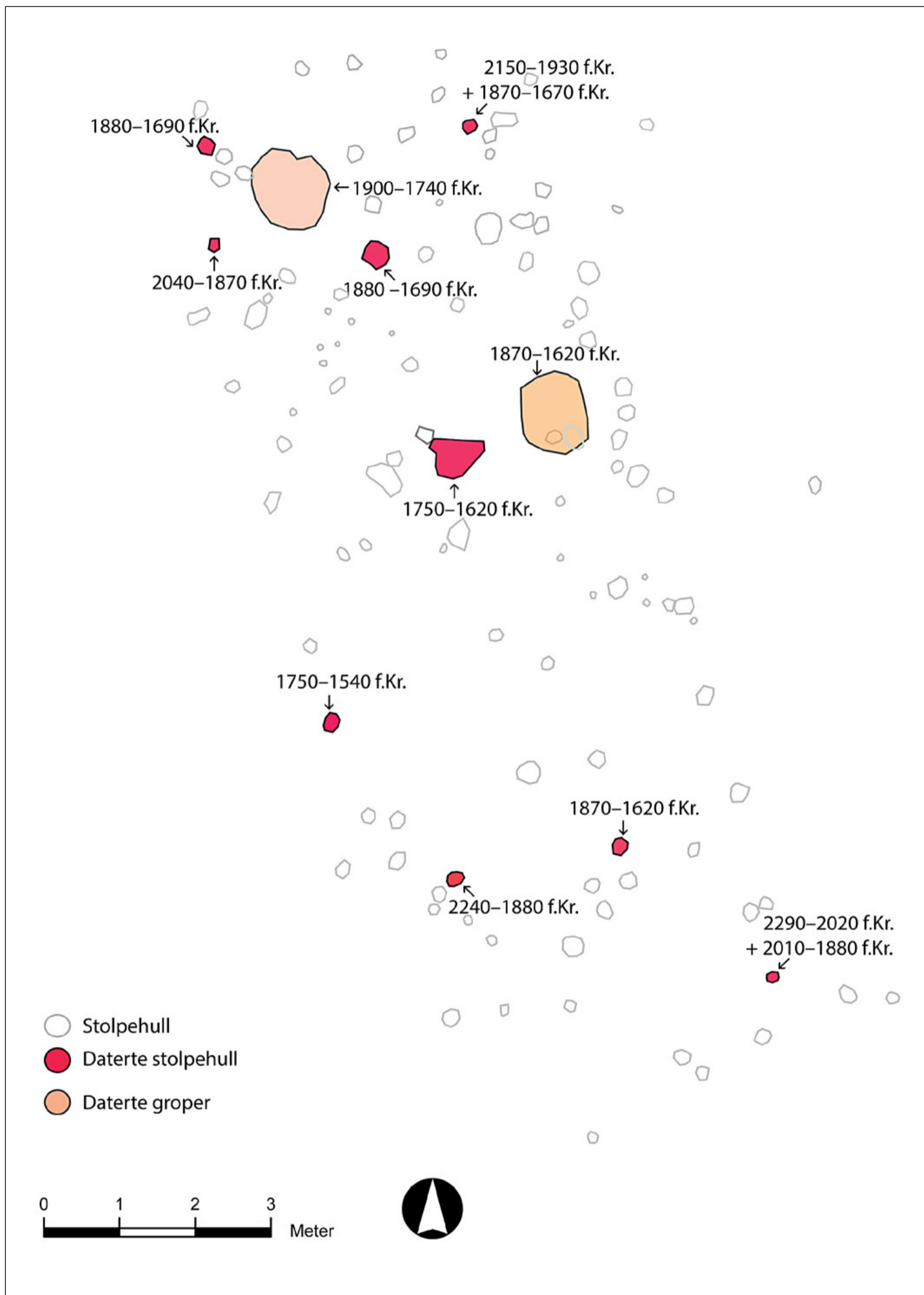

Fig. 47. Lokalitet 5. Plankart av to-skipet hus med ¹⁴C-daterte anlegg markert. Illustrasjon: H. Fyllingen.

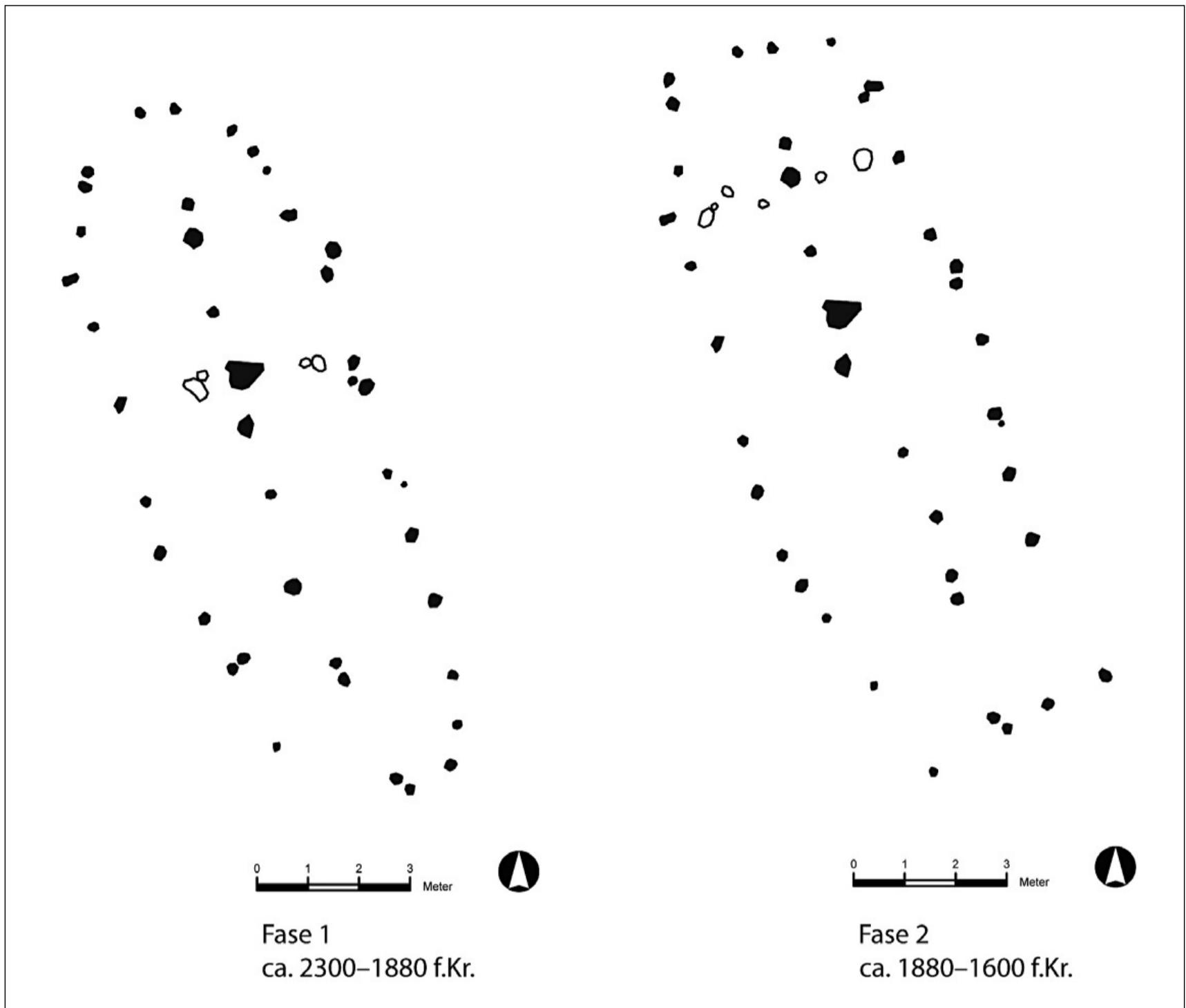

Fig. 48. Lokalitet 5. Forslag til faseinndeling i to-skipet hus. Illustrasjon: H. Fyllingen.

makroavslag i flint, et fragment av en slipestein og seks leirkarskår. I avfallsgrop 15850 ble det funnet et leirkarskår og et makroavslag (kvartsitt) med kantretusj. Hovedparten av funnene ble gjort i den nordre delen av huset.

Det ble tatt ut 13 ¹⁴C-dateringer fra anlegg i huset (Fig. 47). 11 prøver er datert på korn, to er datert på kull. Basert på dateringene ser det ut til å kunne påvises to mulige hovedfaser i husets brukstid. Fase 1 går fra ca. 2300–1880 f.Kr., fase 2 fra ca. 1880–1600 f.Kr. (Fig. 48). Det kan se ut som om det har funnet sted små endringer av husets grunnplan mellom fasene. I den eldste fasen ser huset ut til å ha hatt rette langvegger med avrundete hjørner og buet gavler. Det kan i fase 1 se ut til at det har vært en skillevegg like nord for midten, i flukt med takbærende stolpe 15581. Denne skilleveggen har vært ved husets foreslåtte inngangsparti. I fase 2 kan det se ut til at husets form er blitt mer rektangulær med rette vegger og gavler. Det er foreslått en mulig skillevegg i husets nordlige halvdel, i flukt med takbærende stolpe 15708. I fase 2 ser den sørlige halvdel av

midtaksen ut til å være flyttet omtrent 0,5 meter mot øst, men den nordlige delen er på samme sted (det er tegn på utskiftninger i stolpehullene). Gropene 15850 og 15551 kan ha vært samtidige med den yngste fasen, men dersom det har vært en skillevegg ved midten, kan ikke 15551 ha tilhørt den eldste fasen.

Ved en sammenligning av de to-skipete husene i Danmark og Sør-Sverige er det påfallende liten variasjon i byggeteknikk og utforming. De fleste husene har en rektangulær eller svak trapesoid form. Gavlene er oftest rette eller svakt avrundet i begynnelsen av senneolitikum, i slutten av senneolitikum og i begynnelsen av bronsealder periode I er de oftest mer eller mindre avrundet, og i noen tilfeller har man kombinert de to gavltypene i samme langhus. I noen langhus finnes nedgravde gulv eller dypere deler som kan tolkes som kjeller- eller lagergroper. Ildsteder og kokegroper er oftest plassert i den halvdelen av bygningen, der det er størst avstand mellom de takbærende stolpene, og denne delen av huset blir derfor ofte tolket som boplassdelen (Artursson 2009:57–61). Et trekk som går igjen i undersøkelsene av to-skipete hus, er den lave funnfrekvensen i tilknytning til husene i forhold til foregående periode. Mangelen på funn gjør det vanskelig å beskrive de ulike aktivitetsområdene som må ha eksistert i husene og på gården for øvrig. Man kan spørre seg om dette skyldes endring i avfallshåndteringen og at denne systematisk er transportert bort fra husområdet. Som eksempel kan det nevnes at det på Fosie IV, utenfor Malmø i Sør-Sverige, ble funnet flere brønner i utkanten av bebyggelsen, hvor det ser ut til å ha blitt dumpet avfall (Artursson 2009:110f). På Jåsund ble det funnet et kulturlag, like utenfor huset, tolket som et avfallslag (se beskrivelse nedenfor). Også i forbindelse med tunet på Tjora ble det påvist mulige avfallslag like inntil husene (Fyllingen & Armstrong 2012).

Huset på Jåsund er bygget opp etter de samme grunnprinsippene som vi ser i andre hus fra perioden 2300–1500 f.Kr. Det har forholdsvis få takbærende stolper, veggene har trolig vært plankebygd, og det er tegn til skillevegg inne i huset. I forbindelse med undersøkelsene på Kvålehodlene utarbeidet Ragnar Børsheim en rekonstruksjon for Hus 2 (datert til 1890–1770 f.Kr.) hvis utforming synes svært lik huset på Jåsund. Denne bygningen har vært 6 m bred og 16,5 m lang med inntrukket inngangsparti, rette lang- og kortvegger og runde stokker med en diameter på ca. 20 cm. Basert på gjennomgangen av to-skipete hus fra senneolitikum/eldre bronsealder, presentert i Soltvedt *et al.* 2007, synes lengden på husene å være 10–23 m og bredden på 3–7 m. De fleste husene synes å ligge på 13–16 m i lengde og 6 m i bredde, altså en ratio hvor bredden utgjør 2,5 til 3,5 deler av lengden (Soltvedt *et al.* 2007:40–45, 77–81). Det er de siste årene undersøkt mange to-skipete hus. I Sør-Norge er det snakk om rundt 50 bygninger hvorav 25 finnes i Rogaland. Det er funnet ett hus i Eigersund kommune, ett i Finnøy kommune, to i Rennesøy kommune, ett i Hå kommune, ett i Klepp kommune, fem i Stavanger kommune, to i Time kommune og hele 12 i Sola kommune (Hemdorff 1993, Høgestøl 1995, Holth 1997, Berge 2007, Soltvedt *et al.* 2007, Zinsli 2009, Bjørdal 2009, Bjørlo 2011, Fyllingen & Armstrong 2012).

Naturvitenskapelige analyser av det to-skipete huset

Ved en vurdering av korn, og kornets fordeling i husets strukturer, er det viktig å være

kritisk. Grunnet bevaringsforholdene finner vi alltid kun forkullede korn og frø. Et spørsmål blir da om materialet er representativt for det kornmaterialet som virkelig var i bruk, eller om det var et resultat av spesielle begivenheter. Og om det er representativt, må vi ta hensyn til hva som skjer med kornet etter oppbevaring gjennom flere tusen år i jorden (Bakkevig 1998:61). Volum av prøvene måles og antall korn per liter beregnes. Dette gjøres for å kunne sammenligne innhold i flere strukturer og mellom ulike hus. En problemstilling ved analyser av plantematerialet er å påvise ulik funnfordeling (av korn og frø) som kan belyse strukturen eller husets funksjon og muligens fortelle oss noe om økonomi og erverv. I disse tilfellene er det viktig at man ser på mengden påviste korn i det aktuelle anlegget i forhold til den gjennomsnittlige mengden i de øvrige anleggene på samme felt og da helst i samme bygning.

I huset på Jåsund ble det tatt prøver av samtlige anlegg og alle disse er analysert.

Makrofossiler og pollenanalyser

Det ble analysert 80 jordprøver fra det to-skipete huset (Fig. 49). Det ble funnet naken bygg og emmer/spelt i 59 av prøvene og naken bygg dominerer. Det ble funnet lite ugress sammen med kornet. Dette er et bilde som stemmer godt overens med analyser fra tilsvarende hus i Rogaland, eksempelvis på Kvia (Hå k.), Kvåle (Time k.) og Tjora (Sola k.) (Soltvedt *et al.* 2007, Soltvedt & Jensen 2011, Westling & Overland 2012).

I avtrykkene fra de takbærende stolpene ble det funnet korn, hasselnøttskall, et frø fra einer, enkelte ugressfrø samt uidentifiserte organiske rester som kan ha vært grøt, blodmat eller gjødsel.

Det ble funnet korn og noen frø i den vestlige og den østlige veggen i tillegg til anleggene inne i huset. I den vestlige veggen ble det kun funnet noen få fragmenter av hasselnøttskall, mens det i den østlige veggen ble funnet mange fragmenter. Dette kan tyde på at hasselnøtter har vært lagret i den østlige delen av huset.

Det danner seg et klart bilde av fordelingen av korn i huset. Det er helt klart flere korn i den nordlige enn i den sørlige delen av huset. I den sørlige delen var det flere anlegg hvor det ikke ble påvist korn, men det ble påvist hasselnøttskall og frø i alle prøvene. Sammen med kornet ble det funnet internodier. Internodier er den delen som fester kornet til akset. Når kornet renses, skal dette skilles ut, men ved primitive kornsorter (som naken bygg og emmer/spelt) må kornet tørkes, varmes og slås mot underlaget for at kornene skal løsne. Når det blir funnet mange internodier sammen med kornet, kan dette tyde på at kornet ble lagret inne i huset før det var ferdig rensset.

Det ble i tillegg registrert pimpstein i seks prøver fra det to-skipete huset, samt i et stolpehull vest for huset. Botanikerne ble først observant på pimpsteinen underveis i analysen av prøvene. Det foreligger derfor ikke en komplett analyse av utbredelsen av pimpstein i prøvene. Pimpsteinen kan være naturlig i området, men fragmentene var for store til at disse kan være flybårne. Pimpsteinen kan også være avsatt i morenemassene (Soltvedt & Jensen 2012). Dersom dette var tilfelle, skulle en anta at pimpstein også ble funnet i de botaniske analysene fra undersøkelsene på nabogården Myklebust. Pimpstein er ikke observert i prøvene derfra (Sandvik, ansvarlig botaniker ved undersøkelsene på Myklebust, pers. meddelelse), og det er mulig at pimpsteinen stammer fra menneskelig

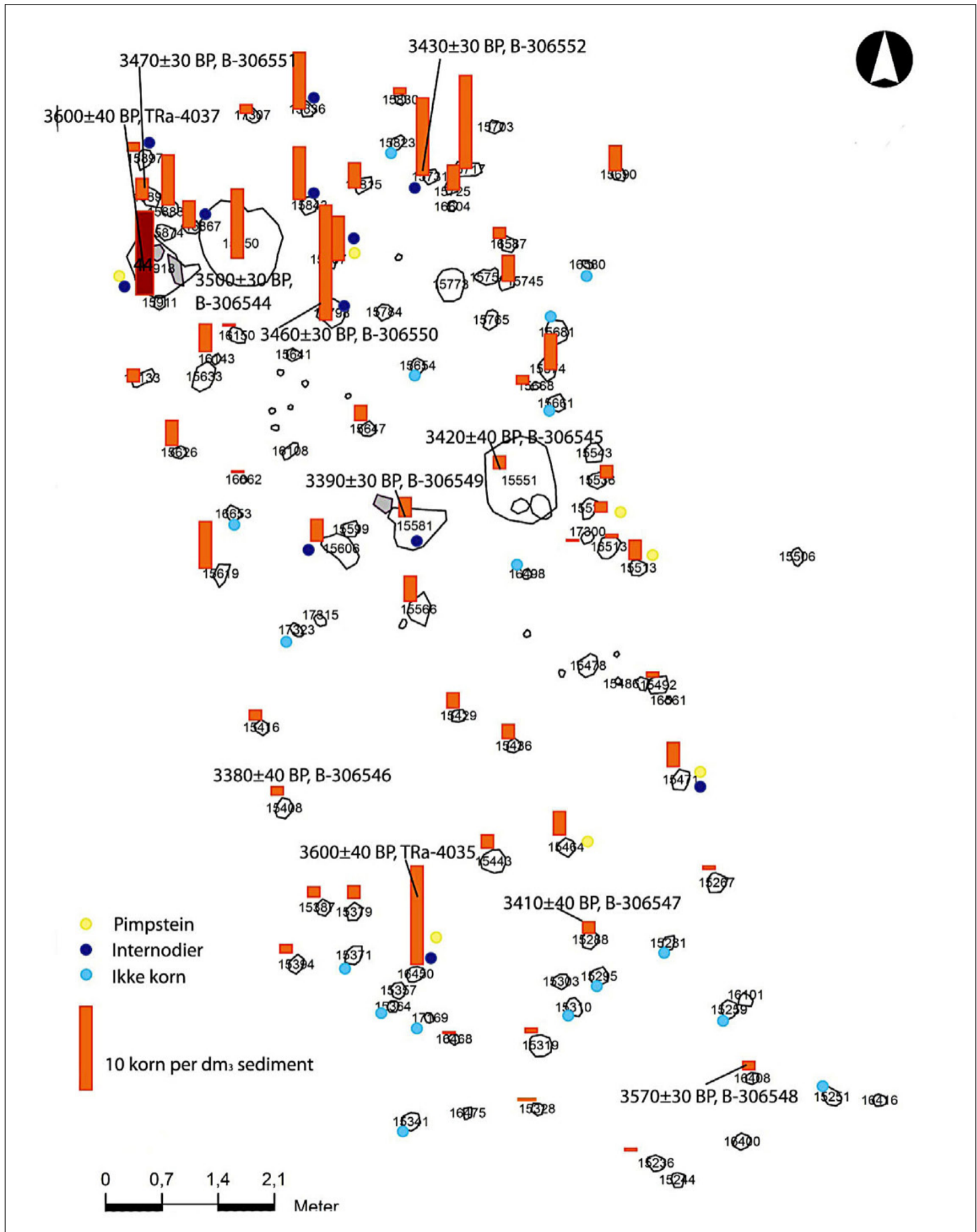

Fig. 49. Lokalitet 5. Illustrasjon av fordelingen av makrofossiler i anlegg i to-skipet hus. Kilde: Soltvedt & Jensen 2012, fig. 25.

aktivitet. Pimpstein ble også påvist i prøvematerialet fra det to-skipete huset på Kvia i Hå kommune, men heller ikke her er det foretatt en fullstendig gjennomgang av distribusjon (Westling, pers. meddelelse). Det er derfor ikke hensiktsmessig å spekulere i hva tilstedeværelsen skyldes, men det er verdt å være oppmerksom på fenomenet ved analyser av tilsvarende hus i framtiden.

Problematisering av ^{14}C -dateringene

Det ble tatt ut 11 ^{14}C -dateringer av det to-skipete huset på lokalitet 5. Dette er usedvanlig mange prøver og ble gjort med tanke på å bedre datagrunnlaget for to-skipete hus. Huset på Jåsund lå alene, uforstyrret av yngre strukturer. Dette er en situasjon man svært sjelden treffer på og bød på en unik mulighet både når det gjaldt prøveuttak for analyse av fossile planterester og med tanke på å få klare dateringer. I utgangspunktet ble alle dateringene gjort på korn. Korn er årlige planter, og en unngår derfor problematikk som forurensing av fossile planterester i brensel. En vurderte det slik at datagrunnlaget ville være lettere sammenlignbart når prøvematerialet er likt. Det ble i ettertid sendt inn to kontrollprøver av kull fra to stolpehull som allerede var datert på korn. Dette ble gjort for å se om det var avvik i resultatene.

Som man kan lese fra Fig. 50, ble ikke resultatene så presise som man kunne ønske. Det er problematisk at dateringene spenner over et tidsrom på 700 år. Selv med to faser virker dette noe usannsynlig. Når man sammenligner dateringene fra Jåsund med dateringer fra de andre to-skipete husene som er undersøkt i Rogaland, kan man se de samme tendensene. Blant 25 bygninger som er ^{14}C -datert, har åtte bygninger et tidsspenn på over 200 år og syv et tidsspenn på over 300 år. Den lokaliteten som best lar seg sammenligne med Jåsund, er Kvia i Hå kommune. Huset på Kvia ble undersøkt samtidig med Jåsund. Det hadde en svært lik utforming og størrelse som huset på Jåsund,

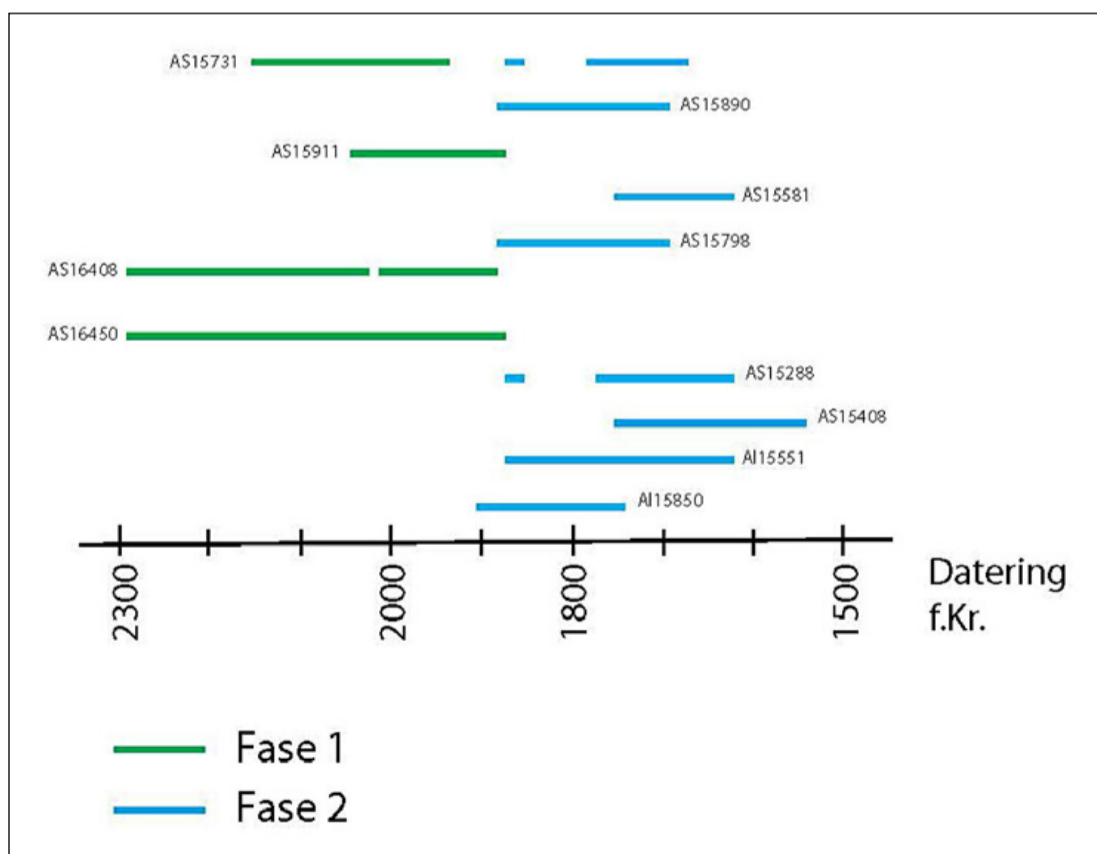

Fig. 50. Lokaltet 5. Skjematisk framstilling av ^{14}C -dateringene fra det to-skipete huset. Illustrasjon: H. Fyllingen.

Fig. 51. Lokalitet 5. Kulturlag AUI5968 i plan. Tatt mot NV. Foto: H. Fyllingen.

også med to faser som kunne skilles ved en forskyvning av takrekken. Fra huset på Kvia ble det tatt seks ^{14}C -dateringer på korn som ga et tidsspenn på 570 år (Bjørlo 2011, dateringsrapport fra NTNU DF-4559).

Magnus Artursson publiserte i 2009 en avhandling om gårdsbebyggelse i Sør-Sverige og Danmark i perioden 2300–500 f.Kr. Han påpeker her at det foreligger et helt klart kildekritisk problem knyttet til en kronologisk studie av gårdsbebyggelsen i denne perioden. Problemet er nettopp at dateringsintervallene er for lange (Artursson 2009:14).

Inntil det foreligger studier som belyser denne problematikken, må man forholde seg til de dateringene som foreligger. Disse viser at det to-skipete huset på Jåsund har en mulig bruksperiode fra 2300–1600 f.Kr. med en høyst sannsynlig kjerneperiode 2000–1650 f.Kr.

Kulturlag AUI5968, ardspor AYI7284 og en to-stolpekonstruksjon

2,7 meter nordøst for huset lå et 6,5 x 6,5 meter stort kulturlag (Fig. 51). Laget var mørkt brungrått, svakt sandblandet organisk og svakt kullspettet. Det inneholdt biter av skjørbrent stein, brente bein, 20 avslag i flint, to avslag i kvartsitt, ett avslag i bergkrystall, tre avslag i kvarts, ett avslag med kantretusj, ett kjernefragment og 37 keramikkskår fra flere ulike kar. Leirkarskårene ser ut til å stamme fra samme type kar som skårene funnet i strukturene i det to-skipete huset. Det ble også funnet en ødelagt Vestlandsøks

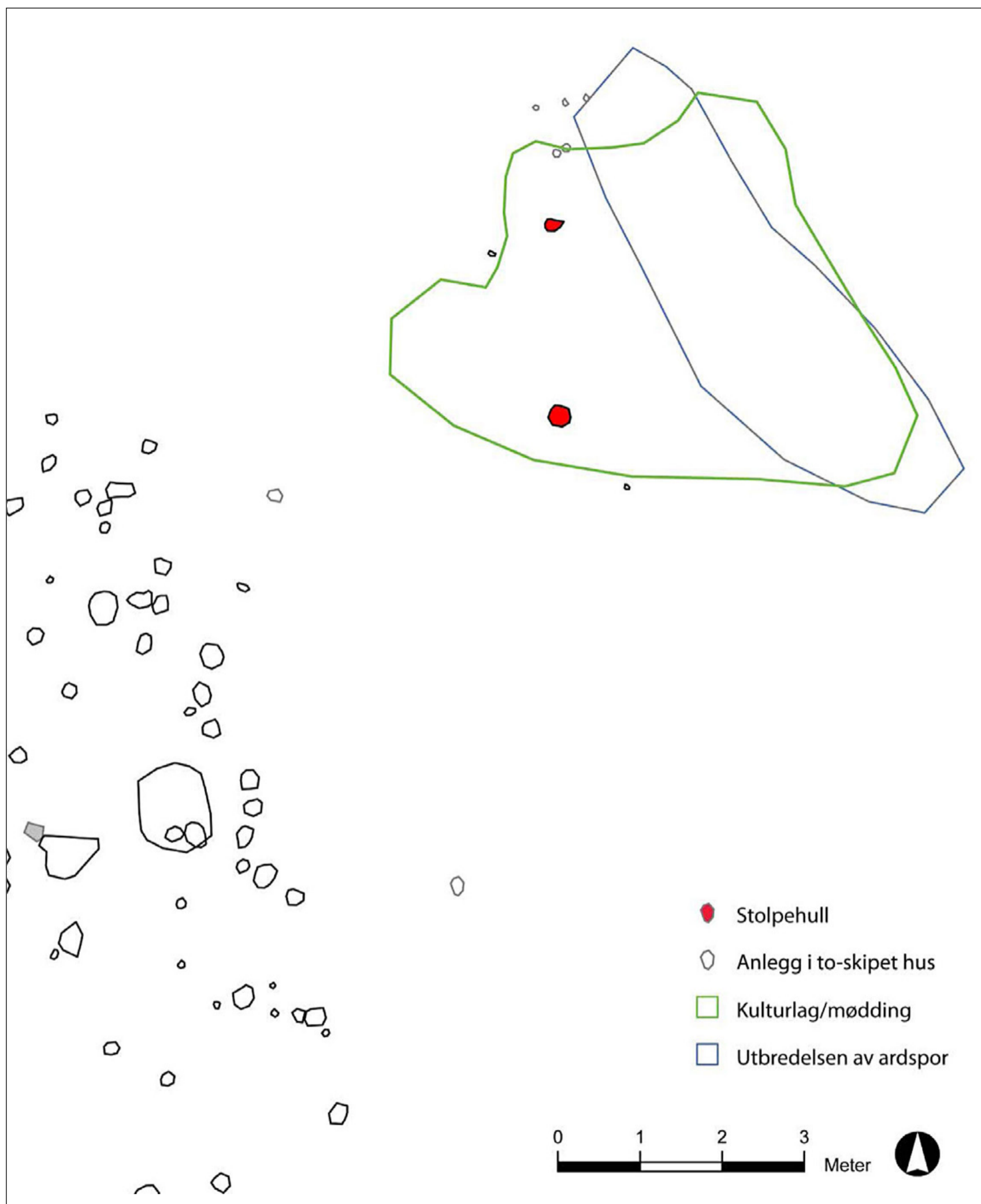

Fig. 52. Lokalitet 5. Plankart av kulturlaget, ardsprene og to-stolpekonstruksjonen i forhold til NØ-hjørnet av det to-skipete huset. Illustrasjon: H. Fyllingen.

i grønnstein. Øksen var slått sekundært, men det ble ikke funnet avslag i grønnstein på feltet. I den sørøstlige kvadranten av laget var det en mindre steinpakning hvis funksjon er usikker. Laget blir tolket som å være en mødding tilknyttet huset. Under den nordøstlige halvdelen av laget ble det avdekket et 2 x 7 meter bevart areal med ardspor i nordøst (Fig. 52). Ardsporene går i retning nordnordvest-sørsørøst og er bevart da de ligger i en liten dump i terrenget hvor det har lagt seg opp ekstra tykt matjordlag. Stratigrafisk ser ardsporene ut til å være anlagt før kulturlaget da kulturlaget ser ut til å ha beskyttet ardsporene mot å bli pløyd bort. De viser lite overkryssing og ser ut til å representere første generasjons ardbruk.

Toppen av kulturlag 15968 ble datert på hasselnøttskall til 1930–1750 f.Kr. (Beta-315575). Denne dateringen sammenfaller med dateringene fra det to-skipete huset. Det ble også foretatt en datering i forbindelse med ardsporene under kulturlaget, det vil si i overgangen mellom AU15968 og AY17284. Organiske fragmenter (uidentifiserte) ble datert til 400–200 f.Kr. (TRa-4034). Med utgangspunkt i de stratigrafiske forholdene kan denne dateringen umulig stemme og må skyldes en forurensing (nedpløyde masser, dyreganger eller lignende) fra aktiviteter i førromersk jernalder.

Det ble analysert to jordprøver fra kulturlag AU15968. Med unntak av hasselnøttskall ble det ikke funnet identifiserbare frø eller frukter i prøvene (Soltvedt & Jensen 2012).

Det ble funnet to stolpehull (AS17269 og AS17217) under kulturlaget samt flere staurhull (Fig. 52). Stolpehullene lå 2,3 meter fra hverandre i lengderetning N-S, dvs. i samme retning som det to-skipete huset. Stolpehullene er ikke datert, men ved undersøkelsene framsto de (basert på stratigrafi) som eldre enn kulturlaget. Stolpehullene kan derfor tilhøre en to-stolpekonstruksjon i forbindelse med den eldste fasen i det to-skipete huset. Begge stolpehullene under kulturlaget var av samme størrelse som i huset (20 og 26 cm i diameter i plan) og det ene stolpehullet hadde steinskoning. I stolpehullet 17269 ble det funnet korn og kornfragmenter (Soltvedt & Jensen 2012). Det er derfor mulig det har stått en liten bygning her. Da denne gikk ut av bruk (råtnet?), ble plassen brukt som mødding. Søppelet har vært berikende for jordsmonnet, og det er mulig at skråningen senere ble dyrket opp. En annen mulighet er at denne åkerlappen har ligget brakk i en periode og at avfallsmasser fra huset har vært brukt som gjødsel i brakkperioden.

Kulturlagene AU16668, 16200, 16050

Det ble funnet rester etter tre kulturlag, tolket som åkerrester, i den vestre halvdelen av feltet.

AU16668 lå 20 meter øst for det to-skipete huset, hadde en utstrekning på 20 x 27 meter og bestod av lys grå, svakt kullholdig og kraftig sandblandet organisk masse. For å kunne dokumentere profilet, ble det gravd en sjakt igjennom AU16668. I den forbindelse ble det funnet en flintflekke. Da det potensielt kunne ligge en boplass under laget, ble det gravd ni ruter på 50 x 50 cm på ulike steder i laget, og massene ble tørrsåldet. Det ble da kun funnet en bit flint (en mulig skraper), og da det heller ikke ble observert noen forskjeller i massenes sammensetning ble dokumentasjonen av laget vurdert som tilstrekkelig. Det ble tatt ut en jordprøve av laget og kull fra denne ble datert til eldre bronsealder

(1930–1750 f.Kr.) (Beta-312916). I samme prøve ble det funnet hasselnøttskall, et frø fra bringebær og to uidentifiserbare frø. Denne dateringen er lik dateringen av kulturlaget AU15968, tolket som mødding tilhørende det to-skipete huset, og sammenfaller dessuten med dateringene av strukturene i huset.

AU16050 lå 4 meter nord for det to-skipete huset, hadde en utstrekning på 3 x 15 meter, og bestod av lys grå, kraftig sandblandet organisk masse. Det ble gravd en sjakt også gjennom AU16050, men laget var for tynt til at videre dokumentasjon og prøveuttaking var hensiktsmessig.

AU16200 lå 23 meter nord for det to-skipete huset, hadde en utstrekning på 16 x 27 meter, og bestod av brungrå, svakt sandblandet organisk masse. I AU16200 ble det under avdekking funnet leirkarskår ved siden av en stor stein. Det ble funnet til sammen seks skår av en grov type keramikk som typologisk trolig kan plasseres i bronsealderen. Det ble tatt ut en jordprøve i området hvor keramikken ble funnet, og kull fra denne ble datert til yngre bronsealder (1120–920 f.Kr.) (Beta-312918). I samme prøve ble det funnet to fragmenter av hasselnøttskall og to uidentifiserte frø (Soltvedt & Jensen 2012). I den vestre delen av laget lå en rekke større stein. Disse steinene lå oppå kulturlaget, men det så ikke ut til at det var deponert yngre masser mellom kulturlaget og steinene. Det kan derfor antas at steinene er mer eller mindre samtidige med kulturlaget. Hvilken funksjon de kan ha hatt er usikkert, men det kan være snakk om rester etter et steingjerde.

Under avdekking ble det observert rester etter gamle kulturlag, rundt steinopptrekk, i den østlige delen av feltet. Massen i disse restene var visuelt lik massene i de daterte kulturlagene på feltet. Dette tolkes som tegn på dyrkingslag hvis utstrekning er helt visket bort av moderne dyrking.

Øvrige anlegg

I den østlige enden av lokaliteten var det rester etter minst to konstruksjoner. Foran en liten bergknatt, inntil Jåsundvegen, ble det undersøkt åtte anlegg. Det ene anlegget kan være rester etter en veggrøft, de øvrige var stolpehull. Fire av stolpehullene lå på rekke, og tre av disse hadde en størrelse som kan tyde på en takbærende funksjon. Det ene av disse stolpehullene, AS17010, ble ¹⁴C-datert på kull til 1190–980 f.Kr. (Beta-315574). Det ble ikke funnet makrofossiler i prøven. Det var for få strukturer bevart til å si noe om husets konstruksjon, men det har trolig ligget i N-S-retning og derfor blitt ødelagt da veien og ledningsnettene ble anlagt. 15–30 meter fra disse stolpehullene lå de eneste kokegropene/ildstedene (AK17142 og AK17153) som ble funnet på lokalitet 5. Omtrent 25 meter sørvest for stolpehullene, omtrent midt på lokalitetsflaten, ble det funnet åtte anlegg. Fem av disse er bekreftet som stolpehull. De var alle 15–17 cm i plan og representerer mindre stolper. Funksjonen er usikker, men de kan være del av et gjerdesystem.

Kokegropen AK17153 ble datert til yngre bronsealder (1110–920 f.Kr.) (Beta-312917), altså samtidig med stolpehull AS17010 og kulturlag AU16200. Denne kokegropen var 24 cm dyp. De øverste 20 cm bestod av kulturlagsmasse, de nederste 4 cm av kull. Det ble tatt ut to jordprøver, en i kulturlaget og en i kull-laget. I prøven fra kull-laget (for øvrig

den samme prøven som ble datert) var det ingen makrofossiler. I prøven fra kulturlaget var ett korn fra naken bygg, to frø fra smalkjempe og to frø fra fiol (Soltvedt & Jensen 2012). Da kokegropen har vært gravd opp og forlatt, er det mulig at man har spadd jord over denne. Alternativt har massen over gropen bygget seg opp over tid. Selv om det var sparsomt med makrofossiler, antyder disse at det har vært både åker og beite i området. Byggkornet kan ha kommet til fra en nærliggende åker, for eksempel AU16200 hvis datering sammenfaller med kokegropen.

Funnmaterialet

Det ble funnet 146 leirkarskår, 18 flintavslag, fire kvartsavslag, to kvartsittavslag, ett avslag i bergkrystall, ett makroavslag i flint, ett makroavslag m/retusj av kvartsitt, ett flintavslag m/retusj, ett kjernefragment i flint, en smalflekk (flint) med bruksspor, tre flintskrapere (på avslag) ett fragment av en slipeplate, en trinnøks og en Vestlandsøks (S12755).

Majoriteten av funnene ble funnet i strukturer i det to-skipete huset samt i kulturlaget utenfor huset, og disse er beskrevet i teksten over. Keramikken som ble funnet i AU15968 er av samme type som keramikken funnet i huset.

Keramikken varierer i farge fra gjennomgående lys oransje/beige til mørkt oransje gods med svart innside. Magringen varierer fra fin til svært grov og tykkelsen på godset fra 0,5–1,2 cm. Det ble funnet randskår fra flere ulike kartyper. Basert på skårenes tykkelse og kurvatur ser de ut til å stamme fra alt fra små kar/kopper til store forrådskar. Keramikken kan plasseres i senneolitikum/eldre bronsealder basert på typologi og ¹⁴C-dateringer av anleggene de ble funnet i (Lindahl *et al.* 2002).

Flint- og kvartsittfunnene i denne konteksten er lite periodespesifikke. Med unntak av et løsfunn, gjort på nabojordet i sør, ser flinten ut til å være strandflint av varierende kvalitet. Det ble funnet en Vestlandsøks av grønnstein i kulturlag 15968. Denne øksetypen dateres til mellom-neolitikum og er derfor betydelig eldre enn konteksten den ble funnet i. Øksen var 7 cm lang og var slått (sekundært) langs ene siden av eggen samt parallelt langs ene langsiden. Denne øksen har nok (i senneolitikum) blitt gjenkjent som redskap, og det er mulig den er forsøkt omformet.

I undergrunnen, øst for AU16200, ble det funnet en tverregget trinnøks. Denne øksetypen dateres til senmesolitikum og har derfor ingen sammenheng med anleggsfunnene. Den må snarere sees i forbindelse med bosetningen på lokalitet 1.

Tolkning av lokalitet 5

Det er ikke foretatt en systematisk gjennomgang av bosetningsutviklingen i perioden senneolitikum til eldre jernalder i Norge, men dette har vært gjort i Danmark og Sverige og kan derfor brukes som et grunnlag for forståelsen av resultatene fra Jåsund.

I første halvdel av senneolitikum (2300–1950 f.Kr.) har gårdene stort sett bestått av et to-skipet langhus. I enkelte tilfeller er det påvist en tilhørende økonomibygning. Langhusene ellers i Sør-Skandinavia i denne perioden har variert mellom 9 og 30

meter. Variasjonen i langhusenes størrelse øker jevnt, og i slutten av senneolitikum og i bronsealderens periode I (1950–1500 f.Kr.) har denne vært 9–47 meter. Det ser i denne perioden ut til å være større variasjon i husenes størrelse enn i den foregående perioden. Langhusene er fremdeles to-skipete, men i slutten av perioden begynner de tre-skipete bygningene å dukke opp. I disse 800 årene ser bosetningsmønsteret ut til å utgjøre både enkeltliggende gårder og områder med en mer landsbylignende struktur. I løpet av perioden 1500–1300 f.Kr. har det tre-skipete huset tatt over som bygningstype. Størrelsen på langhusene ser nå ut til å nå sitt maksimalpunkt med lengder opp til 60 meter. Fra 1300 f.Kr. er husenes størrelse gradvis minkende. Lengden på husene er nå bare opp til 35 meter, en størrelsesorden som holder seg gjennom hele bronsealderen og inn i førromersk jernalder. Antallet påviste gårder øker i denne perioden, og det blir nå vanlig med flere økonomibygninger på gården (Artursson 2009:170ff).

På Jåsund er det kun den eldste fasen vi har en klar bygning fra. Sør og vest for huset ble det ikke påvist bosetningsspor ved registreringen. Det ble i tillegg avdekket et såpass stort areal rundt huset at det virker usannsynlig at det har vært flere langhus på gården. Jåsund er i så måte et eksempel på en enkeltliggende gård. Det ble ikke påvist andre sikre langhus fra bronsealderen, men stolpehull og kokegroper fra den østre halvdelen av lokalitet 5 kan tyde på at gårdsbebyggelsen har ligget i umiddelbar nærhet.

Dateringene fra det to-skipete huset spenner over en periode på 700 år med en sannsynlig kjerneperiode fra 2000–1650 f.Kr. Det kunne skilles ut to mulige faser i huset. Husets grunnplan/utstrekning ser ut til å ha vært uforandret gjennom perioden. I den eldste fasen ser husets gavler ut til å ha vært avrundet, mens de i den yngste fasen ser ut til å ha blitt rettet ut slik at husets grunnplan nå framstår mer rektangulært. Inngangspartiene ser ut til å være uforandret mellom fasene, med en eller to skillevegger som har delt huset i en nordre og en søndre del. I den eldste fasen er skilleveggen foreslått like nord for inngangspartiet, altså omtrent midt i huset, mens den i den yngste fasen er foreslått flyttet noe lenger mot nord. Det er en klar fortetting av makrofossiler i husets nordre del. Tettheten av gjenstandsfunn er også høyest i den nordre delen. Det var flere anlegg i den sørlige delen uten funn av korn, og dette området sammenfaller med det arealet som ikke har funn av verken flint eller keramikk. Det ble i tillegg funnet to groper i den nordlige delen av huset. Det ble ikke funnet brent masse eller kull i gropene som kan tyde på at de har vært ildsteder, og det må snarere være tale om lagergroper eller groper knyttet til spesifikke aktiviteter. Funnfordelingen antyder at den nordre delen var boligdel og sett i sammenheng med den høye andelen av korn, samt tilstedeværelsen av internodier i denne delen av huset, tyder dette på en aktivitet hvor korn både har vært lagret og bearbeidet. Det ble funnet mye hasselnøttskall i den østlige veggen. Dette kan vise til oppbevaringen av nøttene, men kan like gjerne ha sammenheng med at nøtteskall er blitt kostet inn mot den veggen som var nærmest utgangen.

Like nordøst for huset ble det påvist to stolpehull tolket som å ha tilhørt en mindre bygning som kan ha vært samtidig med husets eldste fase. Over disse stolpehullene var et funnførende kulturlag tolket som en mødding tilhørende huset. Det er interessant å merke seg at møddingen inneholdt samme type funn som anleggene i huset, hasselnøttskall og brente bein, men ingen makrofossiler.

Resultatene fra utgravningene sett i et periodisk perspektiv

6000–3300 f.Kr. – eldre og yngre steinalder

De siste 20 årene har det vært foretatt mange analyser av bosetningsmønstre på Vestlandet. Disse viser at hovedboplassene var lokalisert ved tidevannsstrømmer på kysten i både sen, tidlig og mellommesolittisk tid (Bergsvik 2002:304). Jåsund ligger i så måte perfekt til i landskapet. Det er også kort vei østover, over Gandsfjorden, til høyereliggende områder. I vinterhalvåret kan man ha trukket opp i fjellet for å drive jakt på større vilt (rein) og pelsdyr (bjørn, jerv og gaupe). Funnmaterialet, da spesielt pilspissene, mikroflekkene og skraperne, indikerer jakt som kan være knyttet til fugl, sjøpattedyr og vilt. Osteologiske undersøkelser fra boplasser fra senmesolitikum og tidligneolitikum, blant andre Vistehola og Slettabø-boplassen, viser at det har vært drevet mye jakt på sel. Selen er et byttedyr som dekker flere behov. Utenom det mest åpenbare, som er proteinkilden, kan skinn og sener brukes til å lage klær, telt, båter og oppbevaringskar og spekket inneholder mye olje som kan anvendes som lyskilde (Skjølsvold 1977:190–199). Det samme gjelder for hvalen. Folk som vokste opp på Jåsund før broen ble bygget, kan fortelle at småhval fulgte fiskestimer inn fjorden. Jakt på småhval kan derfor ha funnet sted både inna- og utaskjærs. I tillegg har nok sjøfugl vært en viktig ressurs da både kjøtt, egg og dun kunne anvendes.

På Tanangerhalvøya er det undersøkt to hellerlokaliteter som har gitt verdifull innsikt i hva folk jaktet på i eldre og yngre steinalder.

På Tjora-neset, på sørsiden av Risavika, ble det på 1960-tallet undersøkt flere steinalderlokaliteter, blant annet en lokalitet inntil en enorm flyttblokk (Fig. 53). På denne lokaliteten, kjent som «Tjorahelleren», ble det funnet bevart organisk materiale. Det ble gravd ut 25 m² under og rundt dråpefallet i helleren. Det undersøkte området kunne deles opp i tre klare stratigrafiske lag. Det øverste laget var et kullholdig, steinblandet kulturlag, det mellomste et tettpakket lag av skjell, fisk- og dyrebein, det nederste et homogent kulturlag. Av funn var det store mengder leirkarskår i det øverste laget, noe flint og flere beingjenstander i det mellomste laget og hovedsakelig flint i det nederste laget. Det littiske materialet i det nederste laget bestod blant annet av en tangepil, flere bor og skrapere, koniske kjerner og mikroflekker. Typologisk kunne materialet plasseres i perioden 6000–4000 f.Kr. Det ble tatt ut prøver av det midterste laget (skjell- og beinlaget) til slutten av eldre steinalder, og disse ble ¹⁴C-datert til 4800–4300 f.Kr. Analyser av det godt bevarte beinmaterialet viser at det har vært jaktet på sel, sjøfugl og fisk. Det ble i tillegg funnet tenner av ku/okse, bein av sau/geit samt en tann og et fingerledd av menneske. Ingen beinfragmenter ble funnet utenfor det midterste laget, og dette er en indirekte datering av husdyrbeina som er betydelig eldre enn forventet. Det ble funnet mye jernalderkeramikk i laget over. Man kan derfor ikke se bort fra at de stratigrafiske forholdene ikke har vært helt intakte og at husdyrbeina/tennene er av yngre dato. Det ble undersøkt til sammen ti boplasser på Tjora-neset, alle liggende rett over

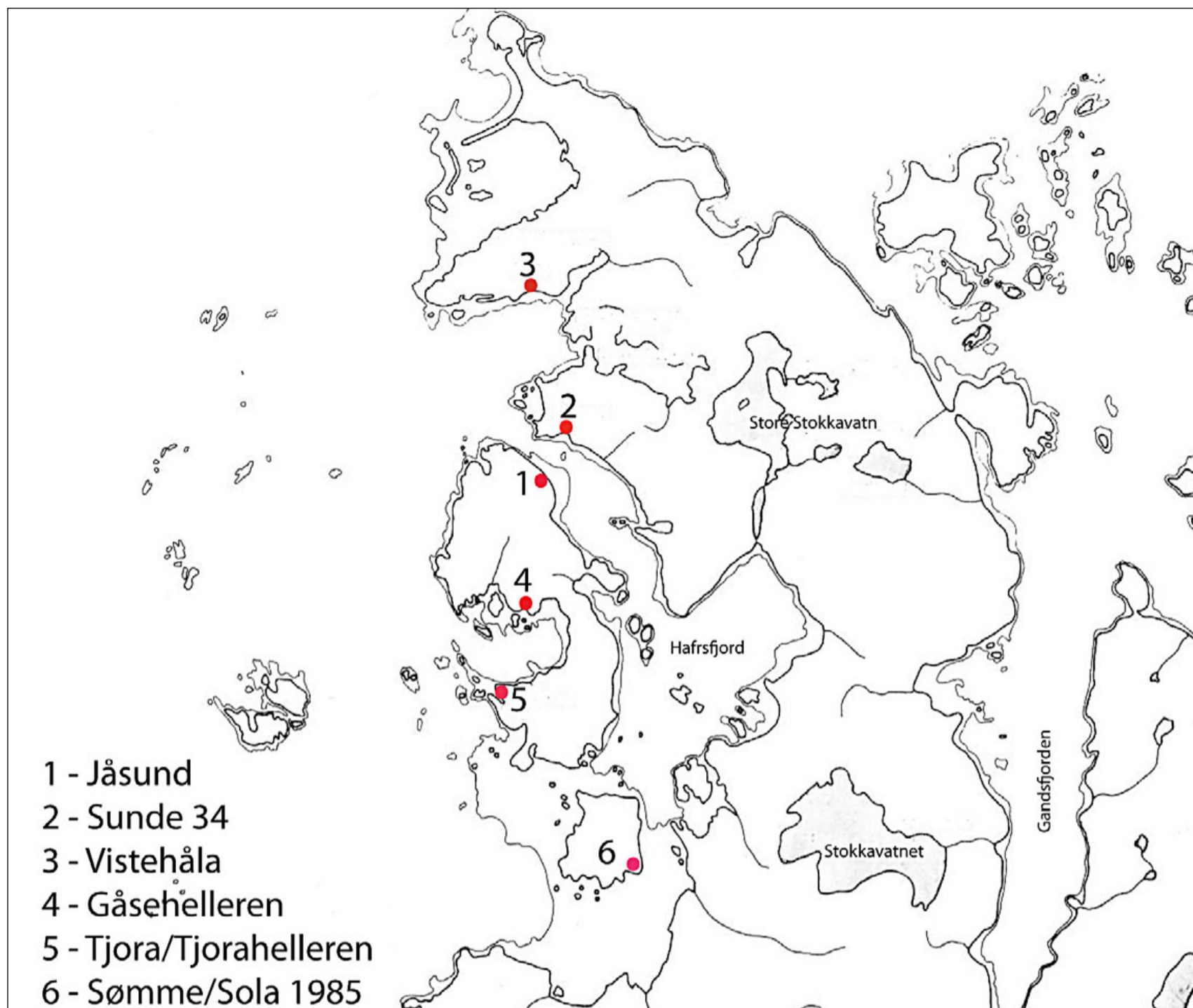

Fig. 53. Jåsund plassert i landskapet i forhold til andre steinalderlokaliteter nevnt i teksten. Kartet viser strandlinjen 7–10 meter høyere enn dagens kote. Illustrasjon: H. Fyllingen.

10-meterskoten, og disse ser ut til å ha vært bebodd av små grupper, trolig sesongmessig. Basert på etnografisk materiale har det vært foreslått at et menneske trenger 5–10 m² av et boplassareal og at familiegrupper kan ha bestått av 25–100 personer. Boplassene på Tjora-neset ble vurdert til å være for små til å utgjøre en hovedboplass. Arkeologen Bjørn Myhre har foreslått at Visteholå (Fig. 53), med sine 100 m², kan ha vært nettopp en slik hovedboplass for grupper som kan ha foretatt dagsturer innenfor en avstand på 10 km (Myhre 1968, Myhre 1980:20–26).

«Gåsehidleren» ligger på gården Meling, nord i Risavika (Fig. 53). Den ble undersøkt av arkeologen Helge Gjessing i 1920 og inneholdt i likhet med Tjorahelleren store mengder bevart organisk materiale. Basert på gjenstandsmaterialet var helleren i bruk i mellom-neolitikum, men det er også påvist aktivitet i yngre bronsealder. Analyser av beinmaterialet fra Gåsehidleren tyder på jakt og fiske, men det ble også funnet knokler

av sau/geit. På tross av dette tidlige innslaget av tamdyr ser hjort og villsvin ut til å være det viktigste byttet, i tillegg til at bein fra fjordsel og sjøfugl ble påvist (Gjessing 1920:141f, Myhre 1980:53f).

Det var bosetning på Jåsund allerede for minst 8000 år siden. Da havet steg, ble sporene etter disse bosetningene forstyrret, men vi har gjenstandsfunn som er bevis på den tidligste bosetningen. Endringene i havnivå førte til at det ble dannet en strandvoll, og denne ble benyttet til midlertidige bosetninger gjennom hele steinalderen. Det er ikke mulig å si med sikkerhet hvor mange samtidige boplasser det har vært langs vollen, men gjenstandsfunnene forteller oss at hele arealet har vært i bruk over en lengre periode, og lokalitetene kan trolig karakteriseres som basislokaliteter, lokaliteter brukt av familiegrupper over en relativt lang periode. Det bevisst nedlagte steinlaget, som ble funnet på lokalitet 1 (felt C), er tegn på at man har investert arbeidskraft i mer permanente konstruksjoner. Dette kan bety at man har oppholdt seg på stedet over lengre tid eller hatt en stedsmessig tilhørighet som har gjort at man har hatt hevd på plassen og derfor vendt tilbake på samme tid hvert år. På lokalitet 1 utgjør felt C og D omtrent 168 m² og kan muligens ha vært en hovedboplass basert på kriteriene skissert av Bjørn Myhre. Gjenstandsmaterialet fra lokalitet 1 og 2, med sin hovedvekt på prosjektiler, skjæreredskaper og skrapere, er klassisk for jakt-/fangstboplasser. Det ble funnet et forholdsvis stort antall økser, økseemner og meisler i forbindelse med boplassene, noe som nok har sammenheng med at Tananger i steinalderen var skogkledd. I tillegg til brensel og redskapsmateriale (til pilskaft, buer, lystergafler, fisketeiner og husgeråd) har skogen gitt materiale til båtbygging. Det ble funnet grønnstein fra Hespriholmen og rhyolitt fra Siggjo (Bømlo kommune) og mylonitt fra Ryfylke, noe som forteller oss om kontakter nordover og nordøstover. De øvrige råstoffene har trolig vært tilgjengelige lokalt. Spesielt skal kvartsitten nevnes da den er av usedvanlig god kvalitet og er godt representert både på steinalderlokalitetene og i forbindelse med det to-skipete huset på lokalitet 5.

I østenden av strandvollen (lokalitet 1) ser bosetningen ut til å opphøre rundt 3700–3500 f.Kr. Fra perioden 3500–3300 f.Kr. er det bosetningsspor lenger mot nordvest (lokalitet 2), men det er her ikke spor etter strandvollmasser, og lokaliteten ligger på berg.

I dag er strandsonen på Jåsund forholdsvis værhard, med nordvestvinden stående rett på. Dette ser imidlertid ut til å ha vært av minimal betydning for anleggelsen av boplassene. Pollenanalyser viser at det har vært løvskog med mye hassel, og det har vært rådyr, hjort, villsvin, småvilt og skogsfugl i tillegg til sjøfugl og de marine ressursene. Skogen har gitt le for vinden og har i tillegg vært en kilde til bygningstømmer, ved og mat. Det ble funnet en del hasselnøttskall både på lokalitet 1 og 2. Nøtter har nok vært en viktig kilde til fett idet de har gode lagringsegenskaper og derfor kan supplere kosten hele året. Med en slik rik ressurstilgang som man har hatt på Jåsund, er det nærliggende å anta at befolkningen har vært semi-sedentær, dvs. at det ble praktisert sesongmessig mobilitet.

Tjorahelleren og Gåsehidleren dekker den samme perioden som boplassene på lokalitet 1 og 2. Der var ikke bevart organisk materiale på lokalitet 1, men på lokalitet 2 ble det funnet brente bein i tillegg til en tann av villsvin og to tenner av gressetende

art, trolig hjort. I tillegg til analysene av beinmaterialet fra Sola gir dette oss et innblikk i den utviklingen som ser ut til å ha funnet sted. I eldre steinalder er det et større innslag av marine arter, mens det i neolitikum blir et økende innslag av hjort og villsvin. I midterste del av yngre steinalder begynner de første tamdyrene, og muligens tidlig korndyrking, å dukke opp.

2300–700 f.Kr. – senneolitikum og bronsealder

Det ble funnet spor etter aktivitet i bronsealderen på fire av de fem undersøkte lokalitetene. På lokalitet 1 var det noen få stolpehull fra senneolitikum/eldre bronsealder som kan stamme fra flere mindre bygninger/konstruksjoner. Det var flere dateringer på lokalitet 1 også fra yngre bronsealder (kulturlag, rydningsrøysen og ildsteder/kokegroper). På lokalitet 3 ble det påvist kokegroper fra eldre bronsealder. Det er vanlig å finne kokegroper både i utmark og i åkerlag, og plasseringen av disse er ofte mellom gårdstunet og åker/utmark. Pollenanalyser fra lokalitet 1 antyder at det har vært vekselsbruk hvor svibruk kan ha vært praktisert. Det kan ha vært dyrket bygg helt ned i strandkanten, men området ser hovedsakelig ut til å ha vært beiteland. Rydningsrøysene (den ene datert til eldre bronsealder) på lokaliteten kan knyttes til en eller flere faser med åkerbruk og/eller slåttemark. Et større kulturlag på lokalitet 2 ble også datert til eldre bronsealder. Samlet gir dette oss et bilde av åkerbruk og beiteland langs strandvollen gjennom hele bronsealderen.

På lokalitet 5 ble det funnet spor etter tidlig gårdsbebyggelse. Det ble undersøkt et to-skipet hus, hvor det ble påvist to faser, som var i bruk i perioden fra slutten av yngre steinalder og inn i eldre bronsealder (2300–1600 f.Kr.). Dateringene fra dette huset sammenfaller med dateringene fra kokegropene på lokalitet 3 og stolpehullene på lokalitet 1. Like nordøst for huset ble det påvist rester etter et stort kulturlag, tolket som et dyrkingslag som også er samtidig med huset. Under en mødding, noen få meter fra husveggen, ble det også påvist ardspor som er ytterligere bevis på at det har vært åkerlapper i umiddelbar nærhet av huset. På jordet, omtrent 20 m vest for det to-skipete huset, er det tidligere funnet skaftet av en flintdolk (buttslitt) som typologisk sammenfaller med dateringene fra det to-skipete huset. Noen hundre meter sørvest for lokalitet 5 ligger «Sothaug», hvis datering er samtidig med kokegropene på lokalitet 3 og som viser til fortsatt gårdsbebyggelse i området utover i eldre bronsealder.

Det kunne ikke påvises sikre bygninger fra yngre bronsealder, men dateringer av kokegroper og kulturlag på lokalitet 1, kulturlag og stolpehull på lokalitet 5, samt ett stolpehull på lokalitet 4 viser at bosetningene har fortsatt inn i denne perioden. Det kan virke som om strandsonen har fungert som et utmarksområde i yngre bronsealder. Det ble funnet byggpollen i kulturlagene på strandvollen, men dette er ikke nødvendigvis indikativt for dyrking på strandvollen.

På gården Nordheim (kjent som Kvåle/Kvålehodlene) ble det, på begynnelsen av 2000-tallet, undersøkt flere små morenehøyder innenfor en utstrekning på 2,5 km². Det ble påvist gårdsbosetning tilbake til 2000 f.Kr., og det ble lagt mye vekt på å analysere makro- og mikro-fossiler for å spore endringer i landskapet. Det første tegnet på mulig

jordbruk var et avsviingslag datert til 3000 f.Kr. Dette avsviingslaget ble tolket som en mulig bevisst åpning av landskapet med tanke på beitearealer (Soltvedt *et al* 2007). I perioden 2000–1500 f.Kr. var det kontinuerlig bosetning på Kvåle; det er undersøkt tre to-skipete og ett tre-skipete hus fra denne perioden. En slik stasjonær gård ble sett som en indikator på kontinuitet også av bruken/dyrkingen i området rundt. I husene fra Kvåle ble det funnet hvete og naken bygg, men lite ugressfrø. Dyrkingen i denne tidligste fasen synes å ha skjedd i to faser. I den første fasen svis skogen av, og det dyrkes i den gamle skogbunnen. På Kvåle ser dette ut til å ha skjedd til ulik tid. Denne fasen er påvist under de eldste rydningsrøysene. Det er i tillegg beiteindikatorer i pollenprøvene. I den andre fasen er også trær brent, men nå har man i tillegg ryddet mindre flater for stein. Denne ryddingen har også foregått til forskjellig tid. Den eldste rydningsrøysen på Kvåle er datert til 1930–1780 f.Kr. I bunnen av de eldste røysene er det et sterkt innslag av eng- og slåtteplanter i tillegg til åkerindikatorer. På Kvåle er dette tolket i retning av at landskapet må ha vært en mosaikk av åkre, tilgrodde åkre, avsvitte felt og skog. I perioden 1500–1100 f.Kr. er det dateringer av kull (fra avsviing) og korn som tyder på at områdene på Kvåle fremdeles er brukt til åker og beite, men bosetningssporene er fraværende. Det er også svært få bosetningsspor fra yngre bronsealder og førromersk jernalder, men åkerlag er datert til denne fasen. Analysene av materialet fra perioden 1100–300 f.Kr. viser noen klare tendenser. Skogen ser ut til å være borte, og det er et sterkere innslag av eng- og slåtteplanter. Generelt kan en, fra slutten av eldre bronsealder, se en større dominans av beite- og slåtteplanter, noe som tolkes som at husdyrene har fått en mer dominerende rolle i jordbruket (Soltvedt *et al.* 2007:195–203).

Dette er den samme tendensen man kan ane på Jåsund selv om det botaniske materialet herfra er betydelig mer sparsomt.

500 f.Kr.–500 e.Kr. – eldre jernalder

Det ble funnet spor etter aktivitet i eldre jernalder på lokalitetene 2, 3 og 4. På lokalitet 3 viser datering av åkerlag til aktivitet i før-romersk jernalder, og det ble funnet en mulig tuftrest datert til romertid. Spannformet keramikk, funnet i toppen av dyrkingslaget på lokalitet 3, viser at området ble benyttet også i folkevandringstid. Det ligger bevart to gravhauger like inntil lokalitet 3, og disse antas å være fra eldre jernalder. På naboeiendommen (lokalitet 2), ble det i profilet under steingjerdet som skiller eiendommene påvist et kulturlag, datert til romersk jernalder. Konservator Tor Helliesen registrerte og undersøkte i perioden 1900–1907 flere jernalders gravhauger på gården, men disse er nå dessverre fjernet. Opplysningene vi har om de fjernete gravhaugene på Jåsund, antyder at disse hovedsakelig er fra eldre jernalder, men minst en yngre jernalders grav er undersøkt. Erfaringen tilsier at gårdsbosetningen i eldre jernalder var i nærheten av gravene. Lokaliseringen av gamletunet på gårdene i historisk tid har ofte vist seg å ha sammenheng med funn fra jernalderen. Det er i tillegg registrert flere (antatt jernalders) nausttufter ned mot Hafrsfjord, på østsiden av Jåsund.

Etter utgravningene av landsbyen på Forsandmoen (Forsand k.) ble det analysert et omfattende botanisk materiale. Det ble her funnet bortimot 250 hustomter fra perioden fra

ca. 1500 f.Kr. til ca. 650 e.Kr. Analysene av makrofossiler fra husene viser at det viktigste kornslaget i bronsealderen var naken bygg, men det ble også funnet litt emmer og spelt (Bakkevig 1998). I overgangen til førromersk jernalder skjer det en markant endring i korndyrkingen, tolket som et resultat av klimaendringer. Emmer og spelt forsvinner, og naken bygg blir erstattet av agnekledt bygg. Agnekledt bygg er lettere å dyrke og lagre i et fuktig klima, men er vanskeligere å bearbeide enn den nakne byggsorten. Fra slutten av bronsealderen ble det, på Forsandmoen, også dyrket begrensede mengder havre og denne sorten ser ut til å bli mer vanlig i førromersk jernalder. I likhet med agnekledt bygg er også havren en art som kan trives i et kaldere klima (Bakkevig 1998:56).

Analysene av makrofossiler fra lokalitet 3 er svært sparsomme, men viser at det blant annet har vært dyrket havre (Soltvedt *et al.* 2007). Dyrkingslaget på lokaliteten ble datert på røsslyng til førromersk jernalder, noe som kan indikere at lynchheiene da var etablert på halvøen. Ved undersøkelsene på Norheim (Kvåle) i Time kommune ble det tatt pollenanalyser av torvlag, datert til 300 f.Kr. Det var i disse et sterkt innslag av lynchheiarter (Soltvedt *et al.* 2007:203), indikativt for den endringen som finnes sted i kulturlandskapet på denne tiden.

Oppsummering

Strandvollen på Jåsund ligger i dag 10 moh., men i eldre og yngre steinalder lå denne helt i vannkanten. Det kan spores en kontinuerlig bosetning på strandvollen i perioden ca. 7000–3300 f.Kr. Disse bosetningene bestod av jakt-/fangstgrupper som mest sannsynlig praktiserte sesongmessig mobilitet. Strømmen som gikk mellom Jåsund og Sunde, klippene ut mot havet og skogen har gitt svært god ressurstilgang og gjort at man stadig vendte tilbake til stedet. Men rundt 3000 f.Kr. ser denne praksisen ut til å endre seg. På boplassen på lokalitet 2 ble det funnet noen biter keramikk. De eldste keramikktypene er oftest tolket som et tegn på en større grad av bofasthet og kan i så måte være et av de første tegnene på den endringen i bosetningsmønsteret som jordbruket etter hvert førte med seg. Befolkningsgruppene blir i større grad bofaste, og jakt-/fangsttilværelsen må vike for husdyrhold og åkerbruk. Vi har imidlertid ingen gjenstandsfunn eller dateringer fra perioden 3000–2300 f.Kr., med andre ord er det ingen klare spor etter denne overgangsfasen på Jåsund. Rundt 2300 f.Kr. ser aktiviteten ut til å blomstre opp igjen. Det er gjort flere løse funn av flintdolker fra denne perioden, og på lokalitet 5 ble det funnet et to-skipet hus som ble bygget på denne tiden. Det ble foretatt botaniske analyser av strukturene i dette huset, og resultatene forteller oss at menneskene nå trolig hadde jordbruk som hovederhverv. Det ble dyrket både naken bygg og emmerhvet, og det ble funnet spor etter disse åkrene like ved huset og på strandvollen ned mot sjøen. De botaniske analysene viser oss at områdene ned mot sjøen de neste 1000 år blir benyttet vekselvis som beiteland for husdyr og som kornåker. Det ble funnet få rester etter bolighus på disse lavereliggende arealene på Jåsund. Det to-skipete huset på lokalitet 5 antyder at man har flyttet opp i høyden. Dette er en tendens som begynner i bronsealderen, men som etablerer seg (nesten) som standard i jernalderen. Når åkerbruket kommer inn, og man får en fast bosetning, har man flyttet opp i høyden. Dette skyldes til dels behovet for flere og større dyrkbare flater, men kan like godt være knyttet til en endring i de sosiopolitiske forholdene. Åkerbruk og bofasthet fører til strammere rammer rundt tilgangen til jordbruksareal, og man får etter hvert et mer hierarkisk samfunn hvor grunnlaget for konflikt øker. Ved å bosette seg høyere oppe oppnås en bedre visuell kontroll av området samtidig som man markerer seg mer i terrenget. Et godt eksempel på denne samfunnsutviklingen er etableringen av «Sothaug» i den mellomste delen av bronsealderen.

Det ble funnet spor også etter gårdbosetning i jernalderen og man kjenner til flere fjernede gravminner fra denne perioden. Gårdene rundt sundet inn til Hafrsfjord har spilt en viktig rolle inn i både eldre og yngre jernalder, og det å ha kontroll over denne innfartsåren har vært av stor politisk betydning. En kan bare spekulere i om de menneskene som en gang på slutten av 800-tallet hadde orkesterplass da Norge ble samlet til ett rike, var etterkommere av høvdingen som ble gravlagt med sitt sverd i «Sothaug», folkene som for første gang etablerte gård på Jåsund eller jegerne som i flere tusen år vendte tilbake til denne stranden ved innseilingen til Hafrsfjord.

Litteraturliste

- Artursson, M. 2009. *Bebyggelse och samhällsstruktur. Södra och mellersta Skandinavien under senneolitikum och bronsålder 2300–500 f.Kr.* GOTARC Series B, Gothenburg Archaeological Theses No. 52, Riksantikvarieämbetet. Arkeologiska undersökningar nr. 73.
- Bakkevig, S. 1998. Problemer i bronsealderens korndyrking på Forsandmoen, Rogaland, SV-Norge. I Løken, T. (red.). *Bronsealder i Norden – Regioner og interaksjon*, s. 5–63, AmS-Varia 33, Stavanger.
- Bang-Andersen, S. 1981. *En fangstboplass på Eigerøy – boplassbruk og miljøtilpasning i sørvestnorsk yngre steinalder.* AmS-Skrifter 6, Stavanger.
- Berg, E. 1995. *Dobbelspor/E6-prosjektet. Steinalderlokalteter fra senmesolittisk tid i Vestby, Akershus.* Varia 32, Universitetets oldsaksamling, Oslo.
- Bergsvik, K.A. 2002. *Arkeologiske undersøkelser ved Skatestraumen, Bind I.* Arkeologiske avhandlinger og rapporter fra Universitetet i Bergen nr. 7, Bergen Museum, Universitetet i Bergen.
- Bergsvik, K.A. 2006. *Ethnic Boundaries in Neolithic Norway.* BAR International Series 1554, UK.
- Björdal, E. 2009. *Arkeologisk utgravning av toskipa langhus frå overgangen yngre steinalder–eldre bronsealder og graver frå vikingtid og yngre jernalder på Frøyland, gnr. 28, bnr. 1 mfl., Time kommune.* Oppdragsrapport B 4, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Bjørlo, A. 2011. *Arkeologisk og naturvitenskapelig undersøkelse av to-skipet langhus fra eldre bronsealder og branngrav fra eldre jernalder på Kvia, gnr. 19, bnr. 31, Motland, gnr. 20, bnr. 3, Hå kommune, Rogaland.* Oppdragsrapport B 28, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Boaz, J. 1998. *Hunter-gatherer Site Variability: Changing patterns of site utilization in the interior of eastern Norway, between 8000 and 2500 B.P.,* Universitetets oldsaksamlings skrifter, Ny rekke nr. 20. Oslo.
- Braathen, H. 1985. *Sunde 34. Deskriptiv analyse av en sørvestnorsk boplass fra atlantisk tid.* AmS-Varia 14, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Dahl, B. 2008. *Prosjektplan for arkeologiske utgravninger på Jåsund, gnr. 1, Sola kommune, Rogaland id 112269, 112268, 99912, 112325, 65808.* Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Espedal, O. 1964. *Fire steinalderbuplasser på Norsk Hydros konsesjonsområde på Håvik, Karmøy.* Rapport fra Arkeologisk museum i Stavanger.
- Fyllingen, H. 2012. *Arkeologisk utgravning på Jåsund, gnr. 1, bnr. 6, 10, 19/20 & 27. Sola kommune, Rogaland.* Oppdragsrapport 22, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Fyllingen, H. & Armstrong, N.J.O. 2012. *Arkeologisk utgravning på Tjora, gnr. 10, bnr. 5, 17 og 19. Sola kommune, Rogaland. Sesong 2009 – id 114908.* Oppdragsrapport B 23B. Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Gjessing, H. 1920. *Rogalands Stenalder.* Stavanger Museums Skrifter 1920.
- Helliesen, T. 1901. Registrering nr. 54. *Stavanger Museums Årbok 1901.*
- Helliesen, T. 1902. Registrering nr. 1. *Stavanger Museums Årbok 1902.*
- Helskog, K., Indrelid, S. & Mikkelsen, E. 1976. *Morfologisk klassifisering av slåtte steinartefakter.* Særtrykk fra Universitetets oldsaksamlings årbok 1972–1974, Oslo.
- Hemdorff, O. 1993. *Innberetning om de arkeologiske undersøkelser på Østabø, gnr. 43, bnr. 1, Talgje, Finnøy kommune.* Rapport, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Holth, H. 1997. *Jåttå och Røyneberg – förhistoriska boplatser längs nya huvudvattenledningen. Frå haug ok heiðni 4,* 21–27, Stavanger.
- Høgestøl, M. 1995. *Arkeologiske undersøkelser i Rennesøy kommune, Rogaland, Sørvest-Norge. Arkeologiske og naturhistoriske undersøkelser i forbindelse med Rennesøys fastlandsforbindelse, bind II.* AmS-Varia 23, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Idsøe, R. 2003. *Rapport fra kulturhistorisk registrering i Stavanger kommune, gnr. 4, bnr. 1 og gnr. 5, bnr. 2, 3 og 10.* Rapport fra Rogaland fylkeskommune, Regionalavdelingen, Kulturseksjonen.
- Lathipera, P. 1987. *Osteologisk rapport fra Sola flyplass.* Rapport, Arkeologisk museum i Stavanger/Universitetet i Bergen.
- Lindahl, A., Olausson, D. & Carlie, A. (red.). 2002. *Keramik i Sydsverige. En handbok för arkeologer.* Syd Rapport 6, Lund.
- Myhre, B. 1968. *Tjorahelleren. Et bidrag til Rogalands tidligste steinalder.* Stavanger Museums Årbok 1967, 7–41.
- Myhre, B. 1980. *Sola og Madla i førhistorisk tid, Soga om Sola og Madla. Band I.* Sola kommune.

- Norsk institutt for skog og landskap, 2014. Hjemmeside: <http://www.skogoglandskap.no>
- Nærøy, A.J. 1994. *Troll-prosjektet. Arkeologiske undersøkelser på Kollsnes, Øygarden k., Hordaland, 1989–1992. Arkeologiske Rapporter 19*, Arkeologisk Institutt, Universitetet i Bergen.
- Olsen, A.B. 1992. *Kotedalen – en boplass gjennom 5000 år. Bind 1. Fangstbosetning og tidlig jordbruk i vestnorsk steinalder: nye funn og nye perspektiver*. Universitetet i Bergen.
- Prøsch-Danielsen, L. 2006. *Sea level studies along the coast of southwestern Norway. With emphasis on three short-lived Holocene marine events*. AmS-Skrifter 20, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Prøsch-Danielsen, L. & Simonsen, A. 2000. *The deforestation patterns and the establishment of the coastal heathland of southwestern Norway*. AmS-Skrifter 15, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Prøsch-Danielsen, L. & Simonsen, A. 2005. *Økosystemer i endring. Tidlig jordbrukspåvirkning innen kystlyngheibeltet i Sørvest-Norge*. AmS-Varia 44, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Prøsch-Danielsen, L. & Selsing, L. 2009. *Aeolian activity during the last 9200 calendar years BP along the southwestern coastal rim of Norway*. AmS-Skrifter 21, Universitetet i Stavanger.
- Rønneseth, O. 2001. *Gard og gjerde. Faser i utviklingen av Jærens kulturlandskap*. Erling Skjalgssonselskapet, Stavanger.
- Skjelstad, G. 2011. *Steinalderboplasser på Fosenhalvøya. Arkeologiske og naturvitenskapelige undersøkelser 2004–2007. T-forbindelsen, Karmøy kommune, Nord-Rogaland*. AmS-Varia 52, Universitetet i Stavanger.
- Skjølsvold, A. 1977. *Slettabøboplassen. Et bidrag til diskusjonen om forholdet mellom fangst- og bondesamfunnet i yngre steinalder og bronsealder*. AmS-Skrifter 2, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Skjølsvold, A. 1980a. *Boplassen på Nygård i Ognå*. AmS-Varia 6, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Skjølsvold, A. 1980b. *Boplassen på Holeheia i Klepp*, AmS-Varia 7, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Solheim, S. 2007. *Sørvest-Norge i tidligneolittisk tid. En analyse av etniske grenser*. Upublisert mastergradsavhandling, Universitetet i Bergen.
- Soltvedt, E.C., Løken, T., Prøsch-Danielsen, L., Børshem, R. & Oma, K. 2007. *Bøndene på Kvålehodlene. Boplass-, jordbruks- og landskapsutvikling gjennom 6000 år på Jæren, SV Norge*. AmS-Varia 47, Arkeologisk museum i Stavanger.
- Soltvedt, E.-C. & Jensen, C.E. 2011. *Makrosubfossil- og pollenanalyser fra forhistoriske åkerlag, hustomter og graver på Tjora, gnr. 10, bnr. 5, 17 og 19, Sola kommune*. Oppdragsrapport 24, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Soltvedt, E.-C. & Jensen, C.E. 2012. *Botaniske analyser av makro- og mikrofossiler fra Jåsund, gnr. 1, Sola kommune*. Oppdragsrapport B 24, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Vang Petersen, P. 2008. *Flint fra Danmarks oldtid*, Forlaget Museerne, DK.
- Westling, S. & Overland, A. 2012. *Naturvitenskapelige undersøkelser på Kvia-Motland. Kvia, gnr. 19/31 og Motland, gnr. 20/3, Hå k., Rogaland*. Oppdragsrapport B 3, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Zinsli, C. 2009. *Undersøkelse av boplass med toskipet langhus fra slutten av yngre steinalder/begynnelsen av bronsealderen på Hellvik, gnr. 60, bnr. 13 m.fl., Eigersund k., Rogaland*. Oppdragsrapport B 3, Arkeologisk museum, Universitetet i Stavanger.
- Åstveit, L.I. 2008a. *Lokalitet 54 Håsanden – mellomneolittisk lokalitet med beinmateriale og ildsteder*. I Bjerck, H. (red.). *NTNU Vitenskapsmuseets arkeologiske undersøkelser Ormen Lange, Nyhamna, Trondheim, 301–311*. NTNU.

